

23301

1982 DEC 21

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ 7

BUDAPEST
1982

NÉVTANI

ÉRTESÍTŐ

7

BUDAPEST

1982

N É V T A N I É R T E S Í T Ó
a Névutató Munkaközösség időszakos kiadványa
Szerkeszti: Hajdú Mihály és Mező András

7. szám

T a r t a l o m j e g y z é k

TANULMÁNYOK, CIKKEK, ADATOK	
Reuter Camillo: Hahnenburg = ? Kakasvár	3
Dénes György: Árnyék és verő	6
Rónai Béla: A népetimológia földrajzi neveinkben	9
Németh Zoltán: A Pozsony megyei Taksony helynevei	18
Ilglyártó Judit: Visk helynevei	27
Lakatos Erika: Tata utcanévei	35
Balogh László: Hajdani kertek emléke régi neveinkben	41
Fehértói Katalin: A családnév kialakulása előtti átmeneti névformák 44	
Szabó T. Ádám: Beiratkozott magyar diákok a franekeni egyetemen. I. 48	
Kakuk Mátyás: Kunszentmártoni személynév típusok a XVIII. század első felének anyakönyvei alapján	61
Solymár Imre: Nomen est omen. Perczel neve és a korabeli köz- vélemény	67
Balogh László: Nemzedékek karaktere tulajdonneveinkben	73
Udvari István: Megjegyzések a Dorocki családnévhez	76
Varga Gabriella: Bokod családnévei 1773 és 1800 között	81
Füredi Marianne: Sári község keresztnévei 1869 és 1873 között 87	
Mizser Lajos: A diáknevek életéről	91
Karacs Zsigmond: Két nemzedék osztálynévsorai ragadványnevekkel 93	
J. Soltész Katalin: Adalékok az írói névadáshoz: Thomas Mann... 96	
Csige Katalin: Irodalmi személynévadás a XIX. századi orosz irodalom tükrében	99
Vitányi Borbála: Valóságos családnévek Tömörkény műveiben	103
Terényi Nándor: Magyar popegyüttesek nevei	109
Kiss Jenő: Állatnevek a rábaközi Mihályiból	112
J. Papp Zsuzsanna: Víziálatok: nevei középkori helyneveinkben 116	
Hajdú Mihály: A névelemhiányról	124
S Z E M L E	
J. van der Schaar, Woordenboek van voornamen (Hajdú Mihály).... 127	
Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára (J. Papp Zsuzsanna) 129	
Isabella Regényi—Anton Scherer, Donauschwäbisches Ortsnamen- buch (Reuter Camillo)	132
Vajdaság helységeinek földrajzi nevei, 2—6. kötet (Hajdú Mihály) 136	
Czeglédi Imre, Békéscsaba utcanévei (H. M.)	139
Madas József, Pécs-beiváros telkei és házai (Reuter Camillo).. 140	
Szabó T. Attila, Nép és nyelv (Hajdú Mihály)	145
George R. Stewart, American Given Names (Hajdú Mihály) . . . 147	
Viga Gyula, Népi kecsketartás Magyarországon (Balázs Géza).. 149	
M Ű H E L Y	151
F I G Y E L Ő	157
K R Ó N I K A	175
S U M M A R Y	177

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoporthoz
N é v k u t a t ó M u n k a k ö z ö s s é g e

ISSN 0139-2190
ISBN 963-461-566-X

TANULMÁNYOK,

CIKKEK,

ADATOK

HAHNENBURG = ? KAKASVÁR

A NévtÉrt. 1980. évi 4. számában jelent meg KRISTÓ GYULA „Hanenburch = Kakasd ?” című, érdekes gondolatot tárgyaló írása.

Miután — nagyon helyesen — a szerkesztők helyet adnak gondolatébresztő kérdések felvetésének, tartom érdemesnek a témához, amely számomra is kérdés maradt, s fejtörést okozott, saját elgondolásomat papírra vetni. A „több szem többet lát” elve itt is hadd érvényesüljön! S különben nemrég állapítottam meg, hogy a névtudományban is nagy szükség van a gyakorlatra, a beleélésre és nem utolsósorban a megérzésre.

GYÖRFFY GYÖRGY névmagyarázatában logikusnak marad a „civitas” fogalmával való folyamatos operálás; s talán azt is számításba vehetjük, hogy a „civitas”-ok ’ispáni vár’-ak egyúttal termény- és élelmiszer-raktáraknak is tekinthetők, ahol a zarándokok a szükséges útravalót biztosíthatták maguknak. GLASER LAJOS „Dunántúl középkori úthálózata” című, megjelenésekor korszerű, azóta éppen GYÖRFFY kutatásai nyomán helyesbítésekre került úthálózatában is „külföldre vivő út”-ként szerepel a Fejérvár—Földvár—Fadd—Tolna—Szekszárd, majd Mohács—Eszék útvonal. Szabad azonban felhívni a figyelmet arra a (GLASERtől is említett) „Baranyai nagy út”-ra, amely szintén Tolnán haladt át, s nevét jellemzően déli végétől, Baranya ispáni várától (még mint pusztá személynévből álló helységnévtől) kaphatta. Nyilvánvaló, hogy zarándokútnak a legismertebb, legbiztonságosabb utat használták.

A legnehezebb kérdés azonban Hanenburch neve, nem említve Duldumast és Dordomest — egyébként többé szintén nem szereplő — nevét. Fejtöresre az alkalom adva van, lássuk az érveket!

Már KNEEZSA ISTVÁN (A párhuzamos helynévadás. Bp., 1944.) rámutatott: „Az is előfordulhat, hogy egy-egy nevet mégis lefordítanak utólagosan. Ezek a fordítások azonban egyrészt nem az egyszerű nép ajkán történnek és a népnél nem is terjednek el, másrészt . . . legfeljebb ritka kivételként fordulnak elő.” (46—7.)

Ezeknek ismeretében vetem fel alábbi gondolataimat Hanenburch nevének lehetséges magyarázatául.

Az említett útvonalon kívül volt még egy útvonal, amely Baranyába vezetett. Ez Fejérvárról nyugatra, /Szabad/battyánál — a régi Úrhida, hol vám volt — lépte át a Sárrét vizeit levezető Sárvizet, s haladt annak nyugati, magasabb, minden árvízben járható partján — a későbbi — Simontornya irányában délkeletnek, majd fordult délnek Tolna megye területén, s alkotta azt a jelentős utat, amely /Mecsek/-nádasdnál érte el Baranya megyét. E jelentős útvonalon keresi KRISZTÓ GYULA is Hanenburch helyét.

A Tolna megyei Harc község határában van Janya-puszta, amely régen csak Anya néven volt ismert, mellette a később is jelentős Anyavár, másként Sártornya.

Középkori okleveleinkben eléggé gyakori, hogy a h betűl henye, hangot nem jelöl. Másrészt a hazai helységnevek idegen füllet és tollal a legváltozatosabb átértései, értelmezései találjuk az írásbeliségben. Amennyiben ezeket feltételezhetjük, a név értelme a német die Ahne 'Stamm-mutter' szóból is megfejtethető, amelynek a kfn.-ben ane, az ófn.-ben ana 'Grossmutter' jelentése is van (HEYNE, DWb.² I, 58). A szó különlegesen német, más germán nyelvektől idegen (KLUGE, EtWb.⁷ 8). Fontosnak látszik, hogy a magyar anya szónak is volt 'Stammutter' jelentése (TESz. I, 159. anya a. 4. jelentés 1552-ből). Ez a német szó azután idegen fülnek összezsenghetett az Anyavár név első tagjával, míg második része a középkori krónikákban s másutt is eléggé gyakori fordítás útján alakult. Germanistára vár annak elbírálása, hogy a XI. századi magyar anya szót a korai kfn. lovagi költészetének nyelvhasználója hallhatta-e, érthette-e azonosnak a későbbi német die Ahne, esetleg der Ahn szó kései ófn. vagy korai kfn. alakjával.

Első adatom 1338-ból „Bodow fil. Mark de Ana” (ZichyOkmt.I, 527), aki homo regiusként jelenik meg a szekszárdi apátság képviseletében egy egyezés során.

Magára a várra az adataim — sajnos — későiek. Az első 1510-ből: „castrum Anya al. nom. Sarthornya in Tholnensi” (KárOklt.III, 69 és CSÁNKI III, 403). Tolna megye Árpád-kori történelmi földrajzának kiadása után majd esetleg többet fogunk megtudni. A vár — amely a török időben is igen jelentős szerepet játszott (1545: VELICS I, 50) — ugyanazon útvonalon fekszik, ahol KRISTÓ GYULA is keresi Hahnenburgot, csak valamivel, mintegy 10 km-rel északabbra. Kulcsfontosságú fekvése a Sárvíz mentén régen szerepet adhatott néki, s azt a török alatt is megtartotta.

Talán az is erősíti az egyeztetést, hogy a magyar Anyavár német *Ahnenburg könnyen volt értelmezhető, elérhető, másolható Hanenburch 'Hahnenburg'-nak.

Az útvonal akkori jelentőségét azidőben támogathatta az is, hogy — az akkori emberöltővel számolva — lezajlott Koppány-lázadás záróvonalával esett össze (GYÖRFFY, István király és műve. Bp., 1977. 118. lap térképe nyomán), amelyet Géza fejedelem korában építettek ki, s katonai települései a XI. század első felében jelentős biztonságot is nyújthattak az utat használóknak. A német név esetleg a Harc-nemzetség valamely még németül tudó vagy értő tagja útján született, amely nemzetség egyik fészke (Harc) Anyavártól délre volt. (GYÖRFFY i. m. 253—4, ERDÉLYI, A magyar lovagkor nemzetségei. Bp., 1932. 72, KISS LAJOS, FNESz. 264.) Német eredetű birtokos földbirtokán megjelenő, német személynevekből alakult magyar helynevekre egy ízben már rámutattam (Heidrich > Héder, Guntzl > Göncöl, Theobald > Tabód nevek az Óvári család baranyai birtoktestében. Nyr. XCVIII, 97—8). A GYÖRFFY-től összekapcsolt Orci ~Harc helységnevekben is a h hang eltűnésének vagyunk tanúi.

Az említett észak—dél út Mecseknádasdnál érte el a Mecseket, honnan Pécsvárad—Pécs igen régóta kitaposott útvonal volt. Nemrégén a Mecseknádasdon vezetett ásatások Árpád-korig visszanyúló székesegyház alapjait tárták föl, amelyre a török várat épített. Ezt ma Törökvár néven ismerik.

Kétségtelen, hogy elgondolásomban sok a feltevés, s mindaddig, amíg akár régészeti, akár okleveles adatok Anyavár korai meglétét

nem igazolják, hipotézis marad. A Hahnenburg 'kakasvár' magyarázat azonban nemcsak Kakasd névével lehetne asszociálható. S ez lenne a másik, jómagamtól is csak feltevésnek, ötletnek található magyarázat.

Pécs város északkeleti részén emelkedik a Havi-hegy, rajta búcúsokat fogadó fogadalmi kápolnával. Német neve régebben Maria Schnee volt. Mielőtt azonban Havi Boldogasszony tiszteletére ott kápolnát emeltek volna 1696-ban (ÁGH T., Emléklapok Pécs sz. kir. város multjából és jelenéből, Pécs, 1894. 214), a hegy neve Kakasvár volt (NAGY L., A császári udvari kamara pécsi prefekturájához tartozó terület 1687-ben, BmLt. évk. 1978, Pécs, 1979. 25 és 298.j.: /magyar fordítás/: „A Budai kapu felé a Kokasváry hegyen levő szőlők...”). Arról nincsen tudomásunk, hogy ott bármiféle vár állt volna. A magyarság korai megtelepedésére azonban egyrészt bizonyították e városrész középkori Malomséd vicus neve (REUTER, Malomséd. A pécsi Janus Pannonius Múzeum 1963. évi évk. Pécs, 1964. 143—5), másrészt e városrész területén 1927-ben talált honfoglaláskori sírmelléklet sisak (KALMÁR J., Pécsi sisak a honfoglalás körüli időből. Pécs sz. kir. város „Majorossy Imre” múzeumának 1942. évi értesítője. Pécs, é. n. 22—9). A Kakasvár nevet a török idők átvesztelte magyarság megőrizte, s annak emlékét csak a század elején szorította ki a mai Havi-hegy elnevezés.

Röviden fentiekben foglaltam össze azokat a gondolatokat, amelyek bennem a kezembe kerülő adatok nyomán felgyűltek, s most KRISTÓ GYULA érdekes névtársítása ürügyén közlésre kívánczoltak.

REUTER CAMILLO

ÁRNYÉK ÉS VERŐ

Kitűnő Új Magyar Tájszótárunk árnyék szócikke bőségesen foglalkozik a szó alaki és jelentésbeli változataival is, de a munka célkitűzésének megfelelően csak az 1890 és 1960 közé eső időszak forrásaiban hozzáférhető alaki, jelentésbeli és tulajdonképpeni tájszóanyagot adja közre nagy gondossággal.

Az ÚMTSz anyaggyűjtésének záró időpontja után publikált anyagokból további, az ÚMTSz-ben még nem szereplő jelentésváltozattal

kíváncsi kiegészíteni az említett szócikket, és pedig az árnyék, árnyéka földrajzi köznévi jelentésével. Ennek gyakorisága ugyanis egyes tájainkon elég figyelemreméltó. A Heves megye földrajzi nevei. I. Az egri járás (Bp., 1970.) című kötetben például több mint kétszáz az -árnyék, árnyéka utótagú földrajzi név.

A palóc és a székely nyelvjárási területeken földrajzi köznévként és földrajzi nevekben többnyire köznévi utótagként az árnyék, árnyéka 'hegy vagy völgy északra néző, északi kitettségű oldala', vele szemben a verő, vereje 'hegy vagy völgy délnek néző, déli kitettségű oldala' jelentésű.

SZABÓ T. ATTILA Erdélyi Magyar Szótörténeti Tára árnyék szócikkében a 6. jelentés 'északos oldal', s hozzá a szerző XVI. századi példát idéz: 1578: „az erdőnek...mind az árnyékát mind verő felét nekik adták” (Dálnok, Háromszék; SzékOklt. V, 110).

Palócföldről magam is publikáltam élő példát tarnaleleszi gyűjtésből (DÉNES GY.: A Peskő hegynév és a tarnaleleszi Peskő barlangjai. Karszt és Barlang. 1975. I—II, 25—8). A Tarnalelesz községtől északra húzódó Peskő vonulatának északi végén emelkedik a Szarvaskő, ebbe vágódik bele a Vőgyi-Szarvaskő [=Szarvaskő völgye], a völgy északi kitettségű oldala a Szarvaskő-bikki-árnyéka, déli kitettségű oldala a Szarvaskő vereje. (Adatközlőm id. Balázs Gödér Antal, szül. 1905, Tarnalelesz.)

A már hivatkozott Heves megye földrajzi nevei című kötet tarnaleleszi gyűjtése is (hogy csak ezt az egy községet ragadjam ki példának a sok közül) tucatnyi -árnyék, árnyéka utótagú földrajzi nevet tartalmaz, s ezek általában északi kitettségű hegyoldalt vagy völgyoldalt jelölnek. Ezek közül csak néhány olyan példát idézek, ahol SZABÓ T. ATTILA XVI. századi székelyföldi adatahoz és saját említett palócföldi gyűjtésemhez hasonlóan az árnyék és verő együtt jelenkezik. (Valamennyi adat Tarnalelesz községből való.)

62. Szék vereje Ho, e — 64. Szék-árnyík H, e
75. Kosaras-lápa-árnyík — 111. Kosaras-lápa vereje H, e
83. Remetei-verő-ódal Ho, e — 100. Remetei-árnyík-ódal Vö, e
155. Szederjes vereje Hcs, sz — 215. Szederjes árnyíka Vö, e
172. Lénászó árnyíka Ho, e — 183. Lénászó-verő Ho, e
220. Pókos-vár vereje Ho, e — 222. Pókos-vár árnyíka Ho, l
239. Réz Péterné árnyíka H, e — 240. Réz Péterné vereje Ho, l
217. Vermes vereji Ho, e — 221. Vermes-vőgyi-verő Vö, e — 247. Vermes árnyíka Vö, e
258. Mocsolyás-árnyík-fölött Ho, l — 295. Mocsolyás vereje Ho, sz

Hogy az árnyék, árnyéka utótag a földrajzi nevekben nem az erdő fáinak árnyékoló hatását, hanem az északi kitettséget jelöli, és a verő, vereje nem fátlan helyet jelent, azt a két köznévi utótag egymás melletti jelentkezése és szembenállása igazolja. Alátámasztja az a tény is, hogy a Pókos-vár árnyéka fátlan legelő, ugyanakkor a Pókos-vár vereje erdős hegyoldal, s erdő borítja a Vermes-völgyi-verő völgyoldalt, a Szék vereje, a Kosaras-lápa vereje, a Remetei-verő-oldal és a Lénászó-verő hegyoldalakat is.

Hogy a felsorolt példákban nem egy összefüggő, azonos hegyoldal vagy völgyoldal sűrűbben benőtt vagy kevésbé erdős területéről, hanem egy hegy vagy völgy más-más oldaláról, tehát valóban ellentétes kitettségű hegy-, illetve völgyoldalokról van szó, azt a Remetei-verő-oldal és a Remetei-árnyék-oldal helynévpár érzékelteti szinte kézzelfoghatóan.

Természetesen nem vitatható, hogy e jelentésváltozat alapját, kiindulását az a tény képezi, hogy az északra néző hegy- vagy völgyoldalak viszonylag kevesebb, a délnek nézők pedig viszonylag több napsütést kapnak, de az immár földrajzi névként is tömegesen jelentkező adatok arra utalnak, hogy ez a jelentésváltozat már rég önállósult, és az inszoláció mértékének esetenkénti mérlegelésétől független, égtáj jelölő értelmezést fejez ki.

Hogy az árnyék szó földrajzi helyzetet, égtáji kitettséget megjelölő jelentésváltozata már a középkorban is élt nyelvünkben, bizonyítja a szó első, és pedig földrajzi névi előfordulása! 1275: „Ad promontorium, quod uocatur Arnykmal” (OklSz.); 1346: Arnykmal (uo.). Mint-hogy a mál középkori jelentése 'hegyoldal, Berglehne' (TESz, II, 826), az 1275-ben említett Arnykmal promontorium földrajzi név a szóbanforgó hegynék minden bizonnyal az északi kitettségű oldalát jelölhette.

Úgy érzem, hogy az utóbbi években publikált újabb adatok birtokában indokolt a névtan, a földrajzi nevek szempontjából is az Új Magyar Tájyszótár árnyék szócikkében foglaltakat a szó fent leírt földrajzi köznévi jelentésével is kiegészíteni.

DÉNES GYÖRGY

A leíró magyar nyelvtan tanítása során — a szóalkotás módjait tárgyalva — ejthet szót a tanár a népetimológiáról, amelyet a nyelvtanok a szóalkotás egyéb módjai között tartanak számon.

A jelenség tisztázására aligha vállalkozik bárki is, de mint a nyelvtanórák egyhangúságát oldó lehetőséggel sokan élnek. A szokásos tanpéldákat: utca, tálca, cinterem stb. követik a humorosabbak: tubarózsa, szilokféreg, fenerszöpora, kirorvos; és esetleg folytatódik a sor a görögáboros szemléletet tükröző Bádóg Leó (Badoglio), kandoktor és társaival.

A népetimológia azonban korántsem nyelvtani érdekesség, nemcsak a nyelvi humor egyik forrása, hanem nagyon is jelentős része anyanyelvoktatásunknak, a helytörténetnek, szülőföldismeretnek. Olyan kérdés tehát, amelyben állást kell foglalnunk. Erről győződött meg a Tolna megyei Népújság egy cikke, amely az 1979. november 28-i számban „Osztályfőnöki óra a 7/b-ber” címmel jelent meg. Az órát az újságíró, a cikk szerzője tartotta, az óra tárgya pedig a megyeszékhely múltja, helyesebben annak kiderítése volt, mit tudnak a 7/b-sek városuk múltjáról. A tanulók elszomorítóan keveset tudtak, de legalább érdeklődtek. Megkérdezték, hogy honnan ered a város római kori neve: Alisca. A következő kérdés, hogy a Bartina név (amely a szőlőhegy egy dűlőjének, az oda vezető utcának és az utca elején álló ABC-áruháznak a neve) valóban a „bort inna” /!/ felszólításból származik-e. A cikkíró zárójelben a következőket jegyzi meg: „Képtelenség, nyelvünk szabályai szerint se lehetséges, de ez az ostoba pletyka, úgy lehet, irthatatlanul tenyészik és él tovább.”

Úgy vélem, semmiképp sem megnyugtató a tanulók egy részének ezt az ismeretét (a Bartina — Bort inna összekapcsolását) ostoba pletykának, nyelvi-nyelvtani képtelenségnek nevezni, mert nem más ez — minden együgyűsége ellenére —, mint népetimológia.

Nem tekintem feladatomnak a népetimológia fogalmának végérvényes tisztázását, legfeljebb utalok a fogalom meghatározásának eddigi jelentős kísérleteire.

KOVALOVSKY MIKLÓS szerint a terminus nem szerencsés, mert amit vele jelölünk, nem föltétlenül népi és nem is etimológia. Egyrészt ugyanis nemcsak a nép műveli, másrészt nem helyes, jó

szófejtés, azaz magyarázat, eredeztetés, hanem szóátalakítás, szóátértelmezés, illetőleg értelmesítés. Az etimológia értelmet keres, a népetimológia értelmet visz bele. (NytudÉrt. 58. sz. 254.)

GREGOR FERENC szerint a népetimológia az a jelenség, amikor bizonyos típusú (idegen eredetű, elavult stb.) szavakat bizonyos módon (egy-egy hang, morféma, szóelem stb. ösztönös vagy önkényes megváltoztatásával) értelmesítünk. (NytudÉrt. 89. sz. 97.)

A népetimológia szerepének, jelentőségének megítélésében igen eltérnek a vélemények. Az újgrammatikusok torz alakulatok létrehozójának tekintették, s mint a nyelvromlás vagy nyelvrontás egy módját, elítélték. Ennek továbbélése, mai megnyilvánulása lehet KOVALOV-SZKYNak az az álláspontja, hogy bár „a népetimológia...ma is élő, sőt viruló jelenség,...a továbbiak keletkezését — mégis — meg kell akadályoznunk” (i.m. 245).

A strukturalista irányzatok — nehezen rendszerezhető és átmeneti volta miatt — egyáltalán nem foglalkoztak a jelenséggel.

KÁLMÁN BÉLA szerint a népetimológia „mindenképpen bonyolult jelenség, s ... noha még nincs pontosan sem meghatározva, sem körülhatárolva, mégis élő tényező minden nyelv történetében és életében, tehát számolnunk kell vele mind a nyelvtörténeti, mind a leíró kutatásokban” (Nevvil.³ 189), s főleg a dilettáns szófejtések elleni védekezés, a tudós etimológia tekintélyének védelme végett tartja fontosnak a népetimológia fogalmának tisztázását.

A szavak eredetét firtató széles társadalmi érdeklődéssel magyarázza HAJDÚ PÉTER a népetimológiának azt a változatát, amely a primitív rokonság-elméletekbe torkolló kontár szófejtésekben, szóegyeztetésekben nyilvánul meg, s amely ellen fellépni csak a szófejtés műhelytitkainak, módszertani eljárásainak szélesebb körben való megismertetésével lehet — ha lehet...” (NytudÉrt. 89. sz. 8).

W. SANDERS egyértelműen védelmébe veszi a népetimológiát, s létjogosultságát, érdemét azzal indokolja, hogy egy teljesen motiválatlan hangsort motiválttá tesz. Szerinte szakítani kell a XIX. századi elítélő felfogással. (Idézi KÁLMÁN BÉLA: NytudÉrt. 89. sz. 165.)

A népetimológia leglényegét érinti és tudományos fontosságát igazolja GREGOR FERENC. Szerinte „Minden szókincsben jelentékeny számú olyan kifejezés van, amely az élőbeszéd, vagyis a fülek útján került be az adott nyelv különböző területeire (a népnyelvbe,

szaknyelvbe, rétegnyelvbe stb.). Az így átkerült jövevénytiszavakban végbement változások nem mindig a hangtan vagy az alaktan várható szabályai szerint játszódnak le, éppen a normától eltérő hallásmód és használatbavétel következtében. Ilyen esetekben az eredeti szóalak megközelítő reprodukálásáról lehet beszélni, amelyben vagy már az átvétel idején, vagy akár később szerepet kaphat a népetimológia is" (i. m. 98).

KISS JENŐ a dialektológia érdekeltségét hangsúlyozza a kérdés tanulmányozásában. „A népetimológias alakulatoknak egy-egy nyelvjárásban történő földértésével—feldolgozásával a nyelvjárasi szókincs egyik etimológiai szempontból kényes részlegéről adhatnánk pontos felvilágosítást, elősegítve ezzel a többi szórészleg eredetvizsgálatát is." (NytudÉrt. 89. sz. 175.)

A népetimológia elsősorban a következő három szócsoportot érinti: a/ idegen szavak, b/ elhomályosult összetételek, elavult szavak, c/ tulajdonnevek. (Vö.: KÁLMÁN, NevVil. 13; NytudÉrt. 89. sz. 165)

Ezúttal a harmadik csoportból is csupán a földrajzi neveket emelem ki.

Aki a rendelkezésére álló adatok között el akar igazodni, s meg akarja ismerni a népetimológia „törvényeit", annak rendeznie kell az anyagát, típusokat kell megállapítania. Ezt tette KOVALOVSKY, amikor hat szempont szerint vizsgálta a jelenséget. KÁLMÁN BÉLA a szerint „rendkívül nehéz és bonyolult anyag egy bizonyos fajta alaktani és jelentéstani rendszerezését" kísérelte meg, s ugyancsak hat típust különített el (i. m. 167—8). W. SANDERS kétféle, mégpedig leíró és történeti szempontú osztályozást végzett.

Tekintettel arra, hogy magam csak földrajzi nevek népetimológias alakulatait vizsgáltam, elsősorban az oktató álláspontja, a tanítványok relatíve objektív szemléletének kialakítása szempontjából kíséreltem meg a típusok elkülönítését. Meggyőződéseim ugyanis, hogy minden olyan földrajzi nevet, amely népetimológiának köszönheti létrejöttét, igazságtalan és tudománytalan dolog sommásan felmagasztalni valamilyen romantikus nyelv szemlélet alapján, vagy kiátkozni a tudós etimológia jogán. Ítékezésünknek sokkal differenciáltabbnak kell lennie!

Saját csoportosításom bemutatása előtt még annyit szükséges előrebocsátanom, hogy adataimat főként és elsősorban Tolna megye földrajzi nevei kéziratós anyagából gyűjtöttem, kicédulázva belőle min-

den olyan nevet, amely expressis verbis népetimológia, illetőleg amely ezzel a minősítéssel — ad analogiam — erősen gyanúsítható. Felhasználtam továbbá Somogy megye földrajzi nevei általam közzétett anyagát, valamint a Baranya megye földrajzi nevei kéziratának azt a részét, amelyet én ellenőriztem.

Aki foglalkozott földrajzi nevek gyűjtésével és közzétételével, az csak megerősítheti KÁLMÁN BÉLÁnak azt a megállapítását, hogy „a földrajzi nevek világában...otthonos a népetimológia” az írásbeli és a szóbeli nevek körében egyaránt. A megoszlás megyénként, sőt településenként is egyenetlen. Tolna megyében Szekszárd és Bonyhád vezet, de a megye összképe is jó arányokat mutat. Hozzávetőleges becslés szerint 4—5 %-a a neveknek népetimológiás. Úgy vélem, hogyha minden 'száz névből 4—5-nek kapcsolata van a népetimológiával, akkor a jelenség már mennyiségi okokból sem hanyagolható el.

A vizsgálódásba bevont népetimológiás földrajzi nevek abban mind megegyeznek, hogy létrejöttükben az értelmessé tételnek meghatározó szerepe van. Az egyszerű, nyelvészeti szempontból képzetlen emberben is megvan az igény, hogy az őt körülvevő valóságot, benne a nyelvi valóságot, a nevek valóságát is önmaga számára érthetővé, felfoghatóvá tegye. Ezt az igényt nevezi KOVALOVSKY lélektani indítéknak, amely lehet ösztönös és tudatos. Az ösztönös közelebb áll az igazi, valódi népetimológiához, amely GREGOR szerint „nyelvérzéken alapuló jelenség”. A nyelvérzékben — tudjuk — igen számottevő teremtető erő rejlik, amelyben fontos szerepet kapnak egyebek között a fonetikai és morfológiai asszociációk — ezekben a grammatikai diszciplinákban való szakmai tájékozottság nélkül.

A főleg értelmetlen (motiválatlan) hangsornak, földrajzi névnek az átalakulása vagy átalakítása (ösztönösség — tudatosság) általában hosszabb idő alatt megy végbe a nyelvi teremtető erő által, s a folyamat végén egy adott értelmetlen névből értelmes válik.

I. A tudós etimológia oldaláról vizsgálva az első típusba azok tartoznak, amelyeknek magyarázójuk akadt műkedvelő—dilettáns etimológusok személyében. Vérbeli dilettáns magyarázat példaként említi KÁLMÁN BÉLA Esztergomnak a fr. estragon-ból, Debrecennek pedig az or. dobraja zemlja szókapcsolatból való eredeztetését.

Ebbe a típusba tartozónak vélem Szekszárd nevének Pesty szerint a hagyomány vagy inkább némely diákos emberek véleménye után fennmaradt származtatását: egyrészt a rómaiaknak hat oltárát jelentő Sexarae szóból, másrészt a hat magas hegy jelentésű Sexar-duus montibus szókapcsolatból. Pesty, aki a tudálékos íródeákok és más hivatalnokok (jegyzők, bírók) etimológiáit változtatás nélkül átveszi, a fenti kettőt mint tudománytalant elvetve, saját véleményeként a következőket mondja: „Szegzárd az ő nevét saját fekvésétől nyerte, vagy is minthogy Bátától Szegzárdig a hegyláncz egy zugot képez, a zugot pedig szögnek, szegletnek vagy szegnek is nevezték és nevezik jelenleg is, és a zugot a' Szegzárdi hegy éjszaki vége bezárja:innét eredhetett Szegzárdnak neve először is Zugzár és így idővel Szegzárd..”

A laikust, de még az etimológia elméletében és módszertanában kevésbé jártas filológust is könnyen megtéveszti ez a látszólag tudományos apparátussal végzett szófejtés, amely csak a FNEsz.-ával szembesítve lepleződik le. Szekszárd a FNEsz. szerint „a m. R. szegzár 'sötétsárga, barnássárga, szögsárga' -d képzővel egészülhetett ki, és szn.-vé válva előzménye lehetett a Szegszárd hn.-nek.” (I.m.602.)

Ide sorolható a megyenév és a vele azonos helységnév eredeztetése a Tolnában meglehetősen gyakori Dolinából a zöngétlenült Tolina átmeneti alak közbeiktatásával, a második nyílt szótag magánhangzójának kivetésével. (Vö.: FNEsz. 650.)

Bonyhád nevének két magyarázatát is adják a műkedvelő etimológusok. a/ A mai Béke szálló helyén állt a Banya nevű csárda. Banya > Banyád > Bonyád > Bonyhád a névfejlődés sora szerintük. b/ Az újdonsült város egykori német lakói a maguk etimológiájával is kifejezésre juttatták a városhoz való tartozásukat. Eredetileg: Bonn in der Heide — a német helynévadás egy ritka típusának analógiájára. Ebből rövidült szerintük a német nyelvjárási ejtés szerint: Bonn-Hád, majd a végleges, mai Bonyhád.

Mözs Pesty szerint I. Béla, a szekszárdi monostort alapító király idejében Mézipusztá, amelynek lakói méhészkedtek, s mézzel adóztak a királynak. Ebből tót és német kiejtéssel Mezd, Mösd, Mesch, Möss, Mös alakváltozatokon keresztül alakult ki a mai neve.

Ugyancsak Pesty szerint Medina (helyi kiejtéssel: Médina) szintén a mézzel függ össze. A szerbek nyelvén Méde volt a falu neve, aminek a jelentése 'mézes', mivel valamikor az egész falu méhészkedett.

II. A második típusba azokat a földrajzi neveket sorolnám, amelyek a népetimológia szerint személynévi eredetűek. A tudós etimológiaihoz az hozza közel ezt a típust, hogy földrajzi neveink igen jelentős részét ez is személynévből származtatja.

Nagyvejke és Kisvejke névadója két Vejk nevű testvér, akik nem tudtak békességben egymás mellett élni, ezért mindegyik alapított egy-egy falut. A nagyobbik lett Nagy Vejké, a kisebbik Kis Vejké.

Szálka — bár jól ismert köznyelvi jelentése is — Pesty szerint valamikor egy Zálka (Szálka) nevű pécsi püspöké volt, s róla nevezték el.

Máza (80 — a számok a továbbiakban a Tolna megye földrajzi nevei kötet helynévszámaira utalnak) határában van a Gilligó nevű szőlőhegy. A szokatlan hangzású név eredetét Pesty gyűjtése így oldja meg: „Gilligó nevű jobbágy ültetett e helyen először szőlőt.”

Feltűnően gyakori a török névből való szószármaztatás. Medina (90) egy Mede nevű töröknek a birtoka volt. Janja nevű leánya a közei Janyapuszta, Agata pedig a szomszédos Agárd (Sióagárd) névadója. Mözst a Szekszárdon székelő Mezzed basa birtokolta. Izmény egy Izmir nevű török főembertől, Mucsfa pedig Musztafa nevű tulajdonosáról kapta a nevét.

A Tamási határában levő Henyének (326) nevezett hegy eredetéről Pesty szerint a nép azt tudja, hogy azon egy török basa lakott, ki magát leányok által ringattatá, s erről elnevezték Henye basának, honnan e hegy is nevét nyerte. Íme a példa a nehezen kimondható török név magyarosítására.

III. A harmadik típusba azok a nevek tartoznak, amelyekben a nép anyanyelvi tudata, a nyelvjárási szókészletben való tájékozottsága, jártassága nyilvánul meg. A tudatosság mellett az ösztönösen működő nyelvérzék (l. fentebb!) munkálkodik.

Cönöge (108/253) a cinege madárról, amely a bátaiak nyelvén cimöre, Cimör-fok (108/135): a tatárok vagy törökök elől menekülő bátai leányok, a falu cimörei itt ugrottak bele a Dunába, hogy ne kerüljenek a hódítók rabságába. Sárpilis eredetileg Pillés, mert sok volt a pille. A másik magyarázat szerint kopasz dombra települt, amely olyan volt, mint a barátok pilise. Itt a népetimológia találkozik a tudós szófejtéssel (vö.: FNESz. 513). A Sigéres (3/209) dűlőt arról nevezték el, hogy a ki-kiöntő Sió sekély vizében sok süger (a helyi nyelv-

járásban: sigér) szokott lenni. Súgó: Suggó (106/166) a Kis-Duna és a Holt-Duna egy sugába (=zug) van szorítva. Dérlő (91/199) az állatok delelőhelye volt. Ezt a magyarázatot támasztja alá a két számmal későbbi (91/201) Dérlői-kut név. Megjegyzendő, hogy ugyanez a funkció több Tolna megyei földrajzi név alapja, forrása, de Délő, még gyakrabban Dellő alakban. Pityer (22/310) a kilencedszürűn dolgozó asszonyok az itteni fák alá szokták levinni kisebb gyermekeiket, akik sanyarú helyzetükben pityeregtek. Dorica (9/101) — ha ide jöttek dolgozni, akkor magukkal vitték a doricát (=dorikorsó). Polozna (75/90) — rossz, bűdös a levegője, olyan mint a poloznáé (=záptojás). Akó-Mozsola (29/281) — a gyenge homokon apró szőlő terem, állítólag innen ered a „mozsola” (=mazsola) név. Teknyős (80/113) — Pesty szerint „hajdan hársas erdő lévén, teknők készítették e helyen”.

IV. A népetimológia legtipikusabb képviselői azok a földrajzi nevek, amelyek rendszerint idegen eredetű vagy archaikus voltak miatt semmiféle jelentést sem asszociáltak a nevek használóiban. Éppen ezért érthető volt az értelmessé tételükre vonatkozó ösztönös, s nem tudatos törekvés. KISS LAJOS a FNEsz-ban elsősorban ezt a típust respektálja, ezért hadd kezdjem egy általa is számon tartott példával, a Baranya megyei Szulimánnal. A tudós etimológusok számára világos az eredete: régi magyar szőlőmál. A mál utótag elavulásával az egész szó jelentése elhomályosult, és a szigeti várostrom térbeli közelsége révén a török Szulimán személynévvé hasonult. Saját gyűjtésemből ide sorolom a Baranyában több helyütt is előforduló Tanárok nevet. (Lásd: TÁLASI: NytudÉrt. 89. sz. 288—93.) A Baranya megyei Szentlászlón főljegyzett Bötlehem bizonyíthatóan a német Bettelheimből alakult.

Először azok közül válogatok, amelyekről az adattárak írott nyelvi, jobbára történeti előzményei ismertek, azaz viszonyíthatók egy korábbi, a népetimológia által nem érintett alakhoz. Ilyen a Magyar-halom (30/241), melynek Croquis-beli előzménye Madar halom. A Salamon-rét (31/87) kataszteri térképén található neve Saramó rét. A Csörge-tó (99/424) történeti előzményei: Csörgeték, Csörgeteg. Pestynél is Csörgető. Fisztó (37/382) Pestynél még Fiszta alakban élt. Baszitó (37/352) a Baszota és Bászító írásbeli nevek ma használatos változata. A Mocfa-csárda (99/324) neve a Mocva változathoz alakult. A Kürtös-hegy (103/78) és a Croquis-beli Kortasberg; a Réz-hegy (103/61) és az ugyancsak C.-beli Reissberg közötti kap-

csolatot a történeti források igazolják. Az eddigi példákat még kettővel megtoldom. Badár-vőgy: Madár-vőgy (16/156); Cserenkut: Cserénkut (8/211). És még így is csak egy töredékét soroltam fel az ide vonható Tolna megyei népetimológias földrajzi neveknek.

Ennek a típusnak a változataként fogtam fel azokat a neveket, melyek mellett nem áll sem szóbeli, sem írásbeli variáns, ami a mai alak kiindulópontjának vagy a népetimológias folyamat egy állomásának fogható fel, de az analógiák és a jelenségről szóló tanulmányok példái alapján alapos okkal a népetimológia eredményének foghatók fel. Ilyen a Bérmény (38/308), a Babaszó (4/221), a Rozsomány (75/54), a Cserömbég-szél (106/180), a Széköd (101/104), a Galambka (98/304), a Dűtmajor: Dűtmajor (95/56, 98/304), az Imsós (37/256), a Ruzsamáj (99/331), valamint a Dokomlás (94/296) és a Doromlás (98/147). Nyilván a szófejtés szakembereinek a feladata a felsorolt alakulatok előzményeinek földerítése.

A következő altípust úgy jellemezném, hogy félben maradt, megtorpant népetimológiák. Morfológiai jellemzőjük, hogy -ta, illetőleg -na szótagra végződnek, a szóalak eleje viszont önálló szóként is értelmezhető. Ilyen a Malomta (99/323), Lóféta (98/200), Papta (98/247), Orbósza (100/174), Kántorna (98/156).

V. A következő példákkal a negatív népetimológia jelenségét szemléltetem. Ha ugyanis a szóalak értelmesítése a pozitív népetimológia, a szóalak „értelmetlenítése” negatív változatnak tekinthető. A név felkínálta vagy a tudákos szófejtők által sugallt lehetőségről a nép nem vesz tudomást, ragaszkodik a régebbi alakhoz. Ilyen az Ortonya (106/104), amelynek írásbeli változatai: Ortanya, Órtanya. Sőt Pesty még kommentálja is: „Ezen az orron halásztanya volt.” Szódal (107/293) mellett ott áll a C. Suthal, a P. Szuthal nyilván német egyenértékese s a K. az előbbiek magyar fordításaként Déli völgy alakváltozata zárja a sort. A Kamoráti-hid (43/50) mellett a C. és P.-beli Kamara hát kínálja magát kifogástalan megoldásként. A Szomfova (102/86) névhez Pesty hozzáfűzi, hogy „itt volt az Asszonyfalva nevű település”. Döbrököz neve, amely legalább kikövetkeztethető utótagjában értelmes idősebb lakóinak ajkán Döbrögec. A sort a baranyai Szentlászlón följegyzett adattal zárom. Ez a Kafeite, amelynek a bizonyítható előzménye a m. Kőfejtő. A német kiejtésben eltorzult ortott alakká vált. Ma a magyarok is így mondják.

VI. A népetimológias alakulatok közé sorolom, de külön típusba tartozónak vélem az úgynevezett beszélő neveket: Aligvári, Bánom, Betekincs, Havóna — s magyarázatul az egykori lakók, tulajdonosok nyomorúságos életkörülményeit emlegeti a nép.

Ennek a sornak szerves folytatása a Jaj-vőgy (87/358), a Jaj-tanya (108/153) — az egykor otlakók, oda menekülők jajgatásáról, jajszaváról. A Lajvér (106/1) — a magyarok harc közben felhangzó kiáltásáról: Jaj, vér! — amit a győztes rációk úgy hallottak, s úgy is jegyezték meg, hogy Lajvér.

Ez a típus nemcsak a földrajzi objektumok nyelvérzékhez igazodó, az elnevezők nyelvének fonetikai és morfológiai sajátosságait érvényesítő névadását látja el, hanem mondák alkotására is ösztönöz. Magát a nevet állítják epikai keretbe, s rövidebb-hosszabb történetet költenek hozzá.

Dúzs falu nevének eredetét úgy magyarázzák, hogy amikor a betelepülő svábok csónakkal közeledtek a falu határához, s megláták a Kapos völgyéből a szép dombokat, egymást kérdezték, mondván: Tu sau? Így lett a 'Látod?' jelentésű Tu sau-ból a mai Dúzs.

Cikó lakói amikor a falut kezdték építeni, ökrökkel húzták ide a farönköket. A hajtók így bíztatták a marhákat: Ci kú! Ci kú! — s ez rajtamaradt a falun.

Ilyenféle mondakezdemény adja elő Varsád, Zsibrik, Ripszom nevének eredetét német szóra visszavezetve.

Fadd, Csibrák, Ozora nevéről valamint a Bambula (41/114), Hamarászó (38/97), Kányata (98/227) dűlőnevekről ugyancsak mondaszól.

S ezzel a nagyon is gyakorlati feladatokat ellátó névalkotástól eljutottunk a népköltészet, a népepika világába. Láthatjuk, hogy nemcsak egy-egy szembeötlő természeti képződmény, jellegzetes emberi alkotás, egy-egy megrázó történelmi esemény emléke ad indítást a nép képzeletének, hanem egy-egy furcsa falu- vagy dűlőnév is színes, romantikus, nem egyszer mesébe hajló történet alkotására készteti. Ezek az eredetmondákhoz sorolható történetek fontos szerepet töltenek be: a nép általuk veszi birtokba hazáját, szülőföldjét.

Ezért nem szabad a népetimológia alkotta földrajzi neveinket csak a tudomány, a névtudomány mérlegén megmérni; a néveredet mondáihoz pedig nem szabad csak a hivatásos irodalom mércéjével közeledni, mert se nem több, se nem kevesebb ez, mint a tudós eti-

mológia vagy a költészet, hanem más, olyan kulturális érték, amely az iskolai oktatásba bevonva, a honismereti mozgalomban megőrizve és továbbadva; a tudományos ismeretterjesztésben a helyére téve, föltétlenül segít eligazodni szűkebb környezetünkben, lakóhelyünket otthonunkká téve, mindig erősebb, eltérhetetlenebb szálakkal kapcsolva bennünket a számunkra érthető vagy érhetőbb nevekkel, földrajzi nevekkkel egy tájhoz, a szülőföldhöz, hazánkhoz.

(Elhangzott előadásként A tulajdonnév az oktatásban című konferencián Nyíregyházán, 1981. október 10-én.)

RÓNAI BÉLA

A POZSONY MEGYEI TAKSONY HELYNEVEI

„A Tarhos, Tevel, Tormás, Üllő, Jutas, Fajsz, Zolta, Taksony és Tas helynevek... annak jeleként bukkannak föl... hogy a központi helyzetet biztosító Dunamellék Árpád nemzetségének kezére került.” (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1975. 17–8). A X. század derekán az Árpád által megteremtett nagyfejedelmi hatalom széthullóban volt. Jutas, Fajsz és Solt után Taksony következett az uralkodásban 972-ben bekövetkezett haláláig. (Vö.: DÜMMERTH, Az Árpádok nyomában.² Bp., 1977. mell.) Árpád unokája, illetőleg István király nagyapja volt tehát Taksony, aki valószínűleg 934-ben született, és 38 évet élt. Apjáról azt írják a krónikák, hogy kitűzte Magyarországot határait: a csehek felé egészen a Morva folyóig, a lengyelek felé a Tátráig. Ezt követően fiának, Taksonynak feleséget hozott a kunok földjéről, majd Taksonyt egész Magyarország vezérévé tette. (Vö.: A magyarok elődeiről... 180.) A róla elnevezett községekről a hagyományok azt tartják, hogy a fejedelemnek azon a környéken volt a székhelye, és ott is temették el. A Pozsony megyei Taksonyban is úgy tudja az élő szájhagyomány, hogy Taksony vezér ide temetkezett a határban emelkedő halmok alá, amelyek környékét Pogánytemető dűlő (régiben: Pogánytemetés) névvel illetik (néhány évvel ezelőtt avarokori sírokat tártak itt föl).

„Első írott nyomát 1138-ból leljük, mikor is Togsun néven a pozsonyi várjobbágyok bírják. 1214-ből Tohcsun és Tohsun, 1236-ból Teksze, 1269-ből Taxont alakban említik az okiratok. A XIV. század elején a Dudvágszegi család, utána Kenéz comes birtoka, majd

a pozsonyi prépostság kezére kerül. A XV. század elején a Taksonyi családot uralja, 1439-ben azonban I. Albert a Rozgonyi családnak juttatja. A XVI. században Báthori András birtokolja, később a Thurzó családé, majd az Esterházy grófok és az újabb időkben részben Alsasse d'Hennin hercegnő szerez itt birtokot. Ősi plébániája 1350 körül már mint hiteles hely szerepelt." (A visszatért Felvidék adattára. Bp., 1939.)

A község határában 1921 után morva-cseh telepéseknek osztottak ki földet az Esterházyak birtokából. Új településüket Stefanikavtelepnek nevezték. Ekkor a községhez tartozott még: Kórószegmajor, Kostihatelep, Pallócpusztá. A lakók száma 1938-ban 2533, a község területe 3163 k.hold, ebből szántó 2847, kert 25, rét 54, legelő 23, erdő 26, vizenyős 16, terméketlen 172 k.h. A lakosság magyar, a felekezeti megoszlás: hozzávetőleg 80% római katolikus, a többi evangélikus. Egy zsidó család lakott a községben, cigányok sohasem telepedtek meg. (Uo.) A község neve 1918-ig Taksonyfalva, 1918 és 1938 között Taksony, illetve Takšon, 1938–1945: Taksonyfalva, 1945 után Takšon. Előbb Matúškovó majd Galántához csatolva hivatalosan megszűnt a község neve. A szóhasználatban továbbra is Taksony.

A község egykori plébánosa (később esperese), TROCH PÁL Adatok Taksony község történetéhez címmel (Galánta, 1908.) összeállított könyvecskéjében említést tesz egy 1873-ban Derghy Somogyi Antal által Aradon kiadott énekeskönyvről („Régi Magyar Énekek”), amely tartalmazza Halomnemzetű Kova Áron gyűjteményét. Ennek egyik darabját 1582-es bécsi kiadású latin könyv lapjairól másolta a szerző. Így kezdődik az ének: „Vadászál vala jó Takson vezér nagy sokán Pozsony vár alatt Duna Vág nagyad járásán.” Majd később így szól egy részlete: „Értenek immár Dudvág ellen víz felében. Neve Kálnok...” „Gyűlt néppel vezér, és Sárd vizénél állatta...Lón pedig új helység neve Taksonfalva: Hogy ez meg van irván hites krónikába...” (I.m.6-7.) A helyi földrajzi viszonyok ismeretében bizonyítható, hogy Taksony a Sárd folyó partján van, amelytől 3-4 km-re nyugatra folyik a Dudvág, s ismeretes a Kálnok (Kánok)-ér is. Taksony fejedelem a nyugati határszélek erősítése céljából gyakran megfordulhatott ezen a vidéken, s igazat mondhatott az énekes író. (Somogyi Antal, Taksonrul című verse szövegét én is lemásoltam 1946-ban, s az én példányom némileg — elsősorban szóhasználatban — eltér TROCH közlésétől.)

A „pogány sírok”-ról már a XII. században történik említés. „1138-dik évben II. Béla király ájtatosságát végzendő, megjelent a pannonhalmi zárdában..., maga elé idézte káplánja...által a pozsonyi és nyitrai várnépet... Ezen a kihallgatáson újra a zárdának adja Salaföldjét. Ezen okmányban előfordul: Taksony község neve (Tocsun) és az mondatik, hogy a határ /inde vadit ad sepulchra paganorum— et tendit ad alia sepulchra paganorum/ a pogánysírokig terjed...Valami Villa Russorum, magyarul Oroszokfalva, Oroszfalu is említetik a pogánysírok mellett...Oroszfalvának határa szomszédos volt a Taksony községbeli pozsonyi várnép földjével, a völgy közepéig, egész azon útig, mely Oroszfalvára vezetett. Innen a pogány sírokig ment, melyekben végződött...” (TROCH, I.m.8—9.)

Az általam szükségesnek vélő falutörténet ismertetése után át-
tértek a község helyneveinek kérdésére. A Nyelvőr 1880. és 1881.
évi számaiban bizonyos Alszegehy N(agy) J(ános) öt ízben közölt
anyagot a Pozsony megyei Taksonyból: közmondásokat, táncmondó-
kákat, gúnyneveket, tájszavakat és dűlőneveket. Ez utóbbiakat
Nyr. IX, 288) ilyen módon: Éggyes fé hódak, Kertallák, Bíróhegy,
Szeli útköz, Bikakeskény, Gélincze, Keskények, Györgyháza, Afű,
Erdőalla, Sárköz (Sárd), Főső és ásó szög, Paptáblo, Fehérfődek,
Paskum, Kendérésék, Palántás, Pallócz, Hét vélésztás, Pogánytemető,
Kurta rét, Kerek tó, Nyilas, Ördög luka, Nyári kert, Vadkert, Kánáker,
Fövenyös, Kis fődek. (A szaggatottan aláhúzottakat 1945-ben ugyan-
ezen formákban, a pontozottan aláhúzottakat pedig némi módosítások-
kal használták. Pl: Szeli út, Gélencei árok, Papfődek, Palántások stb.)

Ennél jóval régebbi időkre nyúlunk vissza TROCH idézett köny-
vének „A dűlők nevei és a plébániai földek” című fejezete, amelyből
az alábbiakban idézem az ide vonatkozó részeket. „A község határá-
ban levő dűlők nevei ma is ugyanazok, mint régente, néhány kivéte-
lével, melyek már ismeretlenek...1660-tól a galántai plébános élvezte
a taksonyi pléb. földek jövedelmét 1774-ig...A plébániai föld ekkor
2 ekényi és pedig egy kis darab a galántai »gyepség« mellett...azon
kívül földje volt a Keskenyekben...Alszegehben volt rétje a bíró és a
kürthiek földje között...1774. évben, mikor Esterházy Ferenc gróf a
semprei uradalomhoz tartozó Taksonyban a meglevő háztelken plebá-
niát építtetett, az Alszegeh-ben ismeretlen idő óta bírt földekhez, még
fél /szessziót/ kültelket adott a plebánosnak. Azon időben a plébániai

földek ily nevű dűlőkben voltak: Kertalljai föld az Uraság és Román János között, Erdőallyai föld uo., Nagyobb soós uo., Alsó Szögh uo., Szeli útköz uo., Réti keskeny uo., Gelence uo., Ugarkeskeny uo., Kerítésbeli föld uo., Osztály nyárasdi vagy öreg György háza uo., Réti földek vagy sárdközi föld uo., Középső föld Horváth István és Román János közt, Egyes fél hold Mészáros J. és R. J. közt, Kiseb-bik Soós Mészáros J. és Varga István közt. Rétei: Keskenyek-ben 8 kaszafordulás, Borzagos-ban 12 kaszaford., Hét Velesztás, Kurta Réth, Al-fő, Nyilas és Pogánytemetés dűlőkben voltak...1781-ben csekély eltéréssel ugyanott vannak a földek; a Kerítés dűlőben Panyik István bíró a szomszéd...1840-ben új dűlő nevek fordulnak elő, így Bíróhegy, Erdők között vagy Erdőközi felső gyep, Bikakeskeny, Kenderes, Káposztás.."(i.m. 25-6. — az aláhúzottak az eredetiben idézőjelek között találhatók.)

Az alábbiakban a község belterületeinek és határrészeinek a helyneveit sorolom föl az 1945-ös állapotoknak megfelelően, jelölve a tájnyelvi kiejtést is. Az adatokat magam össze tudtam állítani — tekintve, hogy a falut és határát jól ismerem. Ennek ellenére mintegy 15 évvel ezelőtt valamennyi megnevezést ellenőriztettem négy-öt, akkor még élt és a századforduló táján született, áttelepített falubelivel, valamint néhány Taksonyon maradt személlyel. Zárójelben igyekszem magyarázatot fűzni a nevek keletkezéséhez.

A/ Belterület

1. Cehernya (utcácska, egyik oldalán agyaggödör, szl. tehelna 'téglagyár')

2. Máriácsko (kis dombon Mária-szobor van a közelben)

3. Proli (három kis utca az I. világháború után épült házakkal)

3/a. Manólapos (vizenyős, nádas)

3/b. Eső sor (kis keresztutca)

3/c. Második sor (kis keresztutca)

4. Fő utca

4/a. Majtányok (több Majtán nevű, a húszas években Jugoszláviából betelepített szlovák épített itt)

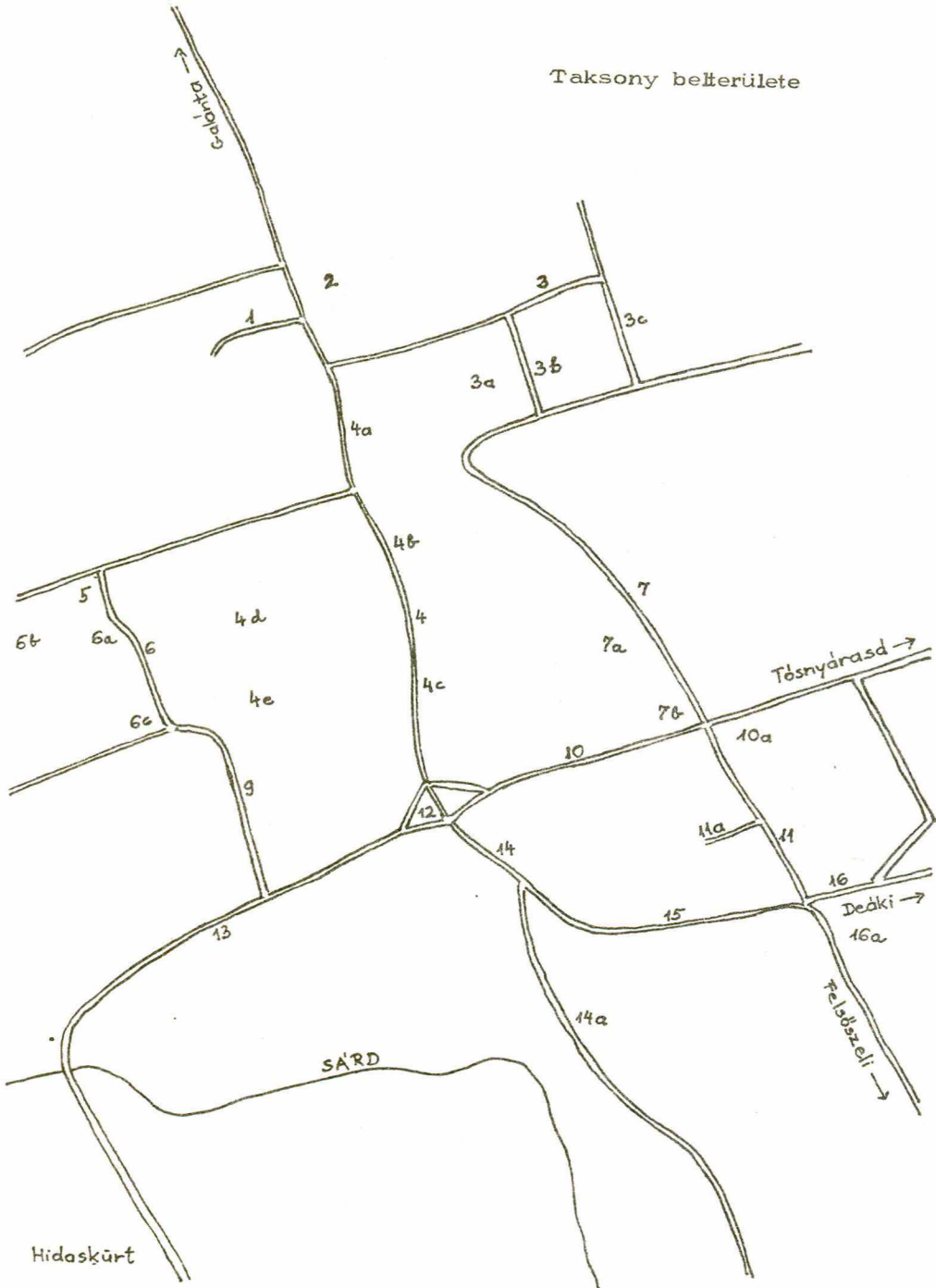
4/b. Fővég (a Fő utca felső része)

4/c. Falu (a Fő utca középső és alsó része)

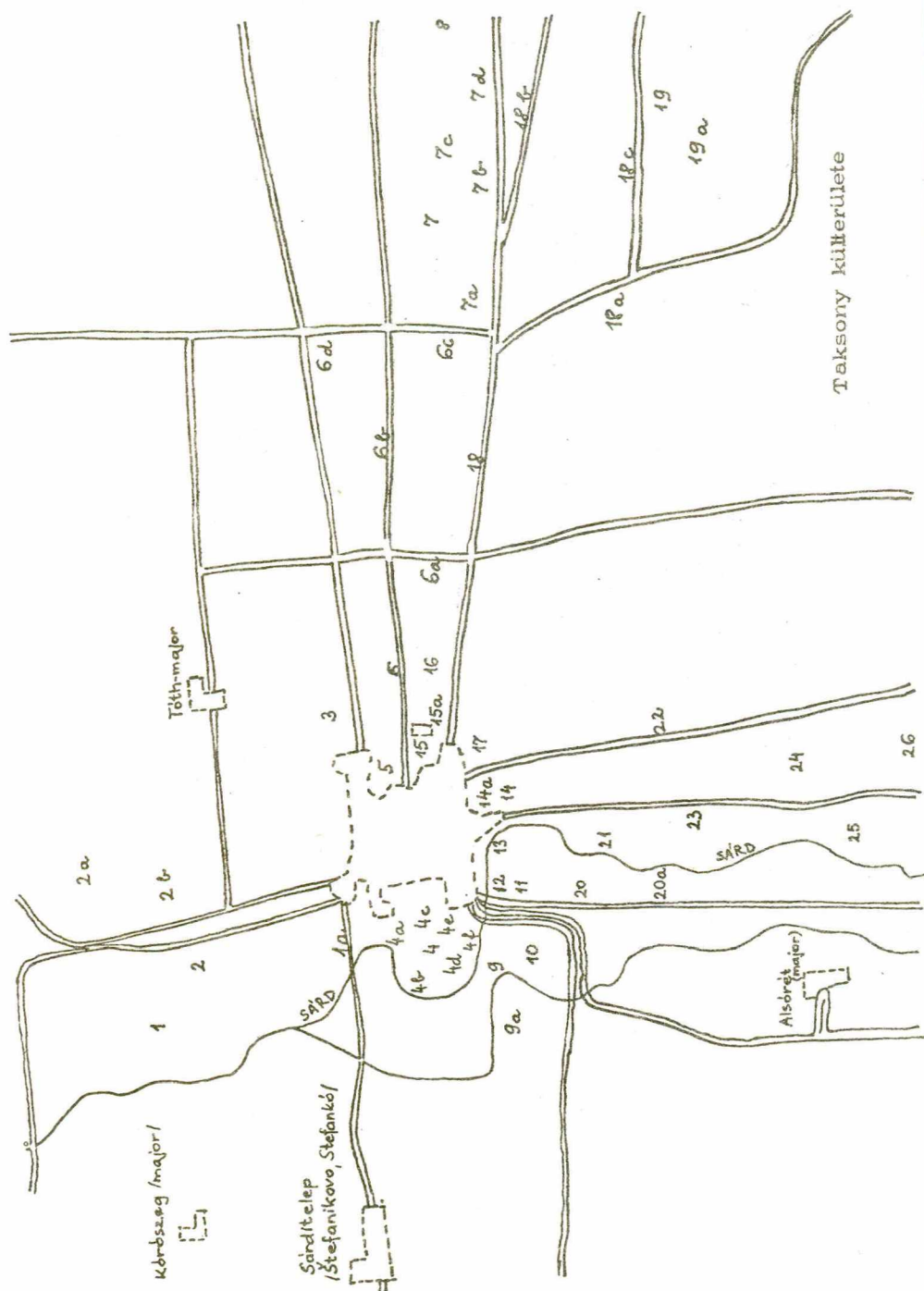
4/d. Mestérkert (a katolikus igazgató-tanító zárt erdeje)

4/e. Lénárt-erdő (a Lénárt családé volt)

Taksony belfterülete

5. Mikusok (néhány ház, melynek tulajdonosa mind Mikus családnevű munkás-napszámos ember)
 6. Erdőalla (a Nagyerdő melletti házak)
 - 6/a. Majális-hel (erdei tisztás, ahol a majálisokat rendezték régen az önkéntes tűzoltók)
 - 6/b. Nagyerdő : Gödrök (erdő, amelyben tégláégetéshez agyagbányákat nyitottak)
 - 6/c. Kiserdő
 7. Kertalla
 - 7/a. Vígh-erdő (a Vígh család zárt erdeje)
 - 7/b. Öregtemető (egy 1775-ös királyi rendelet után egészen 1827-ig ide temetkeztek)
 9. Erdő sor (az erdő felé vezető utca)
 10. Temető utca : Temető sor (itt volt az Öregtemető)
 11. Új sor
 - 11/a. Kutyaszorító (zsákutca)
 12. Fő tér (itt volt az „országzászló”, honvédszobor és a Szentháromság-szobor)
 13. Ulicska : Sárdi utca (első neve nagyon régi, a végén folyik el a Sárd)
 14. Králi utca (egy ilyen nevű öregasszonyról)
 - 14/a. Háromágú (a Felsőszelibe vezető utak közül a középső)
 15. Kertész utca : Szeli út (Kubovics Sándor kertészete volt itt, Felsőszelibe vezet, országút)
 16. Diáki út (Deáki felé vezet)
 - 16/a. Vendőlmus (Szent Vendel szobráról)
- B/ Külterület
1. Stefankói fődek : Stefanyikó : Stefankó : Sárdi-telep (második és harmadik nevét 1923 és 1938, utolsót pedig 1938 és 1945 között használták hivatalosan is)
 - 1/a. Stefankói út
 2. Galántói út : Galántói határ
 - 2/a. Komlók (a Majtánok komlóföldjei)
 - 2/b. Dombok (itt tártak föl avar sírokat az 1960-as években)
 3. Komlók (a Majtánok nagyobbik komlóföldjei)

4. Nagyverdő
 - 4/a. Főső-Sárd (a Sárd folyó felső szakasza)
 - 4/b. Ibola-sziget (a Sárd egyik partszakasza)
 - 4/c. Majális-hel (itt tartották a majálisokat)
 - 4/d. Téglaégető (téglaégető kemencékről)
 - 4/e. Kiserdő
 - 4/f. Asó-Sárd (a Sárd folyó alsó szakasza)
5. Kertalla (szántók)
6. Nyározsi út (Tósnýarasd felé vezető út mente)
 - 6/a. Eső kisút
 - 6/b. Malom út (a Vág menti vízimalmokhoz vezetett)
 - 6/c. Második kisút
 - 6/d. Vár-domb (a hagyomány szerint Rákóczi katonái sapkákkal hordták össze; sírmaradványokat, csontokat, ékszereket találtak; talán a „pogánysírok” egyike)
7. Sósok
 - 7/a. Kis-sósok
 - 7/b. Jegenyék : Nígy jegénye (ma már csak egy van meg)
 - 7/c. Nagy-sósok
 - 7/d. Körtefa (egy vadkörtefáról)
8. Afű (mélyfekvésű, nádas, mocsaras hely)
9. Kürti-lapos (a Sárd egyik mellékága mellett, a hidaskürti határral szomszédos)
 - 9/a. Kürti-hátár (Hidaskürt határával érintkezik)
10. Paskum
11. Papfődek (a plébániáé volt, 1892: Sárd köze)
12. Sárdon túl (1892: Ördögluka, Kútnál)
13. Kígyólapos (kanyargó száraz folyómeder, sok a vízisikló)
14. Palántások (1892: Akolnál — később kertészet volt)
 - 14/a. Sóstó farka : Lapos (itt rakták át a Kis-Dunán — Dudvágon — Sárdon hozott sót a Szeredre menő szekerekre; 1892: Kispalántások, Manókalapos)
15. Vermek : Fődvermek (régén agyaggödrök, disznólegelő, libaúsztató, ma nyárfaerdő)
 - 15/a. Dögtemető (a falu dögkútja)
16. Bíró-hegy (sík terület, Varga Simon öregbíró lakott itt 30 évig a múlt század végén)

17. Vëndëlmus (a Szent Vendel szobor környéke)
18. Diáki út (a Deákiba vezető út melléke)
 - 18/a. Gëlëncei-árok : Gëlëncei-határ (a Gelence-major felé vezető út melléke)
 - 18/b. Pallóci út (Pallóc-pusztára vezet)
 - 18/c. Közép-út
19. Rétek
 - 19/a. Pogánytemetés : Pogánytemető-dűlő
20. Pótlék
 - 20/a. Föső-szög
21. Nyilasok
22. Szeli út (a Felsőszelibe vezető út melléke)
23. Asó-tag
24. Kerek-tó (tó, rét, szántó, régen sok kanalasgém és gólya élt itt)
25. Szeli-úti-dűlő : Szeli út köze
26. Kisfődek : Szeli-határi-pótlék

Az 1945-ös állapotok megváltoztak; a dűlőutak jó részét már 1947—48-ban fölszántották, másokat alakítottak ki a szövetkezeti táblásítás miatt; az erdő nagy részét kiirtották, helyét és korábban is üres területeket beépítettek; fölszedték a falu szegélyén áthaladó iparvasutat; új temetőt jelöltek ki; csatornává ásták a Sárd folyót; új nagyüzemi központot építettek a határban; stb. Ilyen körülmények között aligha használják már a régi neveket. Jóllehet ezt nem vizsgáltam meg, de két tényező erre utal. Az egyik az 1947—48-ban megváltoztatott határfelosztás, a másik pedig, hogy 1947 tavaszán a lakosságnak mintegy 45%-át Magyarországra (közülük 40—50 családot Nyíregyházára, Kálmánházára, Nagycserkeszre és a közbülső tanyabokrokra) telepítették át, helyükre tótkomlói szlovákok kerültek. Igaz, hogy a község volt lakóinak több mint a fele helyben maradt, a betelepült tótkomlósok pedig tudtak magyarul, s nem volt akadály hagyományos magyar nevek átvétele. Így az őslakossággal együtt használhatják tovább a régi magyar helyneveket, s talán továbbélésük is egy darabig még lehetséges.

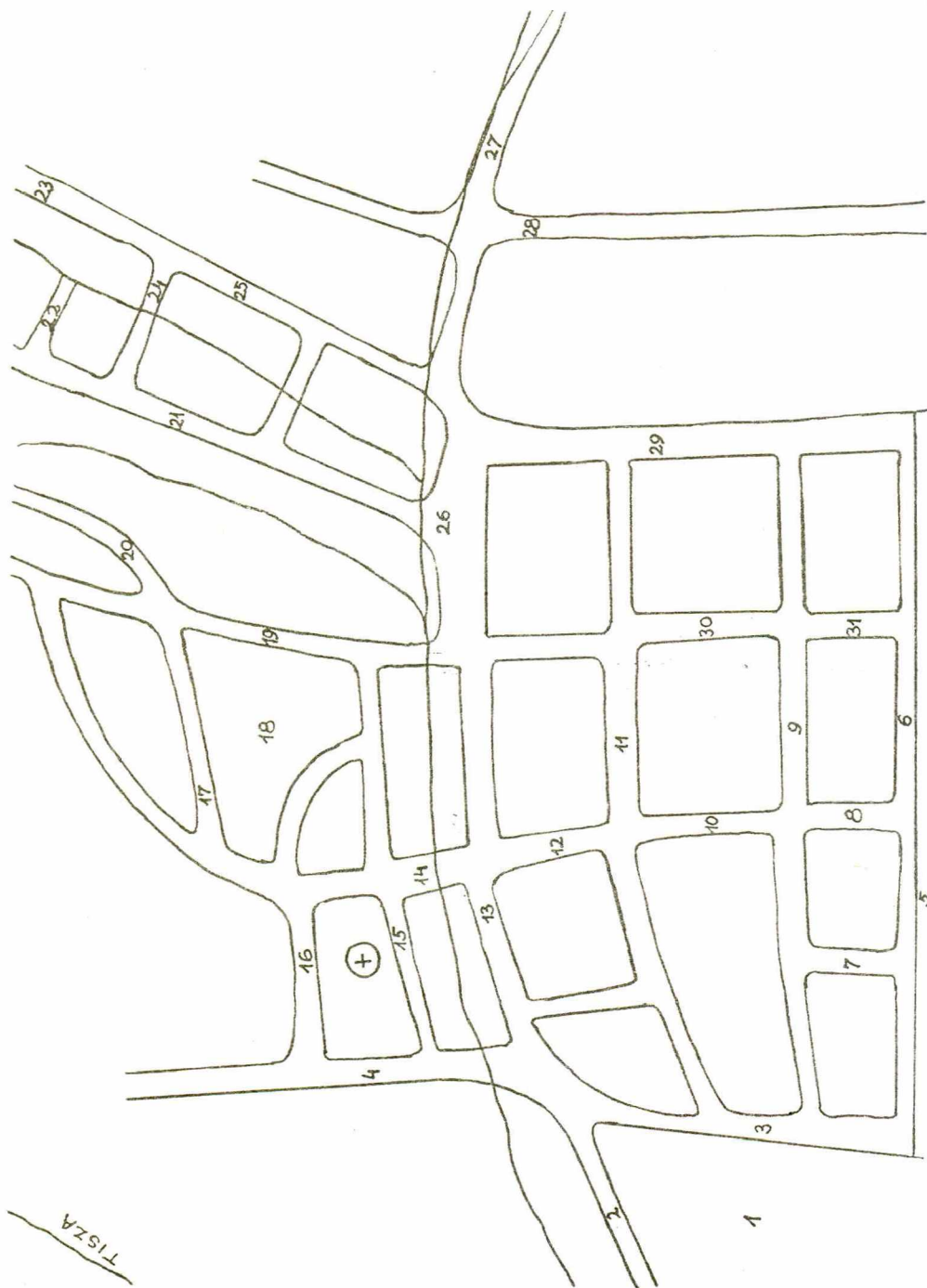
NÉMETH ZOLTÁN

A volt Máramaros vármegye huszti járásában, ma a Szovjet-unió ukrainai szövetségi köztársaságának Kárpátokon túli területén fekszik Visk (Viskovo) község 1891-ben 4054, 1910-ben 4839 magyar és kárpátukrán lakossal (Pallas és Révai Lexikon). Helyneveiről megjelent egy betűrendes fölsorolás, térkép nélkül (B. GÁBOR ZSUZSA, Visk magyar lakosainak történeti és mai családnevei. Bp., 1975. Magyar Személynévi Adattárak. 5. sz. 6—7), amelynél azonban most lényegesen gazdagabb, s térképmellékletekkel ellátott adattárat sikerült összeállítani. A mégis előforduló hiányosságokat magyarázza az a tény, hogy az adatok nagyrészt emlékezetből kerültek csupán felidézésre, ellenőrzésre lehetőség nem nyílt.

A domborzati viszonyok és a művelési ágak jelölésére a szokásos rövidítési jeleket használom, amelyek megtalálhatók minden nagyobb helynévgyűjteményben.

A/ B e l t e r ü l e t

1. Kovács-kert Fr, volt tulajdonosáról, ma beépült
2. Pacal-víg Fr, itt volt a vágóhíd
3. Gyár ucca U, 1945-i fafeldolgozó üzem működött az utca végében
4. Forrásvíz ucca U, a Forrásvízhez vezet
5. Krüzsej-kert Fr, régen a Krüzsely családé volt
6. Temető ucca U, a református temető mellett fekszik
7. Kovács sikátor U, egyik ott lakó család nevééről
8. Temető sikátor U, a temetőhöz vezet
9. Hátsó ucca U, a központtól távolabb esik
10. Iskola sikátor: Hánka sikátor U, itt az iskola, s egyik lakója nevééről
11. Nagy ucca U, szélesebb, hosszú utca
12. Ujlaki sikátor U, egyik ott lakó családnevééről
13. Part ucca U, a patak partjával párhuzamos
14. Nagy-hidi sikátor: Templom sikátor U, a patak hídján megy keresztül, s majdnem a templomhoz vezet
15. Templom ucca U, itt a templom
16. Kis-szer U, a falu egyik ősi magja, falurész is
17. Szirmaj sikátor, U, egyik itt lakó család nevééről
18. Szirmaj-kert Fr, a Szirmai család tulajdona volt
19. Nagy-szer U, a falu másik ősi része, falurész is
20. Andrusz-tó ucca U, a tó a Holt-Tisza egyik ága volt, feltöltődött, az Andrusz család építkezett itt először
21. Velence U, két patak között fekvő falurész, sokszor kerül víz alá
22. Zugó-malom U, az utca végén vízimalom működött
23. Cigány-víg U, az utca végén van a cigánytelep
24. Becske sikátor U, három ház állt benne, mindegyik a Becske családé volt

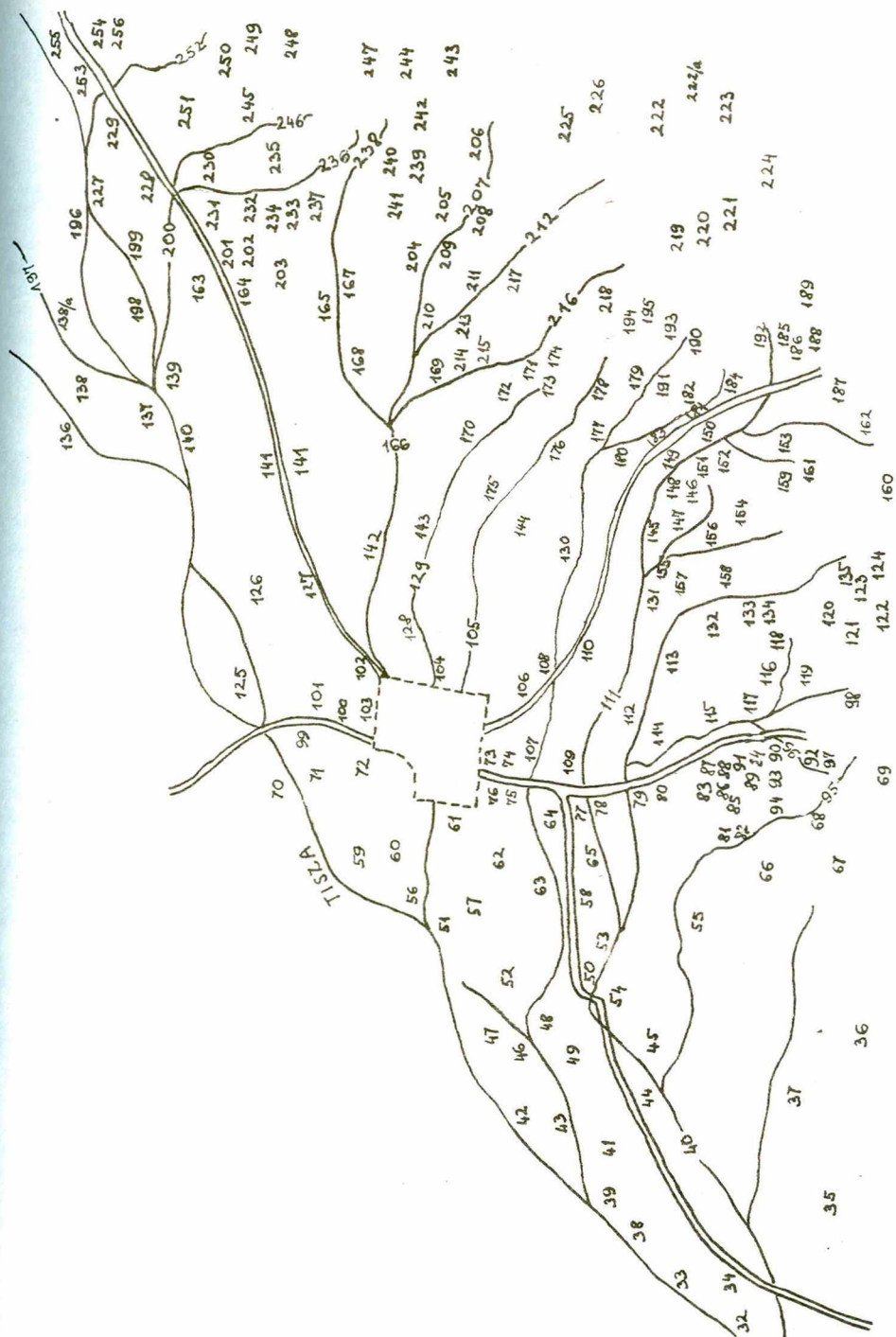

25. Kandikó U, a Kandikó-patakkal párhuzamos utca, s a nép azt tartja, hogy lakói árvízkor csak „kandikáltak” ablakaikból, innen kapta a nevét
26. Piac Tér, valamikor Visk vásárjoggal rendelkező szabad királyi város volt, s itt tartották a nagyvásárokat is
27. Orosz-víg U, a XIX. században itt megtelepedett kárpátukránokról
28. Gálút ucca U, az itt lakó Gál csdádrol
29. Rákas ucca U
30. Horvát sikátor U, a sarkon lakó Horváth családról
31. Jöres sikátor U, a Jörös család portája innen nyílt

B/ Kü l t e r ü l e t

32. Huszti-láz S, sz, régebben legelő és kaszáló
33. Szeklencei-szállásoknál S, sz, a Tisza északi partján a nagyobb gazdák gazdasági épületeket, szállásokat építettek, de ma már ezek nincsenek meg
34. Sziget S, sz, régen a Tisza, a Veléti-patak és a Holt-Tisza vette körül, az utóbbi azonban már föltöltődött, s így nem sziget
35. Veléti-hegy farka Ds, e
36. Veléti-hegy H, e
37. Veléti-hegy ajja Ds, sz, a hagyomány szerint Huszt várát építő olasz mesterek telepedtek itt meg, s a nevet is ők adták a hegynek
38. Cébej-fizes D, sz, régen a Cébely családé volt
39. Némel-fizes S, sz
40. Magyarus-patak P
41. Enyer szike S, sz, ma jó termőföld, régen mocsaras lehetett
42. Rohadi-fizes S, sz, a 43. része, a Tisza sokszor elöntötte
43. Rohadi S, sz, régebben mocsaras lehetett
44. Malom-kert S, sz, a Marangas-patakon vízimalom állt, s ehhez tartozó bekerített földterület volt
45. Saján-mező: Saján-rít S, r, vizenyős kaszáló ma is, a patakok tavaszonként elárasztják, szántónak nem alkalmas
46. Tamás-mező: Tamás-fizes S, sz, Mezei Tamás kompja itt volt a mező szélén
47. Gödnér-fizes S, sz, a gödnér a gödény nyelvjárási alakja itt
48. Ilestű S, sz, a Dombász-parti-patak és a Dohányasi-holt-Tisza mellett
49. Dombász-part sz
50. Hadi-mező sz, a hagyomány szerint 1717(?) -ben a tatárok felett itt győzelmet arattak a magyarok; azt tartják, hogy régen település is volt ezen a helyen, de lakóiról semmit sem tudnak
51. Dohányas-part sz, az 52. része, a Tisza gyakran megrongálta
52. Dohányas S, sz, az egyik legjobb minőségű föld, a nyomásrend-szer idején „kulcsjog” alapján itt mérték ki a dohányföldeket
53. Kőres-rít S, r, talán a Magyarás-patak kőrisfa ligeteiről
54. Kőres-ríti-borkút F, szénsavas ásványvízforrás
55. Magyarús S, r
56. Laki malmánál S, sz, a Tiszán álló malom mellett
57. Köles-mező sz, régen kölesföldeknek osztották ki
58. Kis Bacsi ergéje S, r, az erge vizenyős, tocsogós kaszáló
59. Kis-fizes S, sz
60. Krüzsej-fizes S, sz, a Krüzsely családé volt
61. Görbe-part: Görbe-partnál S, sz, itt kanyarodik a patak
62. Búza-mező S, sz, igen jó föld
63. Tövises sz, a köves részeket kőkénybobotok borítják

64. Kőhidi-árokknál S, r, a Rákas-patakon felépített kőhíd mellett van
65. Lator-szállásnál S, r, valamikor a Lator családnak volt szállása itt
66. Dömece-lapáj S, r, a Dömece családé volt
67. Magyarús-hegy D, e
68. Magyarús-lapáj S, e
69. Hármás-csucsó: Hármás-határ-hegy H, az Avas-hegység egyik legmagasabb pontja; Szatmár, Ugocsa és Máramaros régi vármegyék itt találkoztak
70. Túlsó-gódnér S, sz, a Tisza túlsó (északi) partján fekszik
71. Juhos-fizes, S, sz
72. Fórásviznél S, sz
73. Temető-kert ajja S, sz, a református temető mellett fekszik
74. Gacsi-tó S, sz, régebben kisebb tavacska volt, de már feltöltődött; a gacsi a kacsá nyelvjárási neve
75. Kutnál S, sz
76. Két-ut köze S, sz, a sajáni és a görbeparti út között
77. Bujdosó S, r, e, vizenyős, mocsaras terület; a hagyomány szerint az első tatárjárás idején itt bújtak el az emberek; akkor még erdő volt az egész
78. Rab-láz S, r, valószínűleg a Rab családról, de a hagyomány azt tartja, hogy az 1717-es győzelem után foglyul ejtetteket tartották itt
79. Munkás-láz S, r, valószínűleg a Munkás családnévről
80. Hidaknál S, r, a Sajáni út három patakhídjá mellett fekszik
81. Görci ajja S, r
82. Néma higgya Hid, Néma József építtette, akinek itt volt a földje és a szállása
83. Görci D, e, a Saján-hegy egyik nyúlványa
84. Szabó-láz S, gy
85. Görci-fórási F
86. Becske-láz S, gy, a Becske családé volt
87. Saján-völgy Vö, r, gy
88. Első Saján-hegy H, e
89. Szabó-Görci Ds, e
90. Második Saján-hegy H, e
91. Saján-borkút F
92. Sajáni-belső-borkút F
93. Guda-göder Vö, r, gy, a göder olyan völgy, amelynek nincs kijárata, inkább katlan
94. Marangas-völgy Vö, r, gy
95. Marangas-patak P
96. Bánya-patak P
97. Ernyei-láz S, gy, az Ernyei családé volt, szállást is építettek ide
98. Széles-láz S, gy, a Saján-völgy kiszélesedett része
99. Ri-fizes S, sz, a híd megépítéséig itt járt a rév
100. Andrusz-tó S, sz, a Holt-Tisza medre volt, de feltöltődött
101. Kis-gódnér S, sz
102. Farkas-vápa S, sz, valaha folyó- vagy patakmeder volt, de kiszáradt, feltöltődött, néha azért most is megáll rajta a víz
103. Peres-rét S, gy
104. Zugónál: Zugó-malomnál S, sz, a malom mellett fekszik
105. Ország-lázi-patak P
106. Kis-macsár S, r, régen mocsaras terület volt, de a patakokat már szabályozták, most kaszáló
107. Gonoszidő S, r
108. Téglahidnál S, r, a patakon téglából épült híd volt

109. Mé-kert S, r, valamikor méhes állt itt
110. Szénégető S, r, régen erdő volt, ahol szemet égettek
111. Kolom-patak P
112. Bacsin-láz S, r
113. Mónár-domb D, gy
114. Finnyó S, r, gy
115. Finnyó-göder Vö, gy
116. Kis-Cserep-hegy H, e, lemezes gránitlapok látszanak ki a hegyből
117. Cserep-vögy Vö, e
118. Ponc-vögy Vö, gy, a Pönczcsaládé volt
119. Kis-Kovács-vögy Vö, e, a Kovács családé volt
120. Nagy-Cserep-hegy H, e
121. Kis-Kübler H, e
122. Kruják H, e
123. Díjós-láz Fennsík, e, régen hegyi legelő volt, sok diófával
124. Nagy-Kübler H, e
125. Bustiházi-fizes S, sz, Bustyaháza határával szomszédos
126. Hánka-fizes S, sz, régen a Hánka családé volt
127. Hideg-fórás-vápa S, sz, r
128. Rekettyés S, r, régen mocsaras, rekettyebokros terület volt
129. Rekettyés-patak P
130. Kracalín S, r
131. Kolom-pataknál S, r
132. Vágó-vögy alatt S, r
133. Vágó-vögy S, gy, sz
134. Ponc-él D, gy, az él meredek oldalú dombot jelent két völgy közt
135. Zsendejes Ds, e, régen az itteni bükkfákából zsindelyt készítettek
136. Talabor P
137. Fűrész-fizes S, sz, valószínűleg a Talabor fűrészmalmairól
138. Palkó-fizes S, sz
- 138/a. Lucska-fizes S, sz
139. Macska-fizes S, sz
140. Berecz-fizes S, sz, a Berecz családé volt
141. Kelő-vápa S, sz
142. Rekettyés-hidnál S, sz, r
143. Fekete-tó S, sz, régen tó volt, de feltöltődött
144. Kopaci D, parlag, köves, kopár domb
145. Sznőke ajja S, r
146. Sznőke D, gy
147. Sznőke-fórás F
148. Rákas-malom-kert S, gy, a Rákason levő malomhoz tartozott
149. Rákas-vögy előtt S, r
150. Rákas-vögy Vö, gy, r
151. Csákaj-göder Vö, gy
152. Sáros-hát D, gy, a hát két völgy közötti laposabb kiemelkedés
153. Sáros-vögy Vö, r, gy, sok forrás ered benne, s ez sárossá teszi
154. Farkas-hát D, gy, régen sok farkas tanyázott itt
155. Villa-vögy előtt S, r, gy
156. Villa-vögy Vö, r, gy, kétfelé ágazó völgy
157. Tüne-hát D, gy
158. Vágó-él D, gy
159. Lapas : Lapas-hegy H, gy, e
160. Szádagas Ds, e, a szádag a szilfa nyelvjárási neve
161. Éger-hát D, e, sok az égerfa
162. Éger-vögy Vö, e

163. Nagy-fizes S, sz
164. Szilvási-kutnál S, sz
165. Pockafás S, sz, pockafa a vadkörtefa nyelvjárási neve
166. Szilvás-patak P
167. Szilvás S, sz, elvadult szilvafák ligetesen találhatók benne, régi település nyomai is föllelhetők
168. Rípás-láz S, l, főleg juhlegelő
169. Zsigó-rít S, r, a Zsigó családé volt
170. Sójom-kű ajja S, r
171. Sójom-kű Szikla a Luci tetején
172. Sójom-kű-fórák F
173. Szirmaj-csere Ds, parlag, köves, sziklás, cserjés
174. Luci D, gy, e, egyik oldala lucfenyőkkel van benőve
175. Csörszi D, gy
176. Lágycs-láz Vö, gy, ingoványos talajú
177. Nyulász Do, gy
178. Bürbüsi D, parlag, sziklás, cserjés hely, a hagyomány szerint régen valamilyen erősség, vár volt itt, de már semmi nyoma nincs
179. Nyulászi-borkut F
180. Kóró-hát D, r, gy, erdő volt régen, majd szántani próbálták, de nem volt jó föld, „málét vetettek bele, de csak kóró nőtt”
181. Lapas-hát D, e
182. Kovács-vögy Vö, l
183. Kovács-vögyi-borkut F
184. Kovács-vögyi-felső-borkut F
185. Hegyes-hegy ajja Do, gy
186. Hegyes-hegy H, e
187. Antal-láz Fs, l, hegyi legelő
188. Dzsámány H, l, hegyi legelő
189. Fejes-láz Fs, e, legelő volt régen, de az erdő benőtte
190. Fehér-föld-domb D, e, festésre használt, kaolintartalmú, úgynevezett „budaiföld” található itt, a legterméketlenebb terület
191. Fehér-föld-domb ajja Do, r
192. Miklós-vögy Vö, e
193. Alsó-borkut-vögy Vö, gy
194. Ország-láz S, r, l
195. Nyulászi-felső-borkut F
196. Lőke-fizes S, sz, a Lőke családé volt
197. Hideg-víz P, sok hidegvizű forrás táplálja
198. Takács-fizes S, sz
199. Lassu-szugaj S, sz, a Lassu családé volt, a szugaj nyelvjárási alakja a zug, zugoly szónak
200. Köves-járó Atjáró a patakon
201. Kúpallónál S, sz, a Marangas-patakon átmenő gyalogjáró mellett
202. Vár-hegyi-útnál S, sz
203. Gergej-rít S, r
204. Nagy-técsi-vögy-előtt S, r
205. Nagy-técsi-vögy Vö, gy
206. Nagy-técsi-vögyi-borkut F
207. Nagy-técsi-vögyi-patak P
208. Kis-técsi-hát D, gy
209. Kis-técsi-vögyi-borkut F
210. Kis-técsi-vögy-előtt S, r
211. Kis-técsi-vögy Vö, gy
212. Kis-técsi-vögyi-patak P

213. Hegedüs-láz Fs, l
214. Sütő-vőgyi-pataknál S, r
215. Sütő-vőgy Vö, gy
216. Sütő-vőgyi-patak P
217. Gerenygyes : Grenygyes Ds, l, cserjés, bokros, hepehupás rész
218. Törís Ds, gy, az 1920-as években nagy „erdőtörés” volt, azután telepítették be gyümölcsfákkal
219. Magas-hát D, l, még nem hegy, de a legmagasabb domb
220. Kis-Rákas D, e
221. Dobaj-láz Fs, l, a Dobai családé volt
222. Mándrik-él D, e, a Mándrik családnévről
- 222/a. Fodor-csonkás Ds, gy
223. Lőrinc-vőgy Vö, e
224. Szél-hegy H, e, nyáron erről jönnek a viharok
225. Lassu-láz Fs, l, hegyi legelő
226. Fekete-hegy H, e, komor, sötét a színe
227. Bodzás S, sz, kiirthatatlan gyalogbodza borítja
228. Sinka S, sz
229. Kotlok-vápa S, sz
230. Finnyes-hát Ds, r
231. Finnyes-hát ajja S, r
232. Orbán-rít S, r
233. Kecske-hát D, r, a domb alakja kecskére emlékeztet
234. Kecske-hát ajja S, r
235. Bánya-vőgy Vö, e, azt tartják, hogy a XVI—XVII. században arany és ezüstabányák voltak itt
236. Bánya-patak P
237. Felső-borku-vőgy Vö, gy
238. Felső-borkut-vőgyi-patak P
239. Vár-hegy H, e, valaha valóban vár állt a tetején, amely a sószállítás útját biztosította, de miután a Tisza új medret vágott magának, a vár elvesztette jelentőségét; a néphit szerint a vár úgy pusztult el, hogy a várkapitány versenyre akart kelni Istennel, s vihar idején a kardját villogtatta, ágyút süttetett el, míg egy villám kettéhasította a hegyet, s a vár a kapitánnyal együtt elsüllyedt a szakadékban; a vár alapjai még föllelhetők
240. Vár-hegyi-borkut F
241. Vár-hegy ajja Ds, gy, r
242. Vár-hegy-megett Ds, gy, r
243. Marangas H, e
244. Marangas-lapáj S, e
245. Marangas-vőgy Vö, e
246. Marangas-patak P
247. Sós-csonkás Ds, gy
248. Fenes-hegy H, e
249. Fenes-hát Fs, gy
250. Fenes gy
251. Fenes ajja Do, r
252. Fenes-patak P
253. Hanygyás S, sz, sok a feketehangyaboly
254. Micsó S, sz, r, e
255. Kú-domb S, sz, közepén mesterséges kődomb emelkedik
256. Homokbánya Do, e, leszakadt hegyoldal, ahonnan homokot hordtak

ÍGYÁRTÓ JUDIT

TATA UTCA NEVEI

A város rövid története

Tata környéke kedvező természeti adottságai miatt már az őskorban is lakott hely volt. Az Árpád-házi királyok alatt királyi birtok volt, s csak a királyi család kihalása után került a Csák család tulajdonába. A várost az 1260-as években még villa, majd 1388-ban civitas megnevezéssel jelölik. 1397-ben Zsigmond király lett a birtokosa, s ő építtette az Öreg-tó partján a várat, amely egyik kedvelt tartózkodási helye lett. Mátyás király jelentős építkezéseket folytatott a várpalotán. Halála után egy ideig Corvin János volt a vár ura, majd II. Ulászló király, aki 1510-ben a pestis elől ide menekült, s országgyűlést is tartott itt.

A nyolcéves török megszállás alatt kilencszer cserélt gazdát a vár, s ez is mutatja, hogy fontos láncszeme volt a dunántúli végvárrendszernek.

A XVII. század jelentős eseménye a Bocskai-féle szabadságharc-hoz való csatlakozás volt 1605 nyarán. Tata hadi fontosságát a Rákóczi-szabadságharcban is megtartotta. A harcok elcsendesedése után a Krapf család lett a vár tulajdonosa, majd 1727-től Esterházy Józsefé lett. Ettől az időtől kezdődik a város barokk fejlődése. Tatán tevékenykedett a kor híres építéssze, Fellner Jakab, s ő építette az Esternazy-kastélyt (ma kórház), a Nagytemplomot, a vágóhidat, s az ő tervei alapján készült a Miklós-malom.

1765-ben alapították a város első jelentős iskoláját, az „algimnáziumot”, amely ma Eötvös József nevét viseli. Itt volt tanár Révai Miklós nyelvész, Knet Dániel csillagász, Szablik István fizikus és feltaláló, valamint Öveges József fizikus, ebben a gimnáziumban tanult többek között Vörösmarty Béla, a költő fia, Fekete Lajos nyelvész, Rómer Flóris, a magyarországi művészettörténet egyik megalapítója, Vincze Imre zeneszerző.

A barokk korban alakult ki, illetőleg virágzott föl a tatai fazekasipar. Ebből fejlődött ki a város első komolyabb ipari üzeme, egy fajansz-manufaktúra. Később, a XIX. században Farkasházy Fischer Mór a tatai fajanszból kiindulva alapította meg a herendi porcelángyárat. Ezen kívül a vizekkel kapcsolatos iparágak fejlődtek ki, különösen a malomipar virágzott. Egy 1830-as térképen 15 működő malmot tüntettek fel. Közülük néhányat már helyreállítottak: a Miklós-malomban nemzetiségi

múzeum, a Berta-malomban könyvtár, a Pötörke-malomban a Múemléki Felügyelőség kapott helyet.

Az 1848. március 15-i események híre Tatára is eljutott. A fiatalok az utcára vonultak, hogy ott ünnepeljék meg a kivívott eredményeket. Később a város lakói lelkesen hallgatták Hamary Dániel és Fittler Gyula beszédeit. Megalakult a nemzetőrség, s 1848 végén a város lakói ünnepség keretében zászlót adományoztak hadbavonulásukra.

Polák Sándor 1875-ben alapította a város egyik jellegzetes üzemét, a „tarisznyakészítőt”, amelyből a mai Tatai Szőnyeggyár fejlődött ki.

Az első világháborús években egyre élesebbé vált a szociális nyomor, s az is nagy elkeseredést váltott ki, hogy az értelmetlen háború Tatáról is, Tóvárosról is sok áldozatot követelt. Egyre nőtt a háborúellenes hangulat, s országosan az elsők között 1918. okt. 31-én létrejött a Nemzeti Tanács. 1919. január 19-én megalakult a Munkástanács, amelynek vezetője Csákány Lajos, Csiszár József, Patkó József és dr. Tárkányi Lajos volt. Ez év májusában a megyei Direktórium Tatára költözött, s ezzel megnőtt a város politikai jelentősége. A lakosság ellátását nem tudták megoldani, s az elégedetlenség kedvezett az ellenforradalomnak, amely július végén itt is föllépett a Tanácsköztársaság ellen, és súlyos megtorlásokat eszközölt.

1936-ban dr. Magyar Zoltán egyetemi tanár javaslatára kimondták Tata és Tóváros egyesítését Tatatóváros néven, de még ekkor a község mezőgazdasági jellegű, falusias település volt. 1954. február 1-én nyilvánították Tata néven várossá, s ez kedvezett a fejlődésnek. Ma több mint húszezer lakosa van. Fejlődött a város ipara (börgyártás, hűtőgépgyártás, műanyagfeldolgozás), korszerűsödött a mezőgazdasága. Új lakótelepek és intézmények (művelődési központ, szakorvosi rendelő stb.) épültek, megújult a városközpont. Jelentős eredményeket érttek el a Tatát körülvevő üdülőterületek hasznosításában és Tata üdülővárossá fejlesztésében.

A város e vázlatos története is bizonyítja, hogy mozgalmas élet folyt Tatán az elmúlt évszázadokban, amit elsősorban azért tartottam lényegesnek ismertetni, mert sok utcanév (elsősorban a személynevekből alakultak) csak e történelem ismeretében érthetők meg. A névváltozások és névváltoztatások végigkísérése még plasztikusabb képet adna a város múltjáról, most azonban csak Tata jelenkori utcaneveit vizsgálom meg az alábbiakban.

Vizsgálódásaimhoz a Városi Tanács 1972-ben és 1976-ban kibocsátott térképeinek utcanévjegyzékét használtam fel, amelyeket néhány újabb adattal kiegészítettem. Itt mondok köszönetet dr. Körmendi Gézá-nak, a tatai Eötvös József Gimnázium igazgatójának, a városi Névtani Bizottság elnökének, aki adataival, jó tanácsaival munkámat nagy mértékben segítette.

Az utótagok vizsgálata

Összesen 204 utcanévet vizsgáltam meg, s ennek 195 névadója volt, vagyis 9 homogén névbokor fordul elő a városban, mivel az előtagok megegyezésekor egymás közvetlen közelében vannak a különböző utótagú közterületi nevek. Közülük kétszer a városból kivezető út folytatása (vagy inkább előzménye) az ugyanolyan nevű utca a belvárosban. Az alábbi azonos előtagú közterületneveket találtam: Agostyáni út — Agostyáni utca; Corvin utca — Corvin köz; Iskola tér — Iskola utca; Kocsi út — Kocsi utca; Könyei utca — Könyei út új sor; Malom utca — Malom köz; Móricz Zsigmond tér — Móricz Zsigmond utca; Platános tér — Platános utca; Tópart utca — Tópart sétány.

Az utótagok előfordulása és megterhelése a következő.

csapás	1	0,4%	sétány	2	0,9%
dűlőút	3	1,4	tér	15	7,3
fasor	2	0,9	út, útja	19	9,3
köz	9	4,4	utca	153	75,0

Amint látjuk, leggyakoribb az utca utótag, amely sajnos az út rovására is terjed.

Az előtagok vizsgálata

Az előtagok jelentéstani vizsgálatakor HAJDÚ MIHÁLY (Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. Bp., 1975.) csoportosítását vettem át, de ezek közül — saját anyagom jellegzetességének megfelelően — néha a kisebb csoportokat összevontam. Nálam tehát a következő kategóriák fordulnak elő.

1. Személynevek
2. Földrajzi nevek
3. Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavak
4. Az emberi tevékenységre utaló szavak
5. Az ember fizikai és szellemi alkotásaival kapcsolatos szavak
6. A természeti környezet szavaiból alakult utcanevek
7. Az utca minőségére, tulajdonságára utaló szavak
8. Sorszámnévvel jelölt utcák

A/ Személynevekből alakult utcanév (90 — 44,1%)

I. Magyar személyek nevei 1. Történelmi alakok

- a/ a honfoglalás korából: Árpád
- b/ az Árpád-ház kihalásától a török háborúkig: Zsigmond, Mátyás, Corvin (2)
- c/ a török háborúk idejéből: Dobó István, Dobozi Mihály, Pálffy (Miklós), Rozgonyi (István), Thury György, Zrínyi
- d/ a németellenes mozgalmak korából: Bercsényi, Bezerédj, Bottyán János, Esze Tamás, Rákóczi
- e/ a reformkor és a szabadságharc korából: Damjanich, Gábor Áron, Kiss Ernő, Klapka, Kossuth, Lovas László, Perényi (Zsigmond), Széchenyi István
- f/ a XIX. század második feléből: Deák Ferenc, Táncsics Mihály
- g/ parasztmozgalmak vezetői: Budai Nagy Antal, Dózsa György, Szántó Kovács János
- h/ munkásmozgalmak szereplői: Bajcsy-Zsilinszky, Bacsó Béla, Frankel Leó, Fürst Sándor, Hámán Kató, Koltói Anna, Kun Béla, Latinca Sándor, Mező Imre, Münnich Ferenc, Rózsa Ferenc, Ságvári Endre, Sallai, Schönherz, Somogyi Béla, Szamuely, Zalka Máté (17 — az összes személynevekből eredő utcanévnek 18,8%-a)
- i/ helytörténeti vonatkozású nevek: Csiszár József, Faller Jenő, Hamary Dániel, Janek Géza, Tárkányi Lajos, (Janek híres sportlovas volt, a többiek neve pedig szerepel a várostörténeti bevezetésben)

2. Tudósok: Bláthy Ottó, Irinyi János, Mikoviny Sámuel, Révai Miklós

3. Művészek

- a/ írók, költők: Ady Endre, Arany János, Balassi Bálint, Csokonai, Eötvös, Gárdonyi Géza, Jókai, József Attila, Kazinczy, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Madách, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond (2), Nagy Lajos, Pálóczi Horváth Ádám, Petőfi Sándor, Temesvári István, Tompa Mihály, Váci Mihály
- b/ festők: Feszty Árpád, Hollósi Simon, Munkácsy Mihály, Székel Bertalan, Vaszary János
- c/ építész: Fellner Jakab
- d/ zeneszerzők: Bartók Béla, Dankó Pista, Erkel, Kodály Zoltán

4. Tulajdonosáról, volt lakójáról: Krimpám (Klimpán), Rác

II. Nem magyar személy neve: Lumumba

B/ Földrajzi nevekből alakult utcanévek (25 — 12,2%)

1. Irányt jelölő nevek: Agostyáni (2), Baji, Bánhidai, Dadi, Kocsi(2), Komáromi, Könyei (2), Naszályi, Mocsai, Szomódi, Vértesszőlősi
2. Nem irányjelölők, de helységnévi eredetűek: Kazincbarcikai, Keszthelyi, Oroszlányi
3. Hegynevek: Vértesi, Új-hegyi
4. Víznevek: Által-ér, Fényes
5. A városhoz tartozó helynévről: Nagy-kert, Új-réti
6. Földrajzi köznév: Tópart (2)

C/ Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavakból (24 — 11,7%)

1. Női keresztnévek: Ágnes, Erzsébet, Hedvig, Ida, Ilona, Irén, Judit, Klára, Magdolna, Margit, Mária
2. Férfi keresztnév nem fordul elő. Az Árpád és Zsigmond nevet a történelmi személyek neveihez osztottam be, a Csongor nevet pedig az irodalmi hősökről kapott utcanévek közé, mivel közvetlenül mellette szerepel a Tünde utcanév, s így azzal kétségtelenül névbokrot alkotva Vörösmarty munkájából ered.
3. Tágabb értelmű emberi viszony, társadalmi osztály: Munkás
4. A nemzetközi és magyar munkásmozgalomra emlékeztetők
 - a/ Intézményre, eseményre utalók: Tanácsköztársaság, Felszabadulás, Vörös Hadsereg, Görög hősök
 - b/ Évfordulókra utalók, dátumok: Április 4., Május 1., November 7.
 - c/ Ifjúsági mozgalmi élet köréből: Úttörő
5. Államigazgatásra utalók: Alkotmány, Országgyűlés
6. Katonasággal kapcsolatosak: Honvéd, Katona

D/ Emberi tevékenységekre, foglalkozásra utaló nevek (7 — 3,4%): Csapó, Építők, Fazekas, Gombkötő, Horgász, Tímár, Vágó

E/ Az ember fizikai és szellemi alkotásaival kapcsolatosak (23 — 11,2%)

1. Épületekről, építményekről: Fürdő, Gyár, Iskola (2), Kalló, Kőkút, Malom (2), Vasút
2. Eszköz, szerszám, hangszer: Dob, Fáklya, Taliga
3. Elvont fogalmak: Béke, Egység, Szabadság, Újvilág
4. Nyelv: Eszperantó
5. Művészet: Művész
6. Sportélet: Sport
7. Irodalmi hősök: Csongor, Tünde, Toldi Miklós

F/ A természeti környezet szavaiból alakult utcanévek (27 — 13,2%)

1. Állatvilág: Bárány, Gerle, Kakas, Mókus, Nyúl, Óz, Szarvas

2. Növényvilág

a/ fák: Akácfa, Boróka, Cser, Diófa, Fenyő, Fűzfá, Gesztenye,
Nyárfá, Nyírfá

b/ összefoglaló, gyűjtőnevek: Akác, Fenyves, Gyertyános,
Lombos, Platános (2), Tölgyes

c/ virágok: Jázmin, Nefelejcs, Szegefű, Tulipán

G/ Az utca milyenségére, tulajdonságára, minőségére utal (5 — 2,4%)

1. Helyzet, fekvés: Vár alja

2. Tulajdonság: Széles, Hullám

3. Szín: Fehér, Fekete

H/ Számokkal jelölt utcák (3 — 1,5%): IV-V, V-VI, VI-VII (valamennyi
dűlőút)

Osszefoglalás

A város hagyománytisztelete az utcanévadásban is megmutatkozik. Az új lakótelepek utcanévadásánál megfigyelhető az a törekvés, hogy olyan személyek legyenek a névadók, akik valamilyen kapcsolatban voltak a várossal vagy a megyével.

Eléggé gyakori a városban a heterogén névbokor. Az Új-hegyen levő utcák nagy része a munkásmozgalom kiemelkedő alakjairól kapta a nevét. Névbokor keletkezett költőkről, írókról elnevezett utcákból a Cseke-tó melletti területen. Az Öreg-tó körüli üdülőtelepen vannak a női keresztnévekből eredő utcanévek, továbbá a növény- és állatnévi utcák. Mindez a városi Névtani Bizottság munkásságának eredménye.

A következő lapon egy összehasonlító táblázatban közlöm Tata utcanévcsoportjainak százalékarányát több várossal együtt, amelyeket HAJDÚ MIHÁLY, Orosháza utcanévei (NévtÉrt. 3. sz. 34) című dolgozatában találtam. Ez a táblázat azt mutatja, hogy Tata utcanévstruktúrája egy árnyalattal jobb a vártnál és a szokásosnál: kicsit kevesebb a személynevekből eredő utcanévek száma, kissé több az emberrel kapcsolatos szavakból alakultaké, de hasonlóan nagyon kevés maradt meg a motivált utcanévekből, vagyis az olyanokból, amelyek az utca minőségére, milyenségére vonatkoznak, tehát reális a kapcsolat a név és a vele elnevezett objektum között.

	Budapest	Szeged	Nyíregyháza	Székesfehérvár	Grosháza	Zalaegerszeg	Tata	Ózd	Kiskunfélegyháza
Az összes utcanév száma:	6816	606	460	405	272	258	204	201	168
I. Személynévi eredetű:	26%	24%	32%	32%	43%	49%	44%	64%	73%
II. Helynévi eredetű:	27	21	12	37	17	20	12	11	5
III. Az emberrel kapcsolatos:	30	36	21	24	18	20	26	17	11
IV. Az ember környezetéből:	11	13	29	5	16	9	13	5	11
V. Az utca milyenségére utal:	2	6	5	3	7	2	2	2	-
VI. Egyéb (szám, betű stb.):	4	-	-	-	-	0,5	1	1	-

LAKATOS ERIKA

HAJDANI KERTEK EMLÉKE RÉGI NEVEKBEN

A mai névhasználatunkban a kert szó jelentését két összetevő határozza meg: a művelési ág és a terület zártsága. Akár belterületen, akár külterületen is van a kert, legfőbb jellemzője a zöldség-vagy gyümölcsstermesztésre való használat, és általában kerítéssel veszik körül (vö.: ÉrtSz. III, 881). Megfigyeléseim szerint viszont mezőgazdasági nagyüzemeink gyakorlatában — talán a kertészet szó hatására — kezd egy olyan jelentése kialakulni a kert szónak, melyben domináns szerephez már csak a művelési ág jut, a terület zártsága pedig kezd elveszíteni benne jelentőségét. Szamosszegen végzett földrajzi-név-gyűjtésem anyagának kerteket jelölő része — noha az előrébb írtak a falu szóhasználatára is érvényesek — történeti síkon annyira eltérő képet rajzolnak a kérdésről, hogy ismertetése tanulságos lehet nemcsak a névkutatóknak és nyelvészeknek, hanem más területek történeti kutatóinak is.

A község ma élő névanyagából az Égetkért, Ijéskért, Kokaskért, Kóusakert, Panyolaji kert és Piroskért adatokat vonhatom ide azzal a megjegyzéssel, hogy ezek ma csak egyes részeiken gyümölcsösök, azt pedig igazolni nem lehet, hogy valaha azok voltak. Az Égetkért és Kokaskért differenciálódással és újranevezéssel alakult a Panyolaji.

kert-ből, ez utóbbinak pedig jelentős része betelepült, s így jelenleg inkább falurészt jelöl. Valamennyi név első, megkülönböztető eleme meg lehetőségen beszédes. Az első egy régi, valóságos tűzvész emlékét őrzi, a többiek pedig az Ilyés, Kokas, Kósa, Piros családnevekkel és a Panyola helységnévvel az egykori birtokosra utalnak. De vajon mit vallhat a nevek közös alapelemeként jelentkező kert szó? — Azt semmi esetre sem, hogy „kerítéssel körülvett terület”. Ennek két tényező is elmentmond. A jelzett kertek területe olyan nagy, hogy a régi időkben történt bekerítésük szinte elképzelhetetlen, de meg ilyesmire szükség sem lehetett, minthogy a Szabályozás előtti Szamos kacsARINGÓS szegeivel körülfolyta mindegyiket, ma is a Holt-Szamos határolja három oldaláról valamennyit. A hagyomány ehhez a tényhez csupán azt kapcsolja, hogy egyik-másik ilyen kertenél kapuval ellátott rekeszt, azaz sövénykerítést is húztak birtokosai a nyitott oldalon.

Ennek a felszínre került sajátos szituációnak az alapján gondoltam arra, hogy a régi szamosszegi kert jellegét nem is az ember által készített kerítés, hanem talán a folyókanyarral történt természetes zártsága adta meg. A lakosság emlékezetéből mostanra kiesett régi földrajzi nevek ebben a gondolatomban teljesen megerősítenek.

Pesty Frigyes 1864-es országos földrajzinév-gyűjteményének szamosszegi anyagában 15 olyan adatot találtam, amelynek alapeleme a kert szó. Érdekességük nem is a nevek nyelvi anyagában mutatkozik meg elsősorban, hanem a nevekkel jelölt területek helyhez rögzítésében. Az egykori adatközlő — BALOGH SÁNDOR korabeli szamosszegi főjegyző — ugyanis olyan leírást ad a nevekről, hogy annak alapján pontosan lehet lokalizálni valamennyit. Eszerint az egykori Kocsord nevű patak mentén (ma csatornázva: Falufok) volt a Batsko Kert, Bodó Kert, Bombi Kert, Kerek Kert, Klára Kert, Nagy Kert, Sós Kert, Vas Kert; a Szamos folyó mentén alakult ki a Czigány Kert, Homoki Kert, Loggó Kert, Pusztá Kert; a már csak kiszáradt medret mutató egykori Homoród nevű patak mentén feküdt a Csete Kert, Pipó Kert, az azóta lecsapolt Kraszna (ma: Ócska-Kraszna) folyó mentén pedig a Husztí Kert. Legszembeszökőbb érdekesség itt az, hogy a nagyon is pontosnak mondható múlt századbeli adatközlő az általa is jól ismert Mező-oldal, Középső és Nyáras nevű dűlők területén — tehát olyan részen, ahol patak vagy folyó nem mutatható ki — egyetlen kertet sem jelez. Ez a tény már igazolja, hogy a régi szamosszegiek valóban folyók,

patakok mentén alakították ki kertjeiket, de azt még nem bizonyítja, hogy ezeket a kerteket folyókanyarok, azaz szegek zárták volna. Ha azonban figyelembe vesszük az egyes folyók, patakok régi medrének nyomait, és hogy az idézett adatok hogyan oszlanak meg azok mentén, bizonyítottan találhatjuk elképzelésünket.

A folyamszabályozással lecsapolt holtágak, kiszáradt mederkanyarok a Szamos és a Kocsord mentén találhatók legnagyobb számban, de az 1864-es kerteket is ide tudtuk nagyobb számmal kapcsolni. A Homoród kiszáradt medre egyetlen kanyartól eltekintve szinte egyenes. Nem is lehetett a partjához kapcsolni csupán két adatot. Az egykori Krasznán kimutatható ugyan több kanyar, de az is, hogy e folyó két oldalán még a legutóbbi időkben is hatalmas erdőségek húzódtak végig. Legdélibb szakaszának mente volt fátlan terület, s itteni egyetlen kanyarában a most Begy néven emlegetett részen ki is alakult a már említett Husztii Kert.

Arról, hogy ezekben a kertekben zöldséget is termesztettek volna, nincs adatunk sem írásban, sem a hagyományban. A jellegzetes gyümölcsfajtákról, s a kertekben folytatott kasos méhészetről viszont már tudunk. A Szamos mentén a vagyonosabb gazdáknak voltak nagyobb kertjei, főként diófákkal, amiknek emlékét ma is őrzi a területen megmaradt több, százados fapéldány. A hagyomány viszont a magastörzsű almafákkal és körtefákkal is megtoldja ismereteinket. A Kocsord mentén már a kisbirtokosok apró kertjei alakultak ki. Ezek uralkodó fája a szilvafa volt, de az 1864-es névanyagból ide kapcsolható Baraszkos Hái adat alapján a barackra is gondolnunk kell.

Vizsgálódásaim lezárásaképpen a szamosszegi kert jelentésében mutatkozó időbeni komponens-változásokat végül is így summázhatom:

I. fázis	zártság folyókanyarral gyümölcsstermesztés	domináns komponens mellékes komponens
II. fázis	zártság kerítéssel zöldség-, gyümölcssterm.	domináns komponens domináns komponens
III. fázis	zártság kerítéssel zöldség-, gyümölcssterm.	mellékes komponens domináns komponens

Úgy vélem, ez a sajátos — bár helyi jellegű — alakulási folyamat nem lehet közömbös kutatótársaim számára. Ha más, vízrajzilag gazdag vidékekről is hasonló eredményeket lehetne felmutatni, a vízrajzilag szegény vidékek anyagából szerzett tapasztalatokkal párhuzamba állítani, talán még az általánosításra is lehetőség kínálkozhatna idővel.

BALOGH LÁSZLÓ

A CSALÁDNÉV KIALAKULÁSA ELŐTTI ÁTMENETI NÉVFORMÁK

I.

1. A magyar családnév kialakulásának folyamatát — a középkori, hivatalos latin nyelvű írásbeliség és oklevelezési gyakorlat következtében — a latin nyelvre lefordított személynévi formákon vizsgálhatjuk. A névadás folyamatában a jól elkülöníthető és egyértelmű: egyelemű nevek, filius-os nevek, de + helyneves neveken kívül az átmeneti alakok sokasága tűnik fel. Az öröklődő családnév kifejlődésének nyomkövetése nemcsak a jellegzetes névformák számbavételével, hanem az el nem hanyagolható, apró részleteknek, a különféle átmeneti alakoknak feltárásával és megvilágításával érhető el.

Az átmeneti névformák közül — jelen alkalommal — az alias (alio nomine) adverbiummal alkotott XIV–XVI. századi személynévvel foglalkozom.

2. A XVII–XVIII. században, a családnév kialakulása után az egyén keresztnévéhez az öröklődő második névelem (a családnév) mellett egy harmadik névelem, egy ragadványnév is kapcsolódhatott. „Ennek a névadási sajátásnak a rögzítése volt a XVII. és XVIII. században olyan divatos latin forma: az írásbeliség »alias« nevei: 1625: Szabó alias Nagy... 1642: Halász alias Veres... 1727: Filep alias Kovács [a keresztnéveket a szerző nem idézte]... Figyelemre méltó, hogy az »alias« nevek túlnyomó része két típusba tartozik: a helységnevekből -i-vel képzett és a foglalkozást feltüntető személynévek csoportjába. Az egyénnek ugyanis oly erősek voltak ezek a meghatározói: a születési helyéről való elszármazása és a foglalkozása, hogy a már kialakult kételemű személynévét még egy új, harmadlagos névelemmel toldották meg. Az »alias« nevek tehát azt az állapotot tükrözik, amikor az egyénnek már három neve van.” (BENKŐ LORÁND, A régi magyar személynévvadás. Bp., 1949. 23.)

3. A XIV–XVI. századi alias (alio nomine) nevek nagyrésze még a családnév kialakulása előtti átmeneti korszakból származik. E típusba tartozó XIV. századi nevekről korábban már megemlékeztem a XIV. századi megkülönböztető nevek összegyűjtése és feldolgozása során. Akkor úgy gondoltam, hogy az alio nomine fordulattal kapcsolódó névelemek megegyeznek a dictus-os nevekkel, és az „alio nomine” tu-

lajdonképp a „dictus” szinonimája (NytudÉrt. 68. sz. 51, 53). A személynevek gyűjtését az azóta eltelt időben kiterjesztettem a XV–XVI. századra is, és a dolog természetéből adódóan: minél nagyobb személynévanyag áll rendelkezésünkre, annál élesebben rajzolódnak ki a névadás részletei. Az újabban összegyűjtött és átnézett névanyagból egyelőre azt a következtetést lehet levonni, hogy a XIV–XVI. századi alias (alio nomine) nevek nem azonosak a (dictus-os) megkülönböztető nevekkel, de nem is az öröklődő második elem (a családnév) melletti ragadványnevek, mint a XVII–XVIII. századi alias nevek, hanem a családnév kialakulását megelőző hivatalos névnek elfogadott egyelemű filius-os, de + helyneves, valamint dictus-szal vagy anélkül alakult megkülönböztető nevekhez kapcsolódnak, és a személyre leginkább jellemző tulajdonságot, állapotot jelölnek.

Hely hiányában anyagomból csak néhány jellemző névalakulatot mutatok be. Adataimat időrendbe szedtem, az egy oklevélben található ilyen típusú neveket azonos sorszám alá soroltam.

1. 1340: Johannes de Posonio, alias dictus Casmer (MonStrig. 3:366), 1341: Johannem dictum Gayzmyr (uo. 385).
2. 1346: Jakab fia Pál, más néven Hős Pál /Hews Paul/ (KállOkl. 1:196).
3. 1346: Chubud /más néven Zallas/ fiai: Egyed, Jákó, Péter és János (i.m. 197).
4. 1363: Csomaközön /Chumukos/ lakó nagy /magnum/ Istvánt, akit másképpen Jenőnek /Yneu/ hívnak (i.m. 2: 111).
5. 1363: Ladislaum dictum Olah alio nomine Vayas famulum (SztárOkl. 1: 331).
6. 1364: Fyady /dictus/, más néven Zolga Miklós (KállOkl. 2: 117).
7. 1364: Paulum dictum Zagyrwagou alio nomine Filetlenpal (Zichy Okm. 3: 237).
8. 1347: Mauricius dictus Abraam filius Abrae rufi de Cheklez (Anj Okm. 5: 105–6); 1348: Mauritius dictus Mokus seu Abraam, Mauritio dicto Mokus alio nomine Abraam, Mauritius alio nomine Mokus seu Abraam dictus (AppOkl. 1: 167–8).
9. 1383: Zabo /dictus/ másképp Orrus Mihály (KállOkl. 2: 230), off.
10. 1391: Thomam dictum Fodor alio nomine Fekethew ...Dominicum alio nomine dako fratrem Gregory dicti Repas (ZichyOkm. 4:469).
11. 1393: Stephano dicto Olach alio nomine Pinthes (KárOkl. 1:461), jo.
12. 1399: Blasium dictum Cerke alias iobagionem Benedicti de Pazan ...Anthonium filium Ladislai dicti Zeuke alias iobagionem Mathie de Anarch nunc in Pali residentem (ZsigmOkl. I: 664/5990).
13. 1406: Lucam dictum de Olnad, alias in Tarchal residentem, ... Mathiam alias in possessione Monak commorantem, ...Mich. Dusko dictum, alias in Alsokasmark commorantem, ...Damianum, alias in Baktha commorantem (CD. X/IV: 572), jo.
14. 1406: Joseph et Georgium filium suum alias in villa Nyas residentes (ZsigmOkl. II/1: 638/5080), jo.
15. 1408: Jacobum Toth alias in Bagod commorantem, ...Michaellem Chonka alias in villa Dobronch, nunc vero in possessione ...Vassan residentem, ...Johann/em filium/Thome alias in Zenthlazlo commorantem,

- ...Andream Fabri alias in Zemenye residentem,...Kornis post uxorem suam in villa Bachanak residentem alias vicecastellanum dicti castri Pelyske,...Sebastianum alias in Hassag residentem, ...Andream dictum Vak colonum Stephani de Kanisa alias magistri ianitorum regalium,...Gregorium dictum Zeke alias in villa Kohar dicti comitatus Zladiensis commorantem (ZalaOkl. 2: 337—40).
16. 1409: Geugew filium Nicolai alias de Iwanch nunc in Vylak residentem,...Jacobum Nemeth alias in Balase commorantem,...Stephanum Takach alias in dicta Kald residentem,...Mychaelem Kopach filium Iohannis Takarouw alias in dicta Rohonch residentem,...Benedictum Nyulayakw dictum alias post dominam uxorem suam in villa Kuchk residentem (ZsigmOkl. II/2: 218—20/6672).
 17. 1409: Iacobum dictum Thoh alias in Kissarus commorantem ...Benedictum filium Petri rufy alias in Luchka residentem...Johannem filium Michaelis alias in Kwkemeze commorantem ...Michaellem filium Beel alias in Krywa commorantem ... Ladislaum alias in Gerolthfalu commorantem ... Georgium dictum Kowach alias in possessione filiorum Kecher Veresuagasa vocata commorantem (ZsigmOkl. II/2: 240/6787).
 18. 1429: Bekes alias officialem de Endred,...Michaellem dictum Saffar alias officialem de Zorwath (SoprOkl. I/2: 396).
 19. 1435: Marcus alias in possessione Byztre commorans (DL 48256).
 20. 1435: Franciscum dictum Bayzath alias iobagionem Nicolai de Rad in eadem commorantem...Siephanum dictum Chygan alias in possessione Zobozlo residentem (DL 54931).
 21. 1439: consortem condam Thome filii Nicolai de Galhaza alias de Chenkessur (ZichyOkm. 8: 647).
 22. 1512: Stephanum Dominici de Bwdaffalwa alias officialem de Rayka, ...Johannem Kaldy alias Wayda vocatum in Zechzygete residentem iobagionem et predialem domini Thome Sechzy,...Thomam Biro alias Garych iobagionem...Johannem Gelegen alias iobagionem Francisci Botka in Tharnok residentem (DL 22311).
 23. 1516: nobilis Valentini Wasas alias Zabo dicti de Jwtha /Valentino Wasas de Jwtha/ (Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium Anno MDXIV. Bp., 1979. 399).
 24. 1535: nobilibus ...Petro aliter Jarfas dicto filio condam Laurencii litterati de eadem Egres (i.m. 549).

Az idézett példaanyagból az derül ki, hogy az (alio nomine) alias nevek egyelemű név után a személynév kételeművé válását mozdítják elő, a filius-os és de + helyneves nevek után a megkülönböztető nevek kialakulásában játszanak szerepet.

A — dictus-os — megkülönböztető neveket követő alias nevek hasonlóan leginkább a XVII—XVIII. századi alias nevekhez, mert a kialakult kételemű név után harmadik névelemként tűnnek fel.

4. Felvetődhet a kérdés, hogy vajon a XIV—XVI. századi alias nevek nem minősülnek-e felesleges névszaporításnak, névhalmozásnak (vö.: BACH, Deutsche Namenkunde. I/2, 102: „Pleonasmus in Familien-namen”; FEHÉRTÓI, i.m. 53), illetőleg az itt idézett XV. századi nevek társadalmilag igényelt névformák voltak-e, vagy csupán egy fajta okle-

vélírói sajátosságot, esetleg modorosságot illusztrálnak. Az oklevélíró-nak a személy pontos leírására, megnevezésére való törekvése — leginkább a nádori közgyűlések összeíró okleveleiben — kétségtelenül ki-rajzolódik (13, 15—17, 20—22). De az effajta „személyleírás” érthető, hiszen Magyarországon a XV. század elején még nem vált általánossá a hivatalos és öröklődő családnév. Az egyelemű név vagy az alkalmi, könnyen megváltoztatható kételemű név után a személy megbízhatóbb azonosítását szolgáló, alias-szal kapcsolódó névelem nem minősíthető felesleges névhalmozásnak, oklevélírói túlbuzgóságnak.

Főként a XV. századi példákából az derül ki, hogy az alias nevek jelentős hányada — hasonlóan a XVII—XVIII. századi alias nevekhez — a személy foglalkozására, tartózkodási helyére (lakóhelyére) utal, és zömmel a XV. századra már általánossá váló (dictus-os) megkülönböztető nevekhez kapcsolódik. Tehát az alias nevek már ezért sem lehetnek azonosak a dictus-os nevekkel. Különben BACHnak is hasonló a véleménye, de szerinte az alias név kizárólag a személy újabb lakóhelyé-nek jelölésére szolgál (i.m. 75—6).

A különbséget a dictus-os és az alias nevek között még abban látom, hogy míg a dictus-os megkülönböztető név funkcióját tekintve szinte teljesen azonos a családnévvel, csak nem öröklődik, de minden esélye megvan a családnévvé válásra, addig az alias névnek előbb át kell venni a második elem, a megkülönböztető név funkcióját, és amikor már „valódi” megkülönböztető névvé alakult át, akkor van meg az esé-lye arra, hogy öröklődő családnév váljék belőle.

A XVII—XVIII. századi alias nevek esetében a névelemek „kü-zdelme” a családnév és egy harmadik elem, a ragadványnév között zaj-lott le (vö.: BENKŐ, i.m.). A családnév kialakulása előtt, a névhasználat és névjelölés átmeneti korszakában a „harc” az öröklődő családnévvé válásért folyt a megkülönböztető elem és az alias név között.

5. A lakóhely, tartózkodási hely említése az alias nevekben in praepositióval és helynév kitétellet — amint példáinkból is kitűnik — az alsóbb néposztály, a jobbágyság megnevezésére volt szokásban. A névelemek közötti harcban, az alias név győzelme után ez a forma megrövidült, eltűnt az alias adverbium és az in praepositio és megma-radt megkülönböztető elemmé válva a puszta képzőtlen helynév. A „Se-bastianum alias in Hassag...” (15), „Benedictum filium Petri rufy alias in Luchka...” (17), „Andream Fabri alias in Zemenye...” (15) lakóhely jelö-

1. 1597. 446. Petrus Telckeman, Transsylvanus, theol (25)
2. 1622, 2007. Valentinus Gathi Dobrai, Ungarus, theol (71)
3. 1623.VIII. 27. 2050. Martinus Caba Teijffalui, Ungarus, theol (72)
4. 2051. Nicolaus Morolslaký, Ungarus, theol (uo.)
5. 2052. Caspar Geleinus, Ungarus, theol (uo.)
6. 2053. Paulus Nagý Tirnavius, Ungarus, theol (uo.)
7. IX. 20. 2057. Petrus Mascari, Ungarus, theol (uo.)
8. IX. 24. 2061. Caspar Coroetzi, Ungarus, theol (uo.)
9. IX. 26. 2063. Paulus Puah Miskolczinus, Ungarus, theol (uo.)
10. XI. 17. 2080. Saulus a Korosi, Ungarus, theol (73)
11. 2081. Michael Barsi, Ungarus, theol (uo.)
12. 2082. Nicolaus C. Arsi, Ungarus, theol (uo.)
13. 1624. III. 31. 2086. Joannes Czuszinus, Ungarus, theol (uo.)
14. 2087. Georgius Szempleni, Ungarus, theol (uo.)
15. 2088. Georgius Urbanus Salanki, Ungarus, theol (uo.)
16. 2089. Paulus Literati Szepsinus, Ungarus, theol (uo.)
17. 2090. Petrus P. Miskolczinus, Ungarus, theol (uo.)
18. 2091. Georgius Ketskemeti, Ungarus, theol (uo.)
19. 2092. Basilius Gionius, Ungarus, theol (uo.)
20. IV. 11. 2097. Michael Borots Jenei, Ungarus, theol (uo.)
21. 2098. Urbanus F. Kisfaludi, Ungarus, theol (uo.)
22. 2099. Johannes Thoros Jankj, Ungarus, theol (uo.)
23. 2100. Michael Szempezinus, Ungarus, theol (uo.)
24. VI. 5. 2114. Georgius Miskolczi, Ungarus, theol (74)
25. 2115. Michael Kalnai, Ungarus, theol (uo.)
26. 2116. Stephanus Körösi, Ungarus, theol (uo.)
27. 2117. Petrus Denyelei, Ungarus, theol (uo.)
28. VI. 26. 2124. Johannus Simandi, Ungarus, theol (uo.)
29. 2125. Matthias Comiati, Ungarus, theol (uo.)
30. 2126. Michael Patachinus, Ungarus, theol (uo.)
31. 2127. Antonius Szempetri, Ungarus, theol (uo.)
32. VII. 12. 2132. Stephanus Vestesi, Ungarus, theol (uo.)
33. VII. 20. 2133. Stephanus Carolinus, Ungarus, theol (uo.)
34. 2134. Johannes Göntzinus, Ungarus, theol (uo.)
35. X. 22. 2161. Johannes Thallay, Ungarus, theol (75)
36. XI. 3. 2165. Johannes Aboanius, Ungarus, theol (uo.)
37. XI. 4. 2166. Andreas Saragi, Ungarus, theol (uo.)
38. 2167. Samuel Calei, Ungarus, theol (uo.)

1. 1597. 446. Petrus Telckeman, Transsylvanus, theol (25)
2. 1622. 2007. Valentinus Gathi Dobrai, Ungarus, theol (71)
3. 1623.VIII. 27. 2050. Martinus Caba Teijffalui, Ungarus, theol (72)
4. 2051. Nicolaus Morolslaký, Ungarus, theol (uo.)
5. 2052. Caspar Geleinus, Ungarus, theol (uo.)
6. 2053. Paulus Nagý Tirnavius, Ungarus, theol (uo.)
7. IX. 20. 2057. Petrus Mascai, Ungarus, theol (uo.)
8. IX. 24. 2061. Caspar Coroetzi, Ungarus, theol (uo.)
9. IX. 26. 2063. Paulus Puah Miskolczinus, Ungarus, theol (uo.)
10. XI. 17. 2080. Saulus a Korosi, Ungarus, theol (73)
11. 2081. Michael Barsi, Ungarus, theol (uo.)
12. 2082. Nicolaus C. Arsi, Ungarus, theol (uo.)
13. 1624. III. 31. 2086. Joannes Czuszinus, Ungarus, theol (uo.)
14. 2087. Georgius Szempleni, Ungarus, theol (uo.)
15. 2088. Georgius Urbanus Salanki, Ungarus, theol (uo.)
16. 2089. Paulus Literati Szepsinus, Ungarus, theol (uo.)
17. 2090. Petrus P. Miskolczinus, Ungarus, theol (uo.)
18. 2091. Georgius Ketskemeti, Ungarus, theol (uo.)
19. 2092. Basilius Gionius, Ungarus, theol (uo.)
20. IV. 11. 2097. Michael Borots Jenei, Ungarus, theol (uo.)
21. 2098. Urbanus F. Kisfaludi, Ungarus, theol (uo.)
22. 2099. Johannes Thoros Jankj, Ungarus, theol (uo.)
23. 2100. Michael Szempezinus, Ungarus, theol (uo.)
24. VI. 5. 2114. Georgius Miskolczi, Ungarus, theol (74)
25. 2115. Michael Kalnai, Ungarus, theol (uo.)
26. 2116. Stephanus Körösi, Ungarus, theol (uo.)
27. 2117. Petrus Denyelei, Ungarus, theol (uo.)
28. VI. 26. 2124. Johannus Simandi, Ungarus, theol (uo.)
29. 2125. Matthias Comiati, Ungarus, theol (uo.)
30. 2126. Michael Patachinus, Ungarus, theol (uo.)
31. 2127. Antonius Szempetri, Ungarus, theol (uo.)
32. VII. 12. 2132. Stephanus Vestesi, Ungarus, theol (uo.)
33. VII. 20. 2133. Stephanus Carolinus, Ungarus, theol (uo.)
34. 2134. Johannes Göntzinus, Ungarus, theol (uo.)
35. X. 22. 2161. Johannes Thallay, Ungarus, theol (75)
36. XI. 3. 2165. Johannes Aboanius, Ungarus, theol (uo.)
37. XI. 4. 2166. Andreas Saragi, Ungarus, theol (uo.)
38. 2167. Samuel Calei, Ungarus, theol (uo.)

39. XI. 6. 2168. Andreas Szikszai, Ungarus, theol (uo.)
40. XI. 7. 2169. Stephanus Szikszai, Ungarus, theol (uo.)
41. 1625.IV. 10. 2192. Stephanus Gyarmathi, Ungarus, theol (76)
42. 2193. Stephanus Galgoczi, Ungarus, theol (uo.)
43. 2194. Franciscus Kereszturi, Ungarus, theol (uo.)
44. 2195. Petrus Capornai, Ungarus, theol (uo.)
45. 2196. Andreas Szolochi, Ungarus, theol (uo.)
46. 2197. Caspar Simonides, Debrecinus (I), theol (uo.)
47. V. 11. 2213. Samuel Varadi, Ungarus, theol (77)
48. VII. 1. 2231. Petrus Sebastiani Tholnaeus, Ungarus, theol (uo.)
49. 2232. Thomas Thaba Kermendinus, Ungarus, theol (uo.)
50. 2233. Stephanus Kardos, Szikzovius, Ungarus, theol (uo.)
51. 2234. Stephanus Debrecinus, Ungarus (uo.)
52. IX. 3. 2246. Paulus B. Liszkainus, Ungarus, theol (78)
53. 2247. Nicolaus K. Petrinus, Ungarus, theol (uo.)
54. 2255. Stephanus Padani, Ungarus, theol (uo.)
55. IX.24.2258. Balthasar Erös, Gyúgyejanus, theol et ling (uo.)
56. 1626.VI. 28. 2313. Michael Udvar Ketskemethi, Ungarus (79)
57. 2314. Joannes Kisvardai, Ungarus (80)
58. 2330. Michael Pallerzinki, Ungarus (uo.)
59. 1627. III.19.2363. Georgius C. Tokainus (81)
60. 2364. Caspar C. Tokai (uo.)
61. VI. 11. 2397. Michael Sünius, Ungarus, theol (82)
62. 1628.VIII.25.2496. Michael Kecskemethi, Hungarus, theol (84)
63. 1629.VIII.13.2573. Gregorius Szikzai, Hungarus, theol (86)
64. IX. 13. 2582. Georgius Szelli, Hungarus, theol (87)
65. 2754. Andreas Nad-uduari, Ungarus, theol (91)
66. 2759. Erasmus Joannis Was, Suecus, theol (92)
67. 1631. VII.16.2761. Nicolaus Hodaszi, Ungarus, theol (uo.)
68. 2762. Balthazar Uzoni, Transsylvanus, theol (uo.)
69. X.29. 2797. Paulus S. Kaposalvinus, Ungarus, theol (uo.)
70. 2798. Stephanus Poka, Debrecinus, Ungarus, theol (93)
71. 2799. Stephanus P. Thornaeus, Ungarus, theol (uo.)
72. 2800. Ladislaus Szigethii, Ungarus, theol (uo.)
73. 1632. I. 10. 2808. Gregorius Rasoris Tolnaeus, Ungarus, theol (uo.)
74. III.15. 2814. Stephanus G. Jeneinus, Ungarus, theol (uo.)
75. 2815. Stephanus Medgyesi, Ungarus, theol (uo.)

76. III. 24. 2821. Johannes Tolnaeus, Ungarus, theol (uo.)
77. 2822. Stephanus P. Gönc, Ungarus, theol (uo.)
78. IV. 30. 2835. Stephanus Keresztszegi, Ungarus, theol (94)
79. 2836. Georgius M. Tolmatzi, Ungarus, theol (uo.)
80. 2837. Nicolaus Varinus, Ungarus, theol (uo.)
81. 2839. Caspar Veresmarti, Ungarus, theol (uo.)
82. VI. 25. 2871. Stephanus Thasladinus, Ungarus (95)
83. 2872. Martinus Thalijain, Ungarus (uo.)
84. IX. 24. 2901. David Dioschii, Ungarus, theol (uo.)
85. 1633. IV. 4. 2938. Stephanus Wertsmarshi, Ungarus, theol (96)
86. VII. 12. 2966. Stephanus Hiripi, Hungarus (97)
87. VII. 14. 2968. Stephanus Wasarhely, Ungarus (uo.)
88. VIII. 19. 2978. Stephanus Szogodi, Ungarus (uo.)
89. 2979. Andreas Husti, Ungarus (uo.)
90. X. 31. 3005. Franciscus Weretzi, Ungarus (98)
91. 1634. IV. 21. 3025. Daniel Briccius, Ungarus (99)
92. 3026. Michael Macconius, Ungarus (uo.)
93. VI. 19. 3047. Fredericus Bobst, Ungarus, iur (uo.)
94. X. 27. 3069. Johannes Wasarhely, Ungarus, theol (100)
95. 3100. Stephanus Kereszturi, Ungarus, theol (101)
96. 1635. V. 13. 3113. Michael Wasarhellij, Ungarus, theol (uo.)
97. 3118. Franciscus Rivolinus, Ungarus, theol (uo.)
98. 1636. VII. 22. 3251. Stephanus Vääri, Ungarus, theol (105)
99. 3272. Joannes Dadai, Ungarus, theol (uo.)
100. IX. 12. 3273. Johannes Hezdivasarhely (!), Transsylvanus, theol (uo.)
101. 3274. Georgius Torny, Ungarus, phil (uo.)
102. 3275. Johannes Nikos Papai, Ungarus, phil (uo.)
103. X. 2. 3284. Johannes Molnar, Marpurgensis Hassus, theol (106)
104. X. 10. 3285. Stephanus P. Thotfalusi, theol (uo.)
105. X. 17. 3292. Joannes B. Szecei, Hungarus, theol (uo.)
106. 1637. II. 14. 3309. Nicolaus Lazar Szatthmari, theol (uo.)
107. 3310. Michael Szenasi Szalardi, theol (uo.)
108. V. 20. 3348. Michael R. Thuri, Ungarus, theol (107)
109. VII. 5. 3359. Stephanus Fiveniesi, Ungarus, theol (108)
110. VII. 13. 3361. Nicolaus Kushmethinus, Ungarus, theol (uo.)
111. IX. 26. 3386. Petrus Deci, Ungarus, theol (uo.)
112. X. 7. 3389. Andreas Szethenyi, Ungarus, theol (uo.)

113. XI. 12. 3400. Valentinus Zugusdij, Ungarus, iur (109)
114. 1638. II. 23. 3426. Thomas N. Kis-Falvi, Ungarus, theol (110)
115. III. 10. 3429. Stephanus Sijdereus, Hungarus, theol (uo.)
116. III. 16. 3433. Stephanus Mohatius, Hungarus, theol (uo.)
117. 3434. Matthias Wichasius, Hungarus, theol (uo.)
118. IV. 28. 3443. Nicolaus Zabokay, Ungarus, theol (uo.)
119. IV. 31. 3457. Michael T. Unguari, Ungarus, theol (111)
120. 3458. Benedictus Scickzai, Ungarus, theol (uo.)
121. 3459. Stephanus P. Scepsi, Ungarus, theol (uo.)
122. VI. 12. 3465. Petrus Debreczeni, Hungarus, theol (uo.)
123. VII. 10. 3477. Andreas Rigeci, Hungarus, theol (uo.)
124. 3478. Andreas Szepsi, Hungarus, theol (uo.)
125. VII. 30. 3487. Stephanus Beushasi, Hungarus, theol (112)
126. 3488. Petrus Felethasi, Hungarus, theol (uo.)
127. IX. 14. 3498. Franciscus Pankotay, Hungarus, theol (uo.)
128. 3499. Johannes Tsernatfalvi, Hungarus, theol (uo.)
129. 3500. Johannes Rosgoni, Hungarus, theol (uo.)
130. IX. 15. 3501. Johannes Molenaar, Hungarus, theol (uo.)
131. XI. 18. 3525. Andraeas Almasi, Hungarus, theol (uo.)
132. 3526. Johannes Debrecen, Hungarus, theol (uo.)
133. 1639. V. 31. 3575. Sebastianus Segledi, Hungarus, theol (114)
134. VII. 7. 3584. Paulus Kessaruij, Ungarus, theol (uo.)
135. VII. 31. 3588. Martinus Brosasi, Ungarus, theol (uo.)
136. IX. 12. 3599. Joannes Zebbignei, Ungarus, theol (uo.)
137. 3600. Joannes Zilisi, Ungarus, theol (uo.)
138. IX. 14. 3601. Joannes Gidofalvi, Ungarus, theol (uo.)
139. IX. 20. 3605. Alexius Muicrozi, Ungarus, theol (uo.)
140. 1840. III. 6. 3648. Michael Sempetri, Ungarus, theol (116)
141. 3649. Petrus Talui, Ungarus, theol (uo.)
142. 3650. Andreas Ufaluzi, Ungarus, theol (uo.)
143. VI. 19. 3697. Matthias Gunzi, Ungarus, theol (117)
144. 3698. Jacobus Harzani, Ungarus, theol (uo.)
145. 3699. Petrus Redmetzi, Ungarus, theol (uo.)
146. VII. 19. 3713. Petrus Zerendzi, Ungarus, theol (uo.)
147. 3714. Stephanus Laskai, Ungarus, theol (uo.)
148. VII. 20. 3715. Paulus Thamazinus, Ungarus, theol (uo.)
149. 3716. Georgius Szirmaihus, Ungarus, theol (uo.)
150. 3717. Andreas Ramoczaharius, Ungarus, theol (uo.)

151. VII. 21. 3720. Stephanus Gyori, Ungarus, theol (118)
152. 1641. V. 3. 3803. Valentineus Czomai, Ungarus, theol (119)
153. VIII. 24. 3855. Stephanus Benjamin Szylagyi, Hungarus, theol (121)
154. 3856. Stephanus Molnar, Beszermenijus, Hungarus, theol (uo.)
155. IX. 13. 3866. Michael Sapi, Hungarus, theol (uo.)
156. 3867. Andreas Pathai, Hungarus (uo.)
157. 3868. Michael Kereszegi, Hungarus, theol (uo.)
158. 3871. Paulus Kowasznai, Hungarus, theol (uo.)
159. IX. 10 (!) 3873. Paulus Bereghszaszi, Hungarus, theol (uo.)
160. IX. 24. 3876. Paulus Szixai, Hungarus, theol (122)
161. X. 5. 3880. Johannes Porezhalmi, Hungarus, theol (uo.)
162. 3881. Johannes Kalmancsehi, Hungarus, theol (uo.)
163. X. 6. 3883. Petrus Farkasdi, Hungarus, theol (uo.)
164. 1642. VI. 24. 3913. Stephanus Rijmescombathy, Hungarus, theol (123)
165. 3914. Thomas Goergeij, maior natu, Hungarus, theol (uo.)
166. 3915. Caspar Siepsij, Hungarus, theol (uo.)
167. 3916. Thomas Goergey minor, Hungarus, theol (uo.)
168. VII. 20. 3950. Stephanus Vasarhelii, Hungarus, theol (124)
169. 3951. Johannes Kasai, Hungarus, theol (uo.)
170. 3952. Johannes Nemethi, Hungarus, theol (uo.)
171. 3953. Franciscus Bihari, Hungarus, theol (uo.)
172. 3954. Michael Vilmanyi, Hungarus (uo.)
173. VIII. 26. 3967, (név nélkül), Hungarus (uo.)
174. IX. 20. 3981. Daniel Pastoris Hentzeus, Hungarus, theol (uo.)
175. 3982. Johannes Parta Tholnai, Hungarus, theol (uo.)
176. XI. 4. 4001. Benedictus Nagyari, Hungarus, theol (125)
177. XI. 11. 4003. Johannes Szent Peteri, Hungarus, theol (uo.)
178. 4004. Johannes Herozegn (?) Szöllözszi, Hungarus, theol (uo.)
179. 4005. Alexander Huszti, Hungarus, theol (uo.)
180. 4006. Gregorius Bihari, Hungarus, theol (uo.)
181. XI. 21. 4013. Benedictus Arkosi, Hungarus, theol (uo.)
182. 4015. Stephanus Molenaar, Hungarus, theol (uo.)
183. 1643. III. 18. 4032. Michael Ichratosi, Hungarus, theol (126)
184. VI. 15. 4033. Johannes Veres-egyhazi, Hungarus, phil et theol
185. 4081. Nicolaus Szoboszlai, Hungarus, theol (uo.)⁽¹²⁷⁾
186. 4082. Paulus Bogacsi, Hungarus, theol (uo.)
187. 4083. Johannes Varadi, Hungarus, theol (uo.)

188. 4094. Andreas Horvath, Hungarus, theol (uo.)
189. 4096. Paulus Tartsali, Hungarus, theol (uo.)
190. 1644. II. 17. 4163. Johannes Szöllösi junior, Hungarus, theol (129)
191. V. 6. 4197. Stephanus Varadi, Hungarus, theol (130)
192. V. 24. 4206. Petrus Kowasznai, Hungarus, theol (uo.)
193. VI. 15. 4215. Stephanus Tokay, Hungarus, theol (uo.)
194. 4216. Stephanus Cegledi, Hungarus, theol (uo.)
195. VI. 21. 4219. Martinus Debretei, Hungarus, theol (uo.)
196. 4220. Andreas Vatsi, Hungarus, theol (131)
197. 4221. Stephanus Tetsi, Hungarus, theol (uo.)
198. 4222. Stephanus Gaal, Hungarus, theol (uo.)
199. X. 18. 4276. Michael Paniti, Hungarus, theol (132)
200. 4277. Georgius Bathaij, Hungarus, theol (uo.)
201. XII. 4. 4286. Johannes Fonyi, Hungarus, theol (uo.)
202. 1645. VII. 21. 4352. Johannes Enjedinus, Hungarus, theol (134)
203. 4353. Johannes Soti, Hungarus, theol (uo.)
204. 4354. Stephanus S. Kaposi, Hungarus, theol (uo.)
205. 4355. Stephanus S. Komaromi, Hungarus, theol (uo.)
206. 4356. Stephanus P. Colosi, Hungarus, theol (uo.)
207. VII. 24. 4358. Emericus Papai, Hungarus, theol (uo.)
208. 4359. Johannes Micolai, Hungarus, theol (uo.)
209. VIII. 1. 4362. Stephanus T. Batorkeszi, Hungarus, theol (uo.)
210. 4363. Nicolaus M. Margithaj, Hungarus, theol (uo.)
211. 4364. Michael B. Petsvaradi, Hungarus, theol (uo.)
212. 4365. Johannes S. Tölizki, Hungarus, theol (uo.)
213. 4366. Thomas Tholnaeus, Hungarus, theol (uo.)
214. 4367. Ego Georgius Szendreinus, Hungarus, theol (uo.)
215. 4368. Alexander Sarkcozinus (?), Hungarus, theol (uo.)
216. X. 25. 4412. Michael Körösi, Hungarus, theol (135)
217. 1646. VI. 16. 4475. Johannes Gönoczi, Hungarus, theol (137)
218. 4476. Nicolaus Somosi, Hungarus, theol (uo.)
219. VI. 26. 4480. Johannes P. Comaromi, Hungarus, theol (uo.)
220. 4482. Stephani T. Peeri, Ungarus, theol (uo.)
221. 4483. Johannes H. Belinyesi, Ungarus, ling (uo.)
222. 4484. Colomannus Igaz, Claudiopolidanus, iur (uo.)
223. VI. 30. 4485. Stephanus A. Szolyai, theol (uo.)
224. XI. 7. 4487. Melchior B. Baczoni, theol (uo.)

225. XI. 17. 4490. Nicolaus Szasz Illy-falvi, Transsylvanus (uo.)
226. 4491. Michael Eusenius Maxai, Siculus, Transsylvanus,
227. XI. 26. 4530. Michael Szekelyhidi, Ungarus, theol (138) (uo.)
228. VIII (?) 22. 4537. Adrianus Bassow à Crempen, Hagiensis, iur
229. 1647. I. 27. 4552. Stephanus S. Nanyoki, Ungarus, theol (139)
230. III. 27. 4563. Petrus Espual Sziernali, Ungarus, theol (uo.)
231. V. 13. 4580. Stephanus Broda Rathoni, Ungarus, theol (140)
232. 4581. Georgius Farkas Krizbai, Ungarus, theol (uo.)
233. VIII. 3. 4615. Franciscus K. Fogarachij, Ungarus, theol (141)
234. 4616. Franciscus K. Lyznijai, Ungarus, theol (uo.)
235. 4617. Joannes P. Siko, Ungarus, theol (uo.)
236. 4618. Nicolaus Zaboiai, Ungarus, theol (uo.)
237. 4619. Samuel Lippai, Ungarus, theol (uo.)
238. 4620. Andreas Czehi, Ungarus, theol (uo.)
239. 4621. Matthias Dioszeghi, Ungarus, theol (uo.)
240. VIII. 16. 4623. Matthias Urmenij, Ungarus, art et theol (uo.)
241. 1648. II. 18. 4672. Valentinus Uri, Ungarus, theol (142)
242. V. 11. 4701. Stephanus Baloch Nogradi, Ungarus, theol (143)
243. V. 18. 4706. Laurentius Varallijai, Ungarus, theol (uo.)
244. VI. 22. 4721. Thomas Uyveari, Ungarus, theol (uo.)
245. VII. 17. 4730. Michael Szinyer Varallyaj, Ungarus, theol et phil (144)
246. VII. 18. 4731. Franciscus Borsaj, Dobrecinus, Ungarus, theol et
247. VII. 19. 4732. Daniel Viskeleti, Ungarus, theol et phil (uo.) (uo.)
248. VII. 22. 4734. Stephanus Gidofalvi, Transylvanus, theol (uo.)
249. 4735. Joannes Apaczai, Ungarus, Transylvanus, theol (uo.)
250. IX. 18. 4767. Joannes K. Kalnai, Ungarus, theol (145)
251. 4768. Alexander N. Vetkesinus, Ungarus, theol (uo.)
252. 4769. Paulus Tsiba Teijfalvi, Ungarus, theol (uo.)
253. IX. 19. 4770. Matthaeus Z. Petri, Ungarus, theol (uo.)
254. IX. 29. 4776. Petrus Kalnai, Ungarus, theol (uo.)
255. 4777. Andreas Briccius, Ungarus, theol (uo.)
256. 1649. VII. 17. 4853. Basilius Szentlaszloi, Ungarus, theol (147)
257. VII. 18. 4854. Stephanus Szatthmarij, Ungarus, theol (uo.)
258. 4857. Michael Talijaij, Ungarus, theol (uo.)
259. VIII. 11. 4868. Thomas Petreo Borsai, Ungarus, theol (uo.)
260. IX. 26. 4892. Andreas Kereszturi, Ungarus, theol (148)
261. X. 1. 4896. Stephanus Nanasi, Ungarus, theol (uo.)
262. 4897. Martinus Szillvasi, Ungarus, theol (uo.)

263. 1650. III. 7. 4933. Johannes Monar Enjedi, Ungarus, theol (149)
264. IV. 20. 4946. Casparus Detsi, Ungarus, theol (uo.)
265. 4947. Stephanus Vari, Ungarus, theol (uo.)
266. VII. 5. 5003. Michael Hentis, Ungarus, theol (150)
267. VII. 24. 5013. Stephanus Gelnecy, Ungarus, theol (151)
268. VII. 30. 5017. Casparus Tisabetski, Ungarus, theol (uo.)
269. X. 1—2. 5058. Jonas Buchenyij, Ungarus, theol (152)
270. 5059. Casparus Batisij, Ungarus, theol (uo.)
271. X. 3. 5060. Georgius Paliji, Ungarus, theol (uo.)
272. 1651. VII. 3. 5143. Andreas Sylvanus, Tarpas, Ungarus, theol (154)
273. VII. 9. 5146. Johannes Sommosi, Ungarus, theol (uo.)
274. 5147. Michiel Sepzi, Ungarus, theol (uo.)
275. VII. 21. 5150. Franciscus Vertesi, Ungarus, theol (uo.)
276. 5151. Jacobus Akstalyi, Ungarus, theol (uo.)
277. VII. 31. 5154. Valentinus Forgatz, Corona Transylvanus, iur (ua)
278. 1652. V. 18. 5228. Thomas Tisabetsky, Ungarus Transylvanus, theol (156)
279. VII. 8. 5257. Andreas Vilmanyi, Hungarus, theol (157)
280. VII. 25. 5262. Stephanus Gidofalvi, Ungarus, theol (uo.)
281. 5263. Martinus Pastoris Nagy Almasi, Ungarus, theol (ua)
282. VII. 27. 5266. Stephanus Nemethi, Ungarus, med (uo.)
283. VII. 29. 5268. Johannes Bereghi, Ungarus, theol (uo.)
284. X. 2. 5284. Michael Miskoltsinus, Ungarus, theol (uo.)
285. X. 3. 5285. Johannes Jáz-Berényi, Ungarus, theol (uo.)
286. 1653. II. 28. 5307. Paulus Molnar Szanthaj, Hungarus, theol (158)
287. 5308. Michael Hebrant Szanthay, Hungarus, theol (uo.)
288. III. 13. 5312. Steph(anus) P. Banyai, Ungarus, theol (uo.)
289. VI. 8. 5338. Stephanus F. Nemethi, Hungarus, theol (159)
290. 5339. Stephanus Budai, Hungarus, theol (uo.)
291. 5340. Thomos Szentgiergi, Hungarus, theol (uo.)
292. VII. 8. 5352. Casparus Miskoltszi, Hungarus, theol (uo.)
293. VII. 13. 5354. Paulus Kalma Dioszegi, Hungarus, theol (uo.)
294. 5355. Andreas Korotz Szepesi, Hungarus, theol (uo.)
295. 5356. Michael Batori, Hungarus, theol (uo.)
296. VII. 27. 5361. Paulus Kismorini, Hungarus, theol (uo.)
297. 5362. Andreas Demetrinus, Hungarus, theol (uo.)
298. IX. 15. 5387. Andreas Calovius, Hungarus, theol (160)
299. X. 29. 5402. Johannes Debreceeni, Hungarus, theol (uo.)
300. 5403. Stephanus Szapij, Hungarus, theol (uo.)

301. XII. 19. 5418. Sígismundus Azarii, Hungarus, theol (161)
302. 1654. III. 29. 5441. Matthias Szanthay, Ungarus, theol (uo.)
303. III. 31. 5444. Stephanus Wasarius, Hungarus, theol (uo.)
304. V. 11. 5456. Samuel Gelei, Hungarus, phil (162)
305. 5457. Martinus Bekeszi, Hungarus, theol (uo.)
306. VI. 28. 5472. Stephanus Tzingari, Hungarus, phil et theol (uo.)
307. VIII. 2. 5487. Stephanus Bonay, Hungarus, theol (163)
308. 5488. Michael Dioszeki, Hungarus, theol (uo.)
309. IX. 18. 5499. Andreas Egge Patacki, Ungarus, theol (uo.)
310. X. 14. 5505. Stephanus Betskehaszin, Ungarus, theol (uo.)
311. X. 25. 5511. Stephanus Watzi, Ungarus, theol (uo.)
312. 5512. Michael Santhai, Ungarus, theol (uo.)
313. 5513. Johannes Maadi, Ungarus, theol (uo.)
314. XII. 11. 5524. Stephanus Bykosi, Ungarus, theol (uo.)
315. 1655. I. 29. 5530. Stephanus Felki-Banya, Ungarus, theol (164)
316. 5534. Michael Tattai, Ungarus, theol (uo.)
317. 5535. Paulus Capucinus, Ungarus, theol (uo.)
318. V. 8. 5546. Stephanus Santhay, Ungarus, theol (uo.)
319. 5547. Gregorius Naduddwary, Ungarus, theol (uo.)
320. VII. 7. 5557. Paulus Fogaraszi, Hungarus, theol (uo.)
321. 5558. Johannes Bekeszi, Hungarus, theol (uo.)
322. VII. 16. 5567. Michael Palij, Hungarus, theol (165)
323. VII. 19. 5571. Urbanus Uyvari, Hungarus, theol (uo.)
324. VII. 30. 5574. Stephanus Karetzoni, Hungarus (uo.)
325. X. 6. 5619. Georgius Mortonforvi, Ungarus, theol (166)
326. 1656. VI. 10. 5682. Johannes Puspökus, nobilis Ungarus, iur (168)
327. VII. 26. 5697. Stephanus Beregszaszi, Ungarus, theol (uo.)
328. VII. 30. 5699. Nicolaus Dengelegy, Ungarus, theol (uo.)
329. VIII. 20. 5702. Johannes Posahasi, Ungarus, art et theol (uo.)
330. 1657. I. 22. 5728. Johannes Debreczeni, Ungarus, theol (169)
331. I. 23. 5729. Paulus Georgei, Ungarus, theol (uo.)
332. 5730. Johannes Kasszoni, Ungarus, theol (uo.)
333. II. 10. 5732. Stephanus Harsaniji, Ungarus, theol (uo.)
334. 5733. Stephanus Tzarany, Ungarus, theol (uo.)
335. VII. 8. 5787. Johannes Sepsi, Ungarus, theol (170)
336. VII. 22. 5790. Paulusz Jasz Berenyi, Hungarus, theol, Francisisci Racozi Georgii filii principis Transylvani praeceptor (uo.)

337. VII. 29. 5793. Gregorius Hernanemethi, Hungarus, theol (171)
338. VIII. 20. 5796. Michael Dobrai, Ungarus, theol (uo.)
339. VIII. 29. 5798. Martinus Szombati, Hungarus, theol (uo.)
340. 5799. Andreas Liskai, Hungarus, theol (uo.)
341. 1658. I. 9. 5836. Johannes Farkas Losonci, Hungarus, theol (172)
342. III. 16. 5844. Stephanus Sellyei, Hungarus, theol (uo.)
343. III. 19. 5845. Stephanus Carolyi, Hungarus, theol (uo.)
344. IV. 8. 5854. Casparus Eniedl, Hungarus, theol (uo.)
345. 5855. Franciscus Szaki, Hungarus, theol (uo.)
346. VI. 7. 5872. Mathias Harsanij, Hungarus, theol (uo.)
347. 5873. Joannes de Berecenij, Hungarus, theol (uo.)
348. VII. 13. 5890. Valentinus Caresturi (?), Ungarus, theol (173)
349. VIII. 10. 5909. Petrus Tsedregij, Hungarus, theol (uo.)
350. VIII. 12. 5912. Nicolaus J. Tetsi, Ungarus, theol (uo.)
351. X. 7. 5946. Johannes Debrecenij, Ungarus, theol (174)
352. 1659. II. 28. 5989. Franciscus Szendrej, Ungarus, theol (175)
353. III. 21. 5996. Joannes Eniedij, Ungarus, theol (uo.)
354. IV. 11. 6004. Stephanus Tonaj, Ungarus, theol (176)
355. IV. 26. 6014. Samuel Samareus, Ungarus, theol (uo.)
356. VI. 17. 6040. Franciscus Arcosi, Ungarus, theol (177)
357. VII. 30. 6052. Paulus Jenei, Ungarus, theol (uo.)
358. IX. 3. 6074. Andreas Ternijei, Ungarus, theol (uo.)
359. X. 18. 6095. Johannes R. Szombachii (?), Ungarus, theol (178)
360. 1660. II. 23. 6121. Nicolaus Mathotzi, Ungarus, theol (179)
361. VII. 25. 6167. Petrus Körmency, Ungarus, theol (180)
362. 6168. Andreas Baczony, Ungarus, theol (uo.)
363. 6169. Johannes Lazar Kis-Vardai, Ungarus, theol (uo.)
364. 1661. VIII. 6312. Stephanus Farnadi, Hungarus, theol (184)
365. 1662. IV. 29. 6434. Andreas Gongösi (?), Hungarus, theol (187)
366. VII. 25. 6473. Franciscus Simiglius, Ungarus, theol (188)
367. IX. 26. 6516. Michael Dobrai, Ungarus, theol (189)
368. X. 16. 6524. Michael Waradi, Ungarus, theol (uo.)
369. 6525. Gregorius Tzagoltsi (?), Ungarus, theol (uo.)
370. 1663. X. 14. 6632. Jacobus Cseh Csuzi, Ungarus, theol (192)
371. 6633. Johannes Lenchi, Papensis, Ungarus, theol (uo.)
372. X. 31. 6641. Stephanus Setsi, Ungarus, theol (uo.)
373. 6642. Stephanus Pataki, Ungarus, theol (uo.)
374. 6643. Stephanus T. Eszeki, Szatmarinus, Ungarus, theol (uo.)

375. 6644. Stephanus C. Dioszechi, Ungarus, theol (uo.)
376. 6645. Andreas Baicsi, Ungarus, theol (193)
377. XI. 20. 6651. Franciscus Szakius, Ungarus, theol (uo.)
378. 1664. I. 12. 6667. Valentinus Kospeczi, Ungarus, theol (uo.)
379. V. 23. 6706. Stephanus Wespzremi, Ungarus, theol (194)
380. 6707. Michael Szathmar Nemethi, Ungarus, theol et phil
381. 6708. Andreas Szathmari, Ungarus, theol (uo.) (uo.)
382. 6709. Andreas Sellyei, Ungarus, theol et phil (uo.)
383. 6710. Michael Sarfoi, Ungarus, theol et phil (uo.)
384. 1665. VII. 7. 6858. Michael Szentgiordi, Ungaro-Tarnsylvanus, theol
385. VIII. 2. 6861. Johannes Mezölaki, Ungarus, theol et phil (uo.) (198)
386. 6862. Samuel P. Tatainus, Ungarus, theol et phil (uo.)
387. 6863. Georgius Balkanyi, Ungarus, theol et phil (uo.)
388. 6864. Stephanus Liskai, Ungarus, theol et phil (uo.)
389. 1666. VI. 29. 6914. Laurentius Lascoj, Hungarus, theol (200)
390. 1667. III. 22. 6938. Martinus Szilagyi, Hungarus, theol (uo.)
391. 6939. Paulus Csekei, Hungarus, theol (uo.)
392. III. 23. 6940. Stephanus Teremi, Hungarus (uo.)
393. 6941. Stephanus Bathori, Hungarus (uo.)
394. IV. 20. 6948. Gerhardus Kabai, Hungarus, theol (201)
395. 1668. I. 27. 6995. Matthias Varadinus, Transylvanus, Hungarus, theol et med (202)
396. VI. 8—12. 7022. Michael Sobeslaj, Ungarus, theol (203)
397. IX. 29. 7042. Thomas Garmathy, Ungarus, theol (uo.)
398. 1669. III. 29. 7074. Georgius Szigethi, Ungarus, theol (204)
399. IV. 14. 7079. Franciscus Sakius, Pannonio Ungarus (uo.)
400. VI. 23. 7104. Paulus Szensi, Ungarus, theol (205)
401. IX. 6—10. 7121. Joannes Manoki, Ungarus, theol (206)
402. 7122. Samuel Szoboszlaij, Ungarus, theol (uo.)
403. XI. 16. 7144. Basilius Kölgyesi, Ungarus, theol (uo.)
404. 1670. III. 12. 7156. Gregorius Korössi (?), Ungarus, theol (207)
405. 7157. Daniel Worsanije, Ungarus, theol (uo.)
406. III. 22. 7164. Joannes Mezulaki, Ungarus, theol (uo.)
407. IV. 2. 7173. Petrus J. Gyeongyeosi, Ungarus, theol (uo.)
408. V. 4. 7184. Paulus Viski, Ungarus de Maramoros, theol (uo.)
409. VII. 22. 7190. Stephanus Abadi, Ungarus (208)
410. IX. 23. 7211. Stephanus Losonzi, Ungarus (uo.)
411. X. 1. 7217. Georgius Lovacs Tattai, nobilis Ungarus, med (uo.)

412. 1671. V. 1. 7251. Johannes Fogaraszi, Ungarus, theol (209)
413. 1672. XII. 23. 7354. Paulus Tarczali, Ungarus, theol (212)
414. 1674. IV. 30. 7409. Georgius Zombori, Ungarus, med (214)
415. IX. 9-14. 7432. Johannes Filkay, Debresinus Hungarus, theol (215)
416. X. 10. 7443. Josephus Naijari, Waradino Ungarus, theol (uo.)
417. 1676. VI. 29. 7566. Stephanus Rima Szombati, Hungarus, theol (219)
418. VII. 11. 7570. Johannes Ratz Beszermeniji, Transylvano Ungarus,
419. 1677. XI. 11. 7648. Johannes Böshazi, Ungarus, theol (221) ^{theol (uo.)}
420. 1678. III. 22. 7669. Gabriel Nanasi, Ungarus, theol (222)
421. IX. 9. 7705. Stephanus Maros Vasar(h)elyi, Transylvano Hungarus
422. 1679. XII. 7796. Stephanus Debresini, Hungarus, theol, gratis ^{theol (223)} (225)
423. 7797. Andreas Lossonsi, Hungarus, theol (uo.)
424. 1680. III. 7802. Paulus Waradi, Hungarus, theol, gratis (uo.)
425. 7803. Paulus Czegledi, Hungarus, theol (uo.)
426. IV. 7804. Johannes Szathmari, Hungarus, theol (uo.)
427. 7805. Stephanus Motzsaij, Hungarus, theol (uo.)
428. X. 2. 7836. Joannes Selymes Kechkemeti, Hungarus, theol (226)
429. 7837. Demetrius Ujvarozsi, Hungarus, theol (uo.)
430. 7838. Nicolaus Tunyogi, Hungarus, theol (uo.)
431. X. 14. 7839. Stephanus Egeresi, Hungarus, theol (uo.)
432. 7840. Matthias Getzcelyi (Geszalvi), Hungarus, theol (uo.)
433. 1681. XI. 21. 7912. Gregorius Kenosei, Ungarus, theol (228)
434. 1682. I. 7915. Johannes Pap Szathmari, Ungarus, theol (uo.)
435. IV. 15. 7930. Georgius Polgari, Etsedino Ungarus, theol (229)
436. 7931. Michael Waji (Vaji), Ungarus, theol (uo.)
437. V. 20. 7943. Samuel Kolensczy, Ungarus, phil dr (uo.)
438. VIII. 19. 7956. Franciscus Bonfi, Ungarus, theol (uo.)
439. VIII. 23. 7960. Samuel P. Zowanijs, Ungarus, theol (uo.)
440. X. 18. 8006. Samuel Zathmar Nemethi, Ungarus, theol (230)
441. 8007. Paulus Deretski, Ungarus, theol (uo.)
442. 8008. Michael Baxi (Baxai), Ungarus, theol (uo.)
443. 1683. VI. 15. 8061. Franciscus Zemlenyi, Hungarus, theol (232)
444. VI. 27. 8066. Samuel Köleseri, Ungarus, phil et lit mag, theol cond
445. VII. 23. 8073. Samuel Husthi (Huszcki), Ungarus, theol (uo.) ^(uo.)
446. XI. 28. 8135. Johannes P. Bihari, Ungarus, theol (234)
- (folytatjuk)

SZABÓ T. ÁDÁM

KUNSZENTMÁRTONI SZEMÉLYNÉVTÍPUSOK A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK ANYAKÖNYVEI ALAPJÁN

Mintegy tíz évvel ezelőtt fogtam Kunszentmárton személynévanyagának vizsgálatába. Ezt azért tartom jelentősnek, mert a községünkhöz hasonló jászkun településeken ilyen vizsgálatot alig végeztek, pedig korai időből, 1718-tól folyamatosan van anyagunk. Munkámhoz a helyi római katolikus plébánián őrzött anyakönyvek I–II. kötetét használtam, s ennek lehetőségéért Fellegi Pál apátplébános úrnak itt is köszönetet mondok.

A családnevek és névhasználati formák vizsgálatát 1718 és 1750 között végeztem el, de a keresztnévanyagon — az alább részletesen kifejtett módon — rövidítést, kihagyást hajtottam végre. Nem vizsgálhattam a névanyagot a lakosság társadalmi tagolódása szempontjából, mert a „szabadmenetlű” jászkunsági parasztság kevésbé tagolódott, mint az ország más területének lakossága. A foglalkozásra, társadalmi helyzetre csak kivételes esetben és csekély arányban található utalás (bíró, harangozó, jegyző, szolga, mészáros, serfőző, cigány, katona stb.). A forrásokból következik, hogy a hivatalosan használt névanyagot mutathatom csak be, elvértve találtam csupán a hétköznapi beszélt nyelvre jellemző névalakokat (Bendő Eörse, Domra Panna, Nagy Jakab Jancsi, Schneiderin családnev helyett: Sajder stb.).

A Jászságból az első hullámban érkező, főként a férfiakat jelölő nevek az első évtizedben szinte kivétel nélkül kételeműek, változatlanok. A később érkezők névanyaga viszont feltűnő ingadozást mutat

A/ Családnevek

Anyakönyvünk első két kötetében a családnevek hihetetlen bőséget találjuk. A vizsgált harminc esztendő alatt itt a családnevek száma hat-hétszerese például Mihályfa 1953. évi családneveinek (vö.: NÉMETH GÉZA: MNyJ, II, 125). SZABÓ ISTVÁN, Egy jászdózsai család genealógiája (Jászdózsa és a palócság, Eger—Szolnok, 1973.) című tanulmánya alapján Jászdózsa névanyagát is jóval szegényesebbnek tartom a kunszentmártoninál. Szembetűnő viszont, hogy e neveknek csak kisebbik felét viselte nálunk férfi is meg nő is, ami nagyfokú exogámiára utal. A vizsgált időszakban 450 különböző családnevet találtam, jelen dolgozatomban valamennyit felsorolni nem tudom, csak jelentéstani vizsgálatuk eredményeit mutatom be — így példával alátámasztva.

1. Helynév + -i képző (27%): Andrási, Bereczki, Ecsédi, Fancsali, Gácsi, Surányi, Tajti, Zolnai stb. Kunszentmártonban igen sok az ide tartozó név, azonban nagyobb részük valószínűleg nem itt alakult ki. A jászokról KISS JÓZSEF (A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. Bp., 1979. 20) ezt írja: „A legtöbb peregrinus Jászapátiban volt található; ott a 79 gazda közül 65 vallotta magát jövevénynek. Javarészt 1695-ben települtek be, a legtöbbször Gömör vármegyéből, azután Borsod, Heves, Nógrád, Nyitra, Szatmár és Ung vármegyékből...Jászalsószentgyörgy családfőinek 80%-a vallotta magát peregrinusnak.”

2. Keresztnév (23%): Bendő (Benedek), Berta, Eörzse, Ipacs (Ipoly, Hippolyt), Pente (Pantaleon), Radics stb.

3. Foglalkozás (18%): Dajka, Fazekas, Juhász, Juhos, Nyúzó stb.

4. Tulajdonság (8%): Beteg, Csorba, Hamar ('gyors'), Köblös stb.

5. Növény- vagy állatnév (8%): Fa, Kakuk, Kuna ('nyuszt'), Marhash

6. Nép- vagy népcsoportnév (3%): Czigány, Hajdú, Olasz, Tóth stb.

7. Ismeretlen vagy idegen (13%): Csernus, Csombok, Dege, Weiss-pocher, Schneiderin stb.

A XVIII. század elején talált nevek egy része a XIX–XX. századra eltűnt, de előbb a szóbeli névhasználatban kételemű családnév lett belőle, hivatalos használatban pedig betűrövidítésük volt az általános. Kunszentmártonban — és az innen kirajzott mesterszállásiak körében — ma is hallhatók ilyen alakok: Bendő Pista vagy Bendő Nagy Pista, Mihók Rozi vagy Mihók Nagy Rozi, amelyeket leírva nemrégiben még B. Nagy István, M. Nagy Rozália találhattunk meg, de napjainkra ezek a betűrövidítések is egyre inkább eltűnnek.

B/ Keresztnevek

A keresztneveket az 1718 és 1728 között megkeresztelt 368 fiú és 376 leány, az 1739-es pestisjárványban meghalt 451 férfi és 351 nő, valamint az 1745-ös bérálási névsor kereszt- és bérmanevői (112 férfi és 218 női név) összesen 1043 férfi és 1163 női nevet vizsgáltam. A bérálási jegyzéket azért tartom érdekesnek, mert a bérálkozók jó részét maguk választják meg bérmanevüket, s így következtethetünk arra, mennyire voltak megelégedve neveikkel, hogyan változik a névdívat. A vizsgált anyagban 40 férfi és 26 női keresztnév fordult elő, tehát itt is kimutatható a XVIII. századi névszürkülés jelensége.

Férfi keresztnévek

	1718-28 születtek	1739 meg- haltak	1745 szül.	bérm.	összesen
1. János	63	80	20	25	188 18,05%
2. István	28	50	20	16	114 10,93
3. Mihály	35	50	7	8	100 9,60
4. György	33	35	12	9	89 8,53
5. Pál	33	32	4	5	74 7,09
6. András	22	36	10	5	73 7,09
7. Ferenc	22	21	8	10	61 5,84
8. Mátyás	22	17	8	5	52 4,98
9. Gergely	26	21	1	2	50 4,78
10. Márton	18	22	2	2	44 4,21
11. József	14	15	3	5	37 3,54
12. Tamás	7	12	1	1	21 2,01
13. Imre	3	9	5	3	20 1,91
14. Jakab	6	10	1	2	19 1,82
15. Gáspár	3	6	1	2	12 1,16
16. Albert	4	6	—	—	10 0,95
17. Péter	3	4	—	1	8 0,76
18-19. Ádám	2	5	—	—	7 0,67
Miklós	4	2	1	—	7
20. Antal	1	2	1	2	6 0,57
21-22. Gábor	4	—	—	1	5 0,47
Lőrinc	3	2	—	—	5
23-27. Balázs	—	1	1	2	4 0,38
Demeter	—	—	2	2	4
Farkas	1	3	—	—	4
László	1	1	1	1	4
Máté	1	3	—	—	4
28-29. Bálint	1	2	—	—	3 0,28
Lukács	1	—	1	1	3
30-33. Benedek	—	2	—	—	2 0,19
Bertalan	2	—	—	—	2
Ignác	2	—	—	—	2
Menyhért	—	—	1	1	2

	1718-28 születtek	1739 meg- haltak	1745 szül. bérn.	összesen	
34-40. Ábrahám	1	-	-	1	0,09%
Boldizsár	-	1	-	1	
Lázár	1	-	-	1	
Sándor	-	-	1	1	
Simon	-	1	-	1	
Vencel	-	-	1	1	
Vince	1	-	-	1	
Ö s s z e s e n	368	451	112	112	1043

	Női keresztnévek					
1. Erzsébet	94	90	61	60	305	26,22%
2. Katalin	95	80	42	45	262	22,52
3. Ilona	69	60	30	35	194	16,68
4. Anna	45	48	37	30	160	13,75
5. Judit	28	25	10	7	70	6,01
6. Borbála	11	12	8	4	35	3,00
7. Ágnes	7	3	4	7	21	1,80
8-9. Éva	4	5	4	3	16	1,37
Mária	1	7	4	4	16	
10-12. Dorottya	4	2	3	2	11	0,94
Klára	-	2	3	6	11	
Rozália	2	4	2	2	11	
13-14. Apollónia	2	2	-	2	6	0,52
Margit	1	-	3	2	6	
15-16. Ágota	2	1	1	1	5	0,30
Zsófia	1	4	-	-	5	
17-18. Julianna	3	-	-	1	4	0,24
Magdolna	-	2	1	1	4	
19. Veronika	1	1	-	1	3	0,18
20-21. Sára	1	1	-	-	2	0,12
Terézia	-	1	1	-	2	
22-25. Krisztina	-	-	1	-	1	0,06
Márta	-	-	1	-	1	
Rebeka	-	-	-	1	1	
Ulnina	-	-	1	-	1	
Ö s s z e s e n	376	351	218	218	1163	

A felhasznált névanyag — egy-két kivételtől eltekintve — nem mutat lényeges különbséget az ország más részein ekkor előfordult neveihez képest. Kunszentmártonban azonban a férfiak 67%-a, a nőknek pedig 90%-a viselte az első hét nevet, ami igen nagy egyhangságot mutat. Egyetlen ismeretlen név fordult elő a vizsgált korban, amelynek sehol sem akadtam másutt nyomára: Ulnina. Valószínűleg a Julianna egyik változata vagy változatának elírása.

A keresztnév megválasztásában az időbeli tájékozódást szolgáló, közeledő naptári névnek volt a legnagyobb szerepe. Legtöbbször az elnevezett a névnap előtt nyolc nappal előbb született, de a kedveltebb nevek kisugárzása több nyolc napnál. Augusztus közepétől növekszik a Mihály nevűek száma, október közepétől sokan választják fiuknak a Márton, lányuknak az Erzsébet vagy a Katalin nevet stb. Csak elvétve tapasztalható, hogy a keresztelő pap befolyásolta volna a martirológium alapján a névválasztást.

A keresztnév választásának második leggyakoribb esete, hogy a gyermek a szülő nevét kapja; több fiú az apáét, kevesebb leány az anyáét. A vizsgált időszak rövidsége miatt kevés adatot találhattam a nagyszülő nevének öröklésére.

A keresztnév megválasztásának harmadik esete, hogy a keresztszülő nevét kapja a gyermek. Itt azt tapasztaltam, hogy jóval több leány kapta nevét a keresztyanjáról, mint fiú a keresztapjáról. Különösen tapasztalható ez, ha a keresztszülő tekintélyes ember.

Ugyanazt a nevet egy családban kétszer is adták, ha meghalt a nevet viselő gyermek. Arra azonban nincs adatom, hogy egy családban harmadszor is ugyanazt a nevet adták volna. Egy esetben talán két élő testvér is ugyanazt a nevet viselte: Urbány Istvánnak 1739. okt. 12-én 4 hónapos, okt. 12-én pedig 13 éves Ilona nevű leánya halt meg. (Születési bejegyzését egyiknek sem találtam meg, de az Urbány családnév nagyon ritka volt, s a pestisjárvány szinte családonként pusztított, s a két haláleset közelsége megengedi a fenti feltételezésem.) Egyszer előfordult, hogy a gyermek az apa keresztnévi családnévét kapta: 1734. febr. 18-án Mátyás István fiát Mátyásnak keresztelték. Nagyon gyakori volt az ikrek esetében az Ádám—Éva névpárosítás (hétyszer fordult elő, s ezeken kívül még más névvel háromszor az Ádám és négyszer az Éva), s gyakoribb még a József—Erzsébet (3). Sokszor az ikrek egyike szülőről vagy keresztszülőről, másika pedig a közeli névnap alapján kap nevet, s ez utóbbi talán még gyakoribb, mint egyébként.

Két vagy több keresztnév adása az 1720-as évekig ritka volt, majd az 1730-as évektől egyre gyakrabban előfordult. BÜKY BÉLA (NévtVizsg. 158) szerint ez a szokás csak a XIX. század végén alakult ki, KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND (NytudÉrt. 28. sz. 111) pedig azt tapasztalta, hogy a XVIII. században a nemesség élt e szokással. Anyagomban kétségtelenül a tekintélyesebb családoknál fordul elő nagyobb számban, de cigányok is adtak több keresztnévet gyermekeiknek. Valószínűleg az 1720-as években beszállásolt katonák nyújthatták az első példákat, akik csaknem mindig több keresztnévet választottak gyermekeiknek. Hozzájárult a szokás kialakulásához az is, hogy bizonyos nevek a Bibliában együtt szerepelnek (Mária Magdaléna, Simon Júdás) vagy a névnapjuk egy napon van (Péter Pál, Fülöp Jakab). Sokszor azonban nincs kapcsolat a két név között, de egyiknek a névnapja igen közel esett a születésnaphoz, ezért felvetődhet az a gondolat, hogy a szülők által választott név mellé a keresztelő pap adta a másik nevet. Lássunk néhány ilyen példát! (Zárójelben a névnap dátumát közlöm.) 1747. III. 6.: András Tamás Aqu. (III. 7.); 1749. I. 21.: János Fábián Sebestyén (I. 21.); 1747. X. 29.: Mátyás Farkas (X. 31.); 1742. V. 3.: Mihály Flórián (V. 4.); 1733. XI. 27.: Farkas András (XI. 30.) 1749. III. 11.: Ágnes Franciska (III. 9.)

C/ Ragadványnevek

Tulajdonképpen „többelemű családnevek” címet is adhattam volna ennek a fejezetnek, hiszen nagyon nehéz, sokszor lehetetlen eldönteni, a két megkülönböztető név közül melyik az öröklődő családnév, melyik a ragadványnév — sokszor még az is öröklődhet. Így tehát ingadozó használatú családnevekről beszélhetünk, s azt tapasztaltam, hogy Kun-szentmártonban még nem minden családnév szilárdult meg a XVIII. század első felében, jóllehet NÉMETH GÉZA (i.m. 124-5) ezt a XVII. század végére lezárultnak tekintette.

A névingadozás klasszikus formája az alias, seu vagy verius szavak valamelyikével kapcsolt másik névelem. Feltűnő, hogy ez a névtípus a letelepedés utáni első évtizedben hiányzott. Az 1740-es években e nevek száma rendkívül nagy, s a század második felében is gyakoriak. Nézzünk a példák közül néhányat! 1742. IX. 2.: Balla Ilona alias Kiss; 1742. III. 5.: Kiss Péter alias Balla, 1749. II. 20.: Balla Péter alias Kiss; 1742. III. 6.: Fazekas Erzsébet alias Polyák, 1749. I. 5.: Polyák Katalin v. Fazekas; stb.

Többelemlű családnév kialakulhat kapcsoló szó nélkül is, különösen, ha a ragadványnév foglalkozásra, tisztségre utal. 1728. XII. 12.: Thoma Istvány vajda, később: Istvány Tamás leánya Vajda Ilona; 1734. X. 24.: Rosalia Horváthszabó; 1747. XI. 15: uxor Joannis Horváth Szabó.

Előfordult, hogy az özvegy nő második házasságában is megőrizte korábbi férje nevét, legalábbis ragadványnévként vagy második névelemként. 1735-ben Fénsszarusi Mihály házasságot kötött Lengyel Katalinnal, de a férj 1739. okt. 17-én meghalt. Özvegye a második házasságkötéskor is leánynevét viselte, de 1748. aug. 14-én így szerepelt keresztanyaként beírva: Fénsszarusi Katalin seu Lengyel.

D/ A névelemek elhagyása

Az általánosan használt kétemlű név egyik eleme három okból hiányozhat: a/ nincs is; b/ nem tartják szükségesnek használni, mert az illető jogi szempontból csökkent értékű (gyermek, szolga, jövevény, nő, cigány stb.); c/ a közösség számára szükségtelen a használata, mert a foglalkozás vagy ragadványnév helyettesíti, teljessé teszi.

Mindkét névelem nagyon ritkán marad el. Íme egy példa: 1725. okt. 1-én meghalt István cigány csecsemője. A keresztnév hiányzik: 1739. VII. 25.: Puer opilius Pauli Pente; 1744. V. 30.: Filiola Nomine N. Mich. Szabó (1 éves). Legtöbbször a családnév marad el. 1739. X. 19.: Martinus Vitricus Francisci Farkas; 1739. X. 14.: Joannes Servus Franc. Radics; Stephanus famulus Georgy László; 1740. VII. 14.: Margareta N. relictá vidua Csillagina; 1739. X. 22.: Georgius Servus Braxatoris; házasságkötésekkor nők esetében különösen gyakori: ...cum vidua Helena olim Michaélis Kompot; ...cum vidua Anna relictá Ignaty Gecse; ...cum virgine Helena, ancilla Andr. Horvat; stb.

Mindez csak rövid áttekintés egy nagyobb gyűjtőmunka anyagából, melynek valamennyi adatát itt közreadni nem tudtam. A legjelentősebb sajátságok, néha az eltérések, különbözőségek bemutatására szorítkoztam csupán.

KAKUK MÁTYÁS

NOMEN EST OMEN PERCZEL NEVE ÉS A KORABELI KÖZVÉLEMÉNY

Perczel Mór tábornok (1811--1899) a reformkor, a szabadságharc, majd csaknem két évtizedes emigráció után a kiegyezést követő évek neves történeti személyisége volt. Alábbiakban a nevéhez kapcsolódó névélettani jelenségeket veszem számba.

A katolikus Perczel Mór a keresztésben a Móric nevet kapta, így védőszentje Szent Mauritius. Ez a név ekkor még kifejezetten római katolikus jellegű, „zsidóssá” a század második felében vált, amikor az emancipálódó zsidóság a hagyományos héber neveket hasonló hangzásúakra cserélte fel, többek között a Mózeszt Mórra, Móricra (vö.: J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 138, 140 és 154). A Mórnak van zsidó asszociációja is: a „moré morénu rav” (‘tanító, a mi tanítónk, rabbi’) hagyományos megtisztelő címzés a hazai zsidó jogszokásban, a nem-talmudisták között pedig a doktorátussal bíró férfiakat is megillette (ÚJVÁRI PÉTER, Magyar Zsidó Lexikon. Bp., 1929. 614). A Perczel-család az 1700-as évek elejétől emberségesen bánt a zsidókkal, birtokain letelepedni engedte őket. Gazdasági, pénzügyi kapcsolataik folyamatosan épültek ki. Mór ezt fenntartotta, sőt a polgárosodásba kulturális területen is bevonta őket. Gyermekkorától vezető szerepre készült, s a bonyhádi zsidókkal való kapcsolatában — ilyen értelemben — valóban „morénu”.

Bár mindvégig „tisztá demokratának” tartotta magát, Perczel számára vezetékneve s a „bonyhád” predikátum: nemesi mivolta állandó bizonyossága. Nemessége — eredetében nem dicső, nem ősi, de még nem is magyar! Igaz, magyarrá vált. Nem titkolta: „...az első ismert János és Dénes élelmezési főbiztosok voltak ama német császári hadak egyikeiben, melyek Magyarország lenyűgözésével, kizsákmányolásával és a magyar faj megtizedelésével foglalkoztak.” (Közlemények Perczel Mór tábornok irataiból. Bonyhád, 1883. 8.) Német nemesi oklevelüket 1582-ben Bécsben, majd 1593-ban Prágában állították ki. Magyar nemességet Perczel Tamás hadiszállító kapott először, 1697-ben. Perczel József révén királyi adomány juttatja a családot a bonyhádi uradalomhoz 1745-ben, s ezzel együtt a Bonyhád Perczel névhez.

Emlékirataiban csak azért foglalkozik családjá eredetével Perczel, mert nagy „ellenfele”, Kossuth Lajos is ezt tette, mikor egyik ágon angol származását, másikon egy 1252-i nova donatiót említett valahol. Felháborodottan írja Perczel: „ők egy új kor emberei, ne erőlködjenek tehát holmi dicső származás levezetése után.” Gúnyosan gratulál Kossuthnak: most, hogy végre megkerült az adománylevél, ő is „...beléphet a Batthyányak, Károlyiak, Andrássyak alakította Jókay, pardon »Jokei« clubba...”, pedig „...mi az ő barátai és elvtársai azt hittük, hogy családja ügyefogyott; hogy ő szegény mint a templom egere és csakis be-

csületes munkájával, roppant szorgalmával, ritka lángeszével, szónoki és írói tehetségével keresi kenyerét, nem hogy aristokraciai igényekkel toladott volna elő..." (i. m. 19). Ha akarná (s adna rá, mint Kosuth), angol ősei neki is lehetnének! Úgy mond: "...egyesek szerették volna bizonyítani..., hogy a Perczelek angol származásúak... bizonyos Parcel nevű angol nemesek ivadékai... ezek meg a római hivatalnok utódai... Parcel nevű egyéniségek ma is élnek még Angliában és Irlandban... az angol forradalom következtében külföldre menekültek névsorában találkozik két Parcel nevű ezredes és pedig Móritz és Miklós keresztnévvel... Németalföldön és Németországban pedig Perselek voltak..." (i. m. 18).

A kortársak által gyakorta „maniákus”-nak tartott Perczel öreg korára sajátos életfilozófiát dolgozott ki, sőt: filozófiai kéziratot is munkálkodott. Rögeszméjében a világ, a „népzöm” mozgalmi, a magyar haza és a zsidóság sorsa saját történelmi küldetésével összefüggő egységet alkot. Élettörténetét mitologikusan áthangolja, hogy az 1849-cel bekövetkezett énefejlődési kudarcát elnyomhassa. Tipikus én-ontológia ez, kompenzatív stratégiával. Ragyogó gyermekkor és hősi ifjúság, mely egyben „Tolna vármegye aranykora” is, a reformmozgalom stb. (Vö.: HANKISS ÁGNES, Én-ontológiák. = Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. II. Bp., 1980. 30–8.) Jellemző például, hogy saját nemességét nem a nemesi vérű családfán, sem a család „nemzeti” mivoltán vezeti le, hanem egyenesen Ádám- és Évától, illetve a Biblia 1Móz. 6:2-ben említett „istenfiak”-tól, kik az „emberek leányait” feleségül vették. Végül ezt mondja: „...egy szó mint száz, bizonyos, hogy már messze Mózes, sőt már a vízőzön előtti korszakában az őstörténelemnek; voltak nemesek, aristokraták születésüknél fogva, kik magukat Isten fiainak tartották... sőt voltak erős, hatalmas zsarnokok, tyrannusok is, ők az óriások!” (PERCZEL, I. m. 7.)

A zsidó kultúrhatás tagadhatatlan, s ő újabb kapocsnak érzi, mikor bizonyos névváltoztatások jutnak tudomására. Először állítólag 1848-ban valaki, majd 1868-ban Peczold Antal mozaít Perczelire, 1878-ban pedig Berczeller Henrik Perczelre magyarosított. (SZENTI-VÁNYI MÁRTON, Századunk névváltoztatásai. Bp., 1895. 179.) Névtani értelemben jelentős történelmi személyiség nevét idéző jelentésszociációval állunk szemben. (Vö.: J. SOLTÉSZ, I. m. 131.) Még nyilvánvalóbb ez, amikor a zsidó családokban a keresztnéveket is e

szerint választják. Ezért írhatja: „...ma már van zsidó Perczel Mór és Miklós is. Hiába, szörnyen szeretnek engem ezek a mi (!) izraelita honfitársaim...” (PERCZEL, I. m. 24.) Végül származási teóriájához kapcsolva tér napirendre: „...nem csoda, hiszen ők is, mint szegény magam, Isten fiaira, vagyis Ádámra és Évára vezetik fel eredetüket...” (uo.).

Amikor Perczel érezhetően viszolyog, öntudatlanul ráérez a névviselés mágikus kapcsolataira. Mintha a névvel életerő függene össze! LOVAS RÓZSA (MNy. XXX, 12—7) magyarázza e jelenség ősi, prae-logikus elemeit, továbbbélését. Totemisztikus névadásmódnál (kezdetleges népek, reinkarnációs képzetek esetén) sohasem neveztek el újszülöttet még élő rokonról, törzsbéliről. A név és az egyén szinte mágikus kapcsolata erős volt a zsidó folklórban is, melyet Perczel feltehetően jól ismert.

A korabeli közvélemény „nomen est omen”-nek véve, két vesztes csatáját, a berczelit és a mórit kapcsolta Perczel nevéhez. Névtanilag ez tipikus negatív érzelmi töltésű hangalaki asszociáció, hiszen Perczel számos politikai és katonai sikert is mondhatott magáénak. (Vö.: J. SOLTÉSZ, I. m. 131.) Kommunikációelméleti megközelítésben szójátéknak, kettős-értelműségen alapuló politikai vicceknek értelmezhetők. (Vö.: SZENDE TAMÁS, A szó válsága. Bp., 1979. 188, 190.) Társadalmi töltettel, hiszen KATONA IMRE (Mi a különbség? Bp., 1980. 7, 80, 146) szerint a közéleti vicc torzító tükröz „...a társadalmi élet kiragadott részleteit villantja fel...ferde szögből felnagyítva.” A szójátékokba rejtett célzások ugyanis a hadi kudarcok szubjektív háttérére hívják fel a figyelmet: a túltengő személyes ambícióra, a máig alig tisztázható hatalmi vetélkedésekre — ez esetben Görgey és Perczel között. (Vö.: GÖRGEY ISTVÁN, 1848 júniusától novemberéig. Bp., 1981.)

HORVÁTH MIHÁLY történeti munkája (Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865.) utal először a korabeli szójátékokra — jöllehet, burkollan: „...Az alkalom igen kedvezőnek mutatkozik a nemtelen bosszúra, mert az által egyszersmind gyűlölt vetélytársát Perczel Mórt is megronthatná... A két sereg december 29-kén még nem volt egyesülve. Görgey már Bicskénél, Perczel Moór-nál állott seregével. Görgey tehát rendeletet küld Perczelhez, hogy Moórnál fogadja el az ütközetet...” (II, 203). Ezt a finom szójátékot a későbbi szerzők sem hagyhatták ki! VAJDA JÁNOS (Egy honvéd naplójából, /1868./ Bp., 1981.) így írt: „...1849-i január első napjai...

A móri csatában Perczel hadának csúfos szétverése is ez időre esik" „...el voltunk telve reménységgel s azt hívők, hogy már most minden órán fölkerekedünk majd a rácok ellen, a pancsovai csorbát kifenni. De mily nagy volt bámulásunk, midőn a Pancsován kívül már egészen meghódított Bánságot egészen föl kelle adnunk, s Aradig vonulni vissza! Természetesen ez a »móri« és nem a pancsovai csatának volt következménye!" (52. ill. 62). Napjainkban NEMESKÜRTY ISTVÁN („Kik érted haltak, szent Világzsabadság". Bp., 1977.) például így fogalmaz: „...hasznó balszerencse érte az ugyancsak Buda felé tartó Perczel-hadtestet is Móránál..." (295).

A Berczel melletti csatára 1849. júliusában került sor. Perczel minden áron szeretett volna „...valamely csillogó hadi tettel fellépni." Ellenfele, Paskievics utasítást kapott, hogy „...Nagy-Berczel és Pata felé térjen vissza Gyöngyösre, ott szándékozáva Perczel ellen összpontosítani két hadtestét" (HORVÁTH, I.m.III, 331–2).

Mindkét csatát egyszerre említi JÓKAI MÓR 1850-ben írt, de napjainkig lappangó naplója (Emléksorok. Napló 1848–49-ből. Bp., 1980.) „...Perczelnek ez alkalommal ismét sajátyszerű fátuma volt tulajdon nevével. Keresztnéve druszájánál — Móránál — már ütközetet vesztett, most Szolnokon túl csaknem ismét úgy járt Berczel falu mellett. Pesten már készen is voltak a viccekkel e téma fölött, annyira biztosnak látszott kelepcebe kerülése." (41). A köznépnek szánt regényes rajzok egyikében tapintatosabban fogalmaz: „...a szerencsétlen móri csata. A Görgey alatti hadseregnek egy hadtestét Perczel Mór tábornok vezérle. Eddigi diadalaiban bizakodva, egymagára derék-csatát vállalt Windischgrätz ellen..." (A magyar nemzet története regényes rajzokban. Bp., 1969. II, 467).

Végül utolsónak említek egy „P" álnéven megjelent polemikus írást mely elejétől végéig Horváth Mihály móri csataleírását próbálja megcáfolni. PETRIK és GULYÁS (Magyar írói álnévlexikon. Bp., 1978. 338) Görgey Istvánnak tulajdonítja a szerzőséget, mások Perczelnek. Mindenesetre az álnév azt az illúziót akarja kelteni, hogy P = Perczel. A hivatkozott kötet mottója: „Görgey feláldozza Perczelt Móránál 1848. dec. 31-én." A névtelen szerző idézi Klapkát: „...Perczel a móri ütközet szerencsétlen kimenetelének nagy részét, sőt a legnagyobbat, Görgeyre tolja...ezen állítás alaptalan..." Horváth Mihály leírásáról szólva pedig állítja: „...Perczel tbk maga tudta és érezte legjobban, hogy Görgey legkevésbé sem oka a móri szerencsétlenségnek..." (P: A móri csata. Pest, 1867. 49 és 25).

A Perczel-fiúk a reformkor és a szabadságharc politikai majd katonai küzdelmeiben országosan ismertté tették a nevüket. A szabadságharc bukása után is forradalmi nimbusz övezte őket. (Vö.: KEMPELEN BÉLA, Magyar nemes családok. Bp., 1914. VII, 156-8; BRAUN SÁNDORNÉ: Tolnavármegye és a rendi országgyűlések. 1807-1847. = Tanulm. Tolnam. tört. VIII, Szekszárd, 1978.) Miközben Mór és Miklós emigrációban, Ferenc hősi halott — a testvérek közül kettő az önkényuralom szolgálatába áll: István kecskeméti, Imre pedig szolnoki megyefőnök lesz. „Forradalmár” nevüket egyre kényelmetlenebbnek érzik. A testvérek, unokatestvérek és másodunokatestvérek közül a császárbárátérzeleműek (Géza, Gyula, a császári kamarás, Ferenc és Imre) nevüket 1849-50-ben Bonyhádi, illetve Bonyhádyra változtatják. (KEMPELEN, I. m. 156-8.) Megemlítem, hogy egy emberöltővel később e családok közül József, János és Béla eredeti nevük visszavételét kérvényezik.

A Bonyhádiak ügye sokakat megbotránkoztatott. Nehezen fogadták el a „...rókák és oroszlánok egy családban...” megosztottságát! Mór a kiegészéskor tér vissza az országba, mindössze „egy szál esernyővel és sok gyermekkel”, de az ország vezetésére hivatottságának rögeszméjével. Mint hőst ünneplik, ő „jóslatokat” szól, ám szónoklatainak Kossuth-ellenes kirohanásai megdöbbenést, felháborodást keltenek. Egy idő után a közvélemény ellene fordul, s a család egész múltját megkérdőjelezi. A Perczel és Bonyhády néven szereplő testvéreket egy kalap alá veszi. Az ORMÓDY BERTALAN szerkesztette „Pecsovics” című gúnylap a kétkulacsos családokról példálózva név szerint is említi a Bonyhádyakat többekkel együtt, „...melyek tagjai sorshúzás útján egyenlő számmal sorakoznak mindegyik párt táborába, mert így bármelyikük győzzön is, a circumspectus család soha nem marad befolyás, dicsőség és — szüret nélkül.” (Pecsovics, 1868. júl. 12.)

Ha Perczel Mór nem érti meg, milyen viselkedést, milyen megnyilatkozásokat vár tőle a nemzet, saját megvetett testvéreihez válik hasonlóvá. Világosan célzó e dilemmára KUPPIS GUSZTÁV (Biographie des Honvéd-generális Moritz Perczel von Bonyhád... Pest, 1868.) a könyve elé választott német nyelvű epigrammájával, amely szabad fordításban így hangzik: „Dicskoszorudat végig tudod-e fonni, mondd, Perczel? Ha igen, az örökkévalóságot is túléled egy perccel.” Magyar szójátékról lévén szó, lábjegyzetben magyarázza az értelmét. (I. m. 5.)

Perczelről köztudomású volt, hogy nagy történelmi hősök példáját törekszik követni. Az említett vicclap éppen ebből űzött gúnyt. Szinte donquijotei figurának rajzolja, ki hősi erőlködésében Kossuthot rántja magával a mélybe, nem mulasztja el „moóri hős”-nek titulálni. Egy vígeposz-pályázatot űzött ki az említett lap, amelyből jellemző az alábbi részlet. „...Hazám költői és dalnokai! föl lanthoz, kobozhoz! Nézzétek, a világ megifjudott, a régi hősök szellemei visszaköltöztek közibénk, letűnt századok óriás alakjai kilépnek a múlt homályos ködéből, hogy újra hassanak és szerepeljenek. Íme itt áll előttünk Perczel Mór, mint Dugovics Titus No. 2.! Hazánk dicső mártyrja, Dugovics Titus! Kérlek, ne fordulj meg sírodban, mert a moóri hős ezt óvás gyanánt vehetné... Köztetek nincs egyéb különbség, minthogy te, Dugovics Titus a haza mármár diadalmaskodó ellenségét Nándorfehérvár ormairól magaddal rántottad a mélységbe, a végveszélybe — Perczel Mór pedig jótévőjét, volt kormányzóját, történelmünk legmagasztosabb alakját, a hazafiság eszményképét, a nép felszabadítóját... akarja a dicsőség magas piedesztáljáról lerántani magához a sárba, a fürtelembe...” (ORMÓDY BERTALAN hirdetménye az alább idézett VAJDA-cikk különnyomatában.)

A végső értékelést VAJDA JÁNOS adta meg, amikor a „magasabb polcra állítottak jogosulatlan hiúsági görcsei...” mellett Széchenyi végzetét véli felismerni Perczelnél: „...a kor gyásztörvényeinek engedve... ismert maniakus állapotából egyszerre ő is azon kórságba esett...” (VAJDA JÁNOS, Perczel Mór merénylete Kossuth ellen. Pest, 1868.)

„Nomen est omen”? Perczel és a korabeli közvélemény mindenestre így érezte, így élte át.

SOLYMÁR IMRE

NEMZEDÉKEK KARAKTERE. TULAJDONNEVEINKBEN

Mióta LŐRINCZE LAJOS (Földrajzi neveink élete. Bp., 1947. 4) a névélettani vizsgálat ma már klasszikusnak számító célját meghatározta, gyakorlati kutatómunkánk igyekszik is a földrajzi neveknek e célként megjelölt lélektani szituációját rekonstruálni. Tapasztalataim alapján viszont arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ilyen rekonstrukciós munkát célzattal nemcsak más tulajdonnevekre is kiterjesz-

teni, hanem ahol lehetséges, minél több tulajdonnév-típus párhuzamában elvégezni. Ilyen lehetőségek ritkán adódnak ugyan, de mégis jelentkeznek, főként olyan vidéki családok nemzedéki viszonylatában, amelyek egykor a vagyonosabb réteghez tartoztak.

Kutatási területemen — Szamosszegen — ilyen az egyik Kósa család. Fontos kiemelni az egyik jelzőt, mert mint 1966-os felmérés is igazolta (vö.: MNyj. XII, 116), a községben sok család viselte ezt a nevet. A szamosszegi református egyház anyakönyveiben 1770-től folyamatosan jelentkezik e családnév, Pesty Frigyes 1864-es gyűjteményéből pedig a családdhoz kapcsolható a Kósa Kert földrajzi név. E hitelesített történeti adatok után — mint előzmények után — a család legutóbbi három nemzedékéhez kapcsolható tulajdonnevek a következők: 1860: Kósa (ref. akv.), 1900k: Kósa tanya (BOROVSKY SAMU, Szatmár vármegye. Bp., é.n. 115), 1965: Jàj Kóusa, Vérmezőji, Nyári báró (saját gyűjtés, de vö.: MNyj. XII, 118).

E családi tulajdonnévtár nemzedékek szerinti megoszlása a következő képet mutatja:

Első nemzedék	személynév: <u>Kósa</u> földrajzi név: <u>Kósa tanya</u>
Második nemzedék	személynév: <u>Jàj Kóusa</u> földrajzi név: <u>Vérmezőji</u>
Harmadik nemzedék	személynév: <u>Nyári báró</u> földrajzi név: \emptyset

Csoportosításunk önmagában, a névalakulások lélektani szituációjának ismerete nélkül is tanulságos, elgondolkasztó. Akár a személynevet, akár a földrajzi nevet nézzük, csak arra kell gondolnunk, hogy a nemzedékek között karakterváltásnak kellett történnie. A két névtípus párhuzamának egybeesése fokozza ennek lehetőségét, adatközlőimnek a nevek keletkezésére vonatkozó észrevételeik pedig hitelesítik azokat.

Az első nemzedék Kósa családi neve ősi örökség volt, így magyarázata témánkban mellőzhető. Fontos tényező viszont a ragadvány-név hiánya, hisz mint előrébb említettem, e családi név nagyon megterhelt a faluban. Megkülönböztető névadásra mégsem volt szükség, mert a sok azonos családnevű között ő volt az egyetlen Mihály keresztnévű. Tekintélyét és vagyonát becsületes munkával növelte, birtokán tanyát építtetett: Kósa tanya. Ennek alapján gúnynév adására nem volt indok.

A második nemzedék vagyoni állapota megváltozott, minthogy három testvér között oszlott meg az apától örökölt birtok. A bennünket

érdeklő elsőszülött Lajos, apja tekintélye alapján bíró is lett az 1910-es években, de öröklött birtokát is szeretne volna visszanövelni az apai birtok nagyságára. Telhetetlenségében a becstelenségtől sem riadt vissza. Mint főbíró az első világháború alatt nem adta ki a hadiárva és hadiözvegyek állami segélyét, hanem abból a Kocsorhát nevű dűlőben mintegy 30-40 holdnyi birtokot vásárolt. Ezt a területet a budai Vérmező földrajzi név analógiájára azon az alapon, hogy a háborúban meggyilkolt lakosság kisajátított vérdíjából vásárolta a főbíró, nevezték el Vérmezőj-nek a szamosszegiek. Ragadványnév adására ez esetben sem lett volna szükség, hisz ő volt az egyetlen Lajos keresztnévű a sok Kósa nevű között, s ez kellőképpen megkülönböztette. A lakosság azonban gyűlölte, és annak alapján, hogy a vagyonhajhászban megrokkant főbíró még menni is csak jajgatva tudott, a Jaj gúnynévvel látta el. A rokkantság és gúnynév jogosságát még indokolta is a falu népe: „Istemverése rájta, amiijér elopta ja hadijárva pénzét.”

A harmadik nemzedékhez földrajzi név már nem kapcsolódik, sőt henye, semmittevő életmódjának eredménye az lett, hogy a Kósa tanya is elkűnt, lebontották, birtoka pedig a hanyagság miatt fokozatosan fogyott; sokszor tavasz felé még a betevő falatja is alig került ki. Az ugyan nem tartozik már témámhoz, hogy a felszabadulás után a birtokmaradék is szétosztásra került, de a teljesség kedvéért megemlítettem. A megkülönböztetést szolgáló ragadványnév ennél a nemzedéknél már indokolt, hisz a még élő apjához hasonlóan őt is Lajosnak nevezték. A névadásnak mégsem ez volt a fő indítéka, hanem a már leírt életmód miatti gúnyolódás. Szamosszegen él a „nyárom báró, télen kóydus” szólásmondás, s a nép ennek alapján adta a Nyáribáró gúnynevet a családi név elhagyásával, ami pedig itt az érzelmi tényező fokozottságát jelzi a névhasználatban.

A vizsgált nevek keletkezésének és alakulásának rekonstruált lélektani helyzete így valóban igazolja azokat a gondolatokat, amiket a párhuzamba állított adatok önkéntelenül is sugallnak, valahogy így:

A becsületes első nemzedék	családi neve: <u>Kósa</u>
	névvel jelölt birtoka: <u>Kósa tanya</u>
A becstelen második nemzedék	gúnyneve: <u>Jaj Kósa</u>
	névvel jelölt birtoka: <u>Vérmezőj</u>
A semmittevő harmadik nemzedék	gúnyneve: <u>Nyári báró</u>
	névvel jelölt birtoka: <u>Q</u>

Elgondolásunk igazolása mellett azonban az ilyen párhuzamos tulajdonnév-vizsgálat arra is jó, hogy bizonyítsuk vele; tulajdonneveink nemcsak a nyelvészet, történelem, néprajz stb. tudományok számára lehet kútfő, hanem a karakterológia számára is. Ezért talán jó lenne ilyen irányú vizsgálatokat is folytatni ezután, ahol a névanyag erre lehetőséget biztosít.

BALOGH LÁSZLÓ

MEGJEGYZÉSEK A DOROCKI CSALÁDNÉVHEZ

1978 december elején a jugoszláviai ruszinok nyelvének és irodalmának állapotáról, fejlődési szakaszairól Újvidéken tartott kétnapos nemzetközi szimpozion megjelentetett anyagában olvasható VELIMIR MIHAJLOVIĆ cikke, amelyben az a bács-szerémi ruszin Dorocki családnévet a szerbhorvát doroc 'egyfajta kabát, zeke' < m. daróc, illetve a magyar daróc 'egyfajta kabát, zeke' közszóból eredezteti. Etimológiájával, mely mellőzi a településtörténeti és művelődéstörténeti szempontokat, s eltekint a jelentéstani momentumok figyelembevételétől is, nem érhetünk egyet, mivel az csupán a hangtani egybeesésre épül.

MIHAJLOVIĆ téves premisszából indul ki: a Dorocki családnév a doroc szóból eredeztetendő; a ruszin nyelvben, valamint a szlovák, illetve ukrán nyelvjárásokban nem ismeretes a doroc szó. Konklúziójában így csak arra hibázhatott rá, hogy a családnév valamelyik más nyelv szavából (szerbhorvát, magyar) magyarázandó (V. MIHAJLOVIĆ: Šta znači i kako je postalo rusinsko prezime Dorocki. = Stanje i razvoj rusinskog jezika i književnog stvaralaštva. Novi Sad, 1978. 142–5).

Az etimológiai magyarázatoknak az analógiák a sarkpontjai. Aruszin családnévek között azonban egyetlen egy sem található, amelyben valamely mesterség eszközéhez vagy eredményéhez -szki képző járulna. Csak röviden utalhatunk arra, hogy nem jellemző ez a képzésmód a szlovák és ukrán nyelvre sem. (Vö.: SEKERA M. H.: Vzajemogijja sevszkoji ta antroponymicsnoji lekszyky v isztoriji ukrajinszkoji movy. = Movoznavszto. 1980. 5. sz. 43–8.)

A szh. doroc > r. Dorocki etimológiának ellentmond a Dorocki családnév első, 1787-es kucurai előfordulása is, hiszen akkor a ruszin-szerbhorvát marginális nyelvi kontaktusok mindössze néhány évtizedesek. (Vö.: LABOS F.: Isztorija ruszinoch Bacskej, Szrimu i Szlavoniji 1745–1916. Vukovar, 1979.)

Sok viszont a ruszin családnevek között a helynévre visszavezethető -szki képzős alakulat. A szláv családnevekben a lengyel epicentrumból elterjedt -szki családnevképző jelentése, funkciója megegyezik a magyar -i képzőével. Az uralkodó osztályok tagjainak nevében eredetileg a birtokra utalt, a jobbágyok, parasztok családneveiben pedig az elszármazási helyre. (Vö.: KÁLMÁN BÉLA, *Névt. 76—7*; E. N. POLJAKOVA, *Iz isztoriji ruszszkich imen i familij*, Moszkva, 1975.)

A kérdés most már az, hogy melyik helynévre vezethető vissza a Dorocki családnev. MIHAJLOVIĆ fejtegetéseihez kapcsolódva kézenfekvőnek a Daróc helynév kínálkozik. A történeti Magyarország tucatnyi Daróc helyneve közül természetesen csak a történeti Felvidék görögkatolikus lakosságú Daróc-ai jöhetnek számításba: Ungdaróc, Berregdaróc, „Sárosdaróc”, s talán a Szatmár megyei Fülöpdaróc, Királydaróc, Pusztadaróc. (FÉNYES ELEK, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851.; HECKENAST GUSZTÁV, *Fejedelmi /királyi/ szolgálónépek a korai Árpád-korban*. Bp., 1970. 98—9.) A kincstárral kötött szerződés értelmében eredetileg ugyanis csak görögkatolikusok telepedtek meg a két ruszin anyatelepülésen: Keresztúron és Kucurán, ahonnan szekunder jellegű migrációs folyamatok eredményeként a XIX. században szétköltöztek Bácskába, Szerémségbe, Szlavóniába. (SIRÁCKY J.: *St'ahovanie slovákov na dolnú zem u 18. a 19. storočí*. Bratislava, 1966. 172—4.) LABOS XVIII. századi canonica visitációk jegyzőkönyvei alapján konkrétabban arra mutat rá, hogy a ruszin telepesek derékhada — gazdaságilag tekintélyes és ezzel összefüggésben nyelvileg is domináló rétege Zemplén, Abaúj, Sáros megyéből származik. Ő tesz említést Szabolcs és Szatmár megyéből elszármazott görögkatolikus telepesekről is (i. m. 59). Ez a magyarázat tehát jelentéstanilag, alaktanilag megállná a helyét, és összhangban lenne a településtörténeti, művelődéstörténeti tényezőkkel is, a ruszin-magyar nyelvi kontaktusok vizsgálata eredményeinek tükrében azonban hangtanilag nem fogadható el.

A m. Daróc > r. Dorocki viszonylatban a m. a > r. o, illetve m. ó > r. o hangmegfelelés nem hozható összhangba a ruszin nyelv magyar jövevényszavainak vallomásával. A ruszinok nyelvének magyar jövevényszavaiban néhány nyelvtanilag (nyelvtörténetileg, fonetikailag) megmagyarázható és megérthető kivételtől eltekintve a magyar a-nak ruszin a (legelső nyelvallású veláris illabiális rövid hang) felel meg, tehát

a labialitás rovására a nyelvállás érvényesül. Pl.: m. bagou > r. bagov; m. barna > r. barnaszi; m. bajusz > r. bajuszi; m. gazda > r. gazda; m. kalap > r. kalap; m. kandúr > r. kandur (KOC SIS M.: Pozsicski z magyarsz-koho jazika u nasej beszedi. Svetloszc, 1971. 1—2). A szórványosan jelentkező m. a > r. o hangmegfelelésnek pedig, mint említettem, konkrét nyelvi, egyrészt magyar nyelvjárási, nyelvtörténeti, másrészt ruszin bel-ső nyelvi fejlődéssel magyarázható okai vannak.

A r. chotar 'határ' szóban nem egyszerű a > o hanghelyettesítés-sel van dolgunk. A chotar alak a kárpátukrán és szlovák nyelvjárá-sok hasonló szavaival megegyezően, akkor hatolt be a ruszinok nyel-vébe, amikor a magyar nyelvben a magánhangzók nyíltabbá válása még nem fejeződött be. A szó ómagyar-kori átvételét bizonyítja a veláris ch megléte is. (LIZANEC P. P.: Vengerszkije vzajmstvovanyija v ukrain-szkich govorach Zakarpattyja. Bp., 1976. 130; RUDOLF KRAJČOVIČ: Pô-vod a vývin slovenského jazyka. Bratislava, 1981. 200.)

A r. bokancsi 'bakancs' szóban a b hatásával magyarázható, hogy a ruszinban a magyar a helyettesítésekor annak labialitása dominált a nyelvállás rovására. A piposzar 'pipaszár' szóban az o kötőhangzói funkciót tölt be. A soroglyi 'saroglya' szó első o pedig a ruszin sor 'sor, rend' és számos származékának analógiás hatásával magya-rázható (nyesor, posorenye, usorenye, sorik, posoric stb., de az is le-het, hogy az északkeleti nyelvjárás sorogja átvételéről van szó, mint ahogy erre MEZŐ ANDRÁS fölhlvta a figyelmem.

A magyar köznyelvi ó hang helyén a ruszin nyelvben szóvégi és szóbelseji helyzetben egyaránt, végeredményben az északkeleti nyelvjárások ou diftongusára visszavezethető ov hangkapcsolatot találunk. A ruszin irodalmi nyelvben pedig szabály az, hogy a magyar szavak ó-i ov-val írandók és ejtendők. Nyilvánvaló tehát, hogy a dif-tongikus forrásra vissza nem vezethető szavakban az analógia alakí-totta ki az ó > ov megfelelést: m. birou > r. birov, m. dugou > r. dugov, m. furou > r. furov, m. korsou > r. korsov stb. (KOSZTELNIK H.: Grama-tika bacsvenszko-ruszkej besedi. Sr. Karlovci, 1923.; KOC SIS M. M.: Lingviszticsni roboti. Novi Sad, 1978. 182.)

A r. csikos 'csikós' < m. csikós, r. lovgos 'dezertör, szökevény' < m. lógós szóban az -os képzős ruszin szavak hatottak, pl.: krados, frantos, nyalkos, dutyanijos stb. (Vö.: KOC SIS, I. m. 88; HABOVŠTIA-KOVÁ K.: Slová mad'ardského pôvodu v Slovenčine. St. Sl. XXV, 174). A r. csikos szó HNATYUK múlt századi bácskai gyűjtésében még csikous alakban van meg (Etnohrafičsnyj zbirnyk t. XXX, Lviv, 1911.)

A r. zsinor 'zsinórdísz, sújtás' < m. zsinór újabbkori átvétele lehet, I. világháborúbeli katonai díszegyenruhával kapcsolatos szövegben fordul elő. (PAPHORKAJI GY.: Konyec sveta, Novi Sad, 1980. 34.)

Látjuk, a Dorocki családnév hangtanilag sem vezethető vissza a magyar köznévi daróc alakra. A m. a > r. ä, illetve m. ó > r. ov hangmegfelelés van meg a magyar eredetű ruszin családnevekben is, bár az ó > ov vonatkozásában nem olyan következetesen, mint a köznevekben. (Balog, Barna, Szabados, Ruszkai, Vasas, Hajnal; illetve: Novta, Sovs, Miklovs, Szabov, de: Tot, Szabo, Bodvaji is.) Koránt sincs itt szó el-
lentmondásról! A szláv — népi képzésmóddal létrejött — Dorocki családnév esetében mi módszertanilag a magyar eredetű köznevek vallo-
mását tartjuk perdöntőnek, mivel azok csekély kivételtől eltekintve a ruszinok és a magyarok népi (közvetlen nyelvi, gazdasági és kulturá-
lis) érintkezésének eredményeként honosodtak meg a ruszinok nyelvén.
A magyar eredetű családnevek egy része pedig bizonyíthatóan köznyelvi forrásra vezethető vissza, vagy minden esetre a magyar írott nyelv, a magyar helyesírás nyomait őrzi.

A Dorockiak már ott voltak az 1763–67 között Kucurára letele-
pített első ruszinok között. Dorocki János (Janko) és Dorocki András
(Andrij) háromnegyed-szessziós jobbágyság neve a kincstári telepítés
után 18–20 évvel ott szerepel a kulai kamarai uradalom 1787-es kár-
felmérésében (LÁBOS, I. m. 170–1). Mindkettőjük neve szerepel az el-
ső fennmaradt kucurai, az 1789–90-es úrbéri szerződésben is (i. m. 127–9).

Történeti források adnak hírt arról, hogy 1751-ben Makó mintegy
220 görögkatolikus családjából 40 család Keresztúrra költözött át, ahol
a makóiak letelepedési helyét ma is Makovszki sornak hívják (SZEGE-
DI J.: Najsztarsi sori kereszturszkej parochiji. = Christijanskij Kalendar.
1975. 109–18; Uő.: Juvilej kereszturszkej parochiji. = Christijanskij Ka-
lendar. 1976. 64–71.) A két bácskai ruszin falut az 1751-es alapítású
Keresztúrt és az 1763–67-es alapítású Kucurát, valamint a hozzájuk
legközelebb levő görögkatolikus közösséget, az 1745-ben alapított ma-
kói görögkatolikus hitközséget a XVIII. század folyamán végig szoros
szálak fűzték össze. E kapcsolatokat a közös vallás motiválta, s a
viszonylag kicsiny földrajzi távolság tette lehetővé. (SZEGED I. J.: U kra-
ju szvojich predkov. = Christijanskij Kalendar. 1977. 35–118.) A makói
görögkatolikusokról pedig ismeretes, hogy részben a Nyírségből és a
Hajdúságból származnak. (Vö.: BOROVSZKY SAMU, Csanád vármegye
története. II. Bp., 1897.)

Meggyőződésem szerint a Dorocki családnév eredete a Dorog helynévben keresendő. A g + -szki > cki változásra példák: ruszin orszacki, szlovák orsacki, kárpátukrán orszackij és herceckij (KOSZTELNIK, I. m. 245; A. HABOVŠTIAK: Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. St. Sl. XXV, 163; DEZSŐ L.: Vengerszkije vzajmsztovanyija v zakarpatszkich pamjatnyikach. St. Sl. VII, 168.) Fokozza ezt a meggyőződésem az a tény is, hogy Hajdúdorog 1912-ig cirill írással vezetett anyakönyveiben számos olyan jellegzetes kettős vezetéknévre bukkantam, amelyek a ruszinoknál is megvannak: Racmiska, Nagylukács, Papandris, Kisgeci stb. E családnevek ragadványnévi, keresztnévi családnévi származású második elnevezés eredetileg megkülönböztető funkciót töltött be, s csak később vált a családnév szerves részévé. Papp János, hajdúdorogi születésű adakozlóm szíves szóbeli tájékoztatása szerint a hajdúdorogi népr nyelvben a közelmúltban is élt a megkülönböztetés e formája, nyomai ma is megvannak.

Kucurára elszármazhattak a Dorockiak ősei közvetlenül Dorogról is a XVIII. század második harmadában, vagy az északról délre tartó magyarországi nagy migrációs folyamatnak egy korábbi szakaszában, néhány évtizeddel korábban Makóra, Keresztúrra, onnan Kucurára.

A -szki képzős családnevek összefüggésben vannak ugyan az elköltözési hellyel, de az esetek többségében nem az eredeti elszármazási helyre utalnak. Ez azt is jelenti, hogy noha a XVIII. században Dorog görögkatolikus lakossága magyar volt, a Dorockiak ősei nem voltak feltétlenül magyarok. Valószínűleg ruszinok (kárpátukránok) voltak, akik a Kárpátokból lehúzódoma hosszabb vagy rövidebb ideig éltek Dorogon, ahol vallási, lelki igényeiket is kielégíthették, lévén ott akkor az egyházi szláv a liturgia nyelve. (DÁVID ZOLTÁN, Hajdúdorog története. Debrecen, 1971. 53, 77.)

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a szláv névadással, a történelmi Magyarország déli területén (Makó, Keresztúr, Kucura) a XVIII. században létrejött Dorocki bács-szerémi ruszin családnév jelentése: 'dorogi, Dorogról származó'. A családnév a Vadaszki, Gerembelszki, Beszerminszki, Divinszki, Figecki stb. ruszin családnevekkel állítható párhuzamba, amelyek szintén magyar helynévi eredetűek, és szláv képzésmóddal jöttek létre a -szki képző segítségével.

Ha mindehhez hozzáfűzzük, hogy Dorog szláv eredetű magyar személynévből régi magyar névadással keletkezett helynév, akkor ezzel

az egy tulajdonnév-etimológiával szemléletessé sikerült tenni a Kárpát-medence kölcsönös népi, nyelvi kapcsolatai bonyolultságának és iránynak problematikáját is.

DÁVID ZOLTÁN idézett munkájában (41—78) a hajdúvárosok XVIII. századi népességszámát vizsgálva megállapította, hogy 1740 és 1785 között a népesség növekedésének üteme Hajdúdorogon az országos átlagnál nagyobb volt. Ezen időszakon belül azonban az 1773—1783 közötti évek adatai talányosak: a népesség száma fogy, mely jelenségre a szerző nem talál kielégítő magyarázatot. Önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy a jelzett időszakban a népesség csökkenésének okát nem lehetne-e a Déltre irányuló görögkatolikus migráció utolsó, ezért talán erőteljesebben jelentkező hullámában keresni. Makó, Keresztúr, Kucura görögkatolikus híveinek létszáma a kirajzások ellenére az említett évtizedekben is jelentősen nőtt. Makón erre az időszakra esett a görögkatolikus kőtemplom építése is. A Dorockiak is talán ekkor vándoroltak délre, s kapták, illetőleg cserélték fel nevüket.

(Megjegyzés: a szláv címket, nyelvi adatokat transzliterálva, a fonetikai különbséget megőrzendően, az ukrán, a ruszin, valamint az orosz zöngétlen veláris réshangot ch-val, a középső nyelválláshoz közeledő felső nyelvállású palatális ukrán magánhangzót és az orosz jeryt y-nal adtam vissza; a ruszin adatok ly-je dentipalatális lateralist jelöl.)

UDVARI ISTVÁN

BOKOD CSALÁDNEVEI 1773 ÉS 1800 KÖZÖTT

Bokod a Vértess-lábánál, Komárom megyében fekszik. A lakosság száma 1970-ben 2393 volt (Hnt. 1973.), s a munkavállalók az Oroszlányi Szénbányánál, a község határában levő Oroszlányi Hőerőműben vagy a helyi termelőszövetkezetben dolgoznak. Az első írásos emlék a faluról Csák Ugrin esztergomi érsek végrendelete (1237: Bukud, Buchud — FNEsz.). A török dúlások pusztává változtatták, a zsitvatoroki béke (1606.) után hét nemes katona telepedett itt meg, majd 1640 körül több — főként szlovák — jobbágycsalád költözött ide. A lakosság túlnyomó többsége evangélikus lett. Ekkoriban a falu Szécsény György esztergomi érsek csökakői uradalmához tartozott, s mivel még mindig nagyon kevés volt a lakosa, Szécsény egy úgynevezett „faluszálló levelet”

adott ki, amely lehetővé tette a szabad vallásgyakorlást, s így újból evangélikusok települtek be. 1718-ban a falu az Esterházyak kezére került, s ekkor 50 szlovák családot Pozsony megyéből, néhány német családot pedig Moson vármegyéből telepítettek ide. Ettől kezdve három nyelvű lett a település, és istentiszteleteket is három nyelven tartottak. A németek 1804-ben, a szlovákok 1859-ben lemondtak nyelvük istentiszteleti használatáról, fokozatosan elmagyarosodtak. A Pallas Lexikon szerint 1891-ben már 1828 magyar lakosa volt. A nemzetiségi eredetet csak a családnévek mutatják. Éppen ezért tartottam érdemesnek részletes történeti vizsgálatukat.

Forrásul az evangélikus születési anyakönyveket használtam, amelyeket 1773-tól folyamatosan vezettek, s a más vallásúakat is itt anyakönyvezték 1801-ig. Az 1773-tól 1800-ig tartó 30 esztendő t elegendőnek vélem egy családnévi keresztnetszet bemutatására, hiszen ez egy emberöltőnek tekinthető, s közben vagy mint szülő, keresztszülő vagy újszülött mindenki előfordul benne. E 27 esztendő alatt 1610 különböző személy nevét jegyeztem föl, de 21 olvashatatlan volt számomra (keresztnelveik tanúsága szerint valamennyien németek vagy szlovákok). Összesen 218 különböző név között oszlott meg az elnevezés, egy családnévre tehát mintegy nyolc lakos jutott. A nevekről betűrendes és gyakorisági sorrendet is összeállítottam. Az írásváltozatokat azonos névnek tekintettem, különösen akkor, ha ugyanazon személy vagy család megnevezésére fordultak elő. A betűrendes névsorban külön közlöm a névváltozatokat a maguk megfelelő helyén, de csak a ma használt variánsnál adom meg a nevet viselők számát, s a változatnak tekintett neveket kissé beljebb kezdem. Az olyan neveknél, amelyek már kihaltak, a leggyakrabban előforduló változatnál adom meg az előfordulási számot, s természetesen ilyenkor a névnek az eredeti helyesírású alakját betűhíven közlöm (ma is használt névnél a régies alak mint névváltozat szerepel betűhíven). A földolgozó részben a névváltozatokat már nem ismételem meg, s a gyakorisági sorrendben sem írom ki még egyszer valamennyi névnek az írásváltozatát.

A nevek betűrendes adattára

Természetesen a szoros betűrendhez ragaszkodom itt, de a nem magyar betűk esetében (č, š stb.) a hangértéknek megfelelő helyre osztom be a nevet, tehát a č jelűeket a cs közé, az š betűvel jelölteket pedig az s megfelelő helyére.

Andrasek	1	Folkmajer		Klutsosvsky	2
Anyos	2	Foltmajer		Kobor	9
Ats	11	Fülep		Kopetz	1
Baji	1	Fölep		Kósa	1
Bajza	4	Fülöp	8	Kosarszky	15
Balogh	14	Galbatz	2	Kosut	13
Barabás	33	Galgatska	1	Kosuta	
Barany	1	Gelschleger	1	Kossuta	
Baranyai	19	Grék		Kosutta	
Bartek	12	Greskovits	3	Koszma	
Bartik		Griek	6	Kotsis	12
Bartos	10	Gros	3	Kováts	18
Batsani	2	Grotz		Kozma	24
Batsányi		Gyosz	1	Kratz	8
Bátori	1	Györgyi	6	Krebs	1
Bednar	2	Gyurik	1	Kreszán	2
Bednárik	1	Gyurikovits	2	Kreszaneh	4
Béres	1	Gyurikovszki	5	Krihó	11
Birkus	1	Halász	1	Kriskó	20
Bitzo	2	Hanslik	2	Krotz	
Blaho	1	Hernyák		Kuchner	1
Blaser	8	Hlasni	4	Lász	1
Bobrovitzky	9	Hodolits	15	Látos	1
Bobrovnyitzky		Hoffmann	2	Lázár	16
Bodor	2	Holbik	5	Lisztmajer	1
Bohus	2	Holota	5	Lőrintz	1
Borik	2	Hornyák	13	Major	9
Bubčo	7	Horváth	47	Man	1
Bubičo		Hörtsök	7	Mantzel	4
Csapó	27	Hrabina	3	Marker	2
Cemko	1	Hurbano	1	Markó	38
Cibrek	4	Huszár	1	Martinát	4
Cibrik		Illés		Martinek	1
Cmela	3	Illyés	9	Marton	7
Csonka	1	Institovits	1	Medve	3
Crenko	1	Izsaneh	1	Medvesy	1
Csulik	4	Jahoda	4	Meleg	3
Dani	8	Jahis	1	Menyhard	
Darnoczi		Jastikovits	1	Menyhart	5
Darnoszi	2	Jókuti	1	Mester	2
Donko		Juhátsik		Miavetz	4
Draboty	2	Junátsek	7	Migavetz	
Drábik	2	Jurik	2	Mikulisek	1
Dudás	1	Juskó	2	Mosotzi	1
Dultz		Kadlecsik	3	Nagy	9
Dunko	5	Kadletz	4	Némédi	12
Dusso	1	Kallecsik		Németh	44
Farádi	36	Kámán	4	Noszka	31
Farkas	20	Kamon		Orbán	5
Fazekas	1	Kamun		Orbanitz	
Fábián	15	Karuka	10	Oszyán	1
Fábiján		Karik	6	Osí	49
Fekete	10	Kér	3	Ossy	
Filep		Kis	43	Ötvös	1

Pap	2	Smeltzer		Tamásik	10
Parnaki	4	Smoltzer	6	Tomásik	
Pataki	28	Solnai	4	Torma	1
Pálinkás	3	Somogyi	1	Tót	9
Pccerner	1	Steiner	2	Török	1
Petrán	1	Stevko	1	Trnka	1
Pinke	2	Stoklás	13	Tsapó	
Pinner	1	Strba	6	Tultz	5
Plnos	5	Surák	4	Turek	1
Polák	2	Surtsek	3	Tütsök	1
Polátska	1	Suvada	1	Urbán	
Prumer	1	Szabados	1	Urbanis	5
Pusztá	2	Szabó	17	Vadász	1
Rabbi		Szalai	19	Vagala	2
Rabi	8	Szamatni		Valent	1
Raboszki	1	Szamotoi	6	Válik	1
Rafai	1	Száraz	3	Valkó	7
Rehus	2	Szedlák	2	Valy	1
Reickert	1	Szelek	5	Varga	74
Revázi	1	Szenitzsei	2	Vas	48
Riek	3	Szente	9	Vég	3
Román	12	Szigeti	4	Vicena	1
Rotzák	1	SzmaK	1	Vida	53
Rumány		Szmilek	14	Vig	
Rüming	1	SzmoK	16	Wolkmaye	9
Sallai	1	Szólósi	39	Zavara	2
Samu	18	Sztopola	2	Ziga	2
Schurak	1	Sztrapon	8	Zvonár	8
Sebők	10	Szutsán	25	Zwercek	1
Selmetzi	29	Szűts	13	Zsebők	
Sevcsik	13	Takáts	8	Zsolnai	
Sipka	2	Tamás	1		
Smeltz	1	Tanáts	7		

A családnevek gyakorisági sorrendje

1. Varga	74	4,6%	20-21. Baranyai	19	1,2%
2. Vida	53	3,3	22-23. Szalai	19	
3. Osi	49	3,0	24. Kováts	18	1,1
4. Vas	48	3,0	25-26. Samu	18	
5. Horváth	47	2,9	27-29. Szabó	17	1,1
6. Németh	44	2,7	30-31. Lázár	16	1,0
7. Kis	43	2,7	32-36. Szmolik	16	
8. Szólósi	39	2,4	37-40. Fábán	15	0,9
9. Markó	38	2,4	41-45. Hodolits	15	
10. Farádi	36	2,2	46-50. Kosarszky	15	
11. Barabás	33	2,0	51-55. Balogh	14	0,9
12. Noszka	31	1,9	56-60. Szmilek	14	
13. Selmetzi	29	1,8	61-65. Hornyák	13	0,8
14. Pataki	28	1,7	66-70. Kosut	13	
15. Csapó	27	1,7	71-75. Sevcsik	13	
16. Szutsán	25	1,6	76-80. Stoklas	13	
17. Kozma	24	1,5	81-85. Szűts	13	
18-19. Parkas	20	1,2	86-90. Bartek	12	0,7
20. Kriskó	20		91-95. Kotsis	12	

37-40. Némédi	12	0,7%	86-99. Martinát	4	0,2
Román	12		Miavetz	4	
41-42. Áts	11	0,7	Parnaki	4	
Krihó	11		Solnai	4	
43-47. Bartos	10	0,6	Surák	4	
Fekete	10		Szigeti	4	
Karuka	10		100-112. Ómela	3	0,2
Sebők	10		Greskovits	3	
Tomásik	10		Gros	3	
48-55. Bobrovitzky	9	0,6	Hrabina	3	
Illyés	9		Kadlecsek	3	
Kobor	9		Kér	3	
Major	9		Medve	3	
Nagy	9		Meleg	3	
Szente	9		Pálinkás	3	
Tóth	9		Riek	3	
Wolkmayer	9		Surtsek	3	
56-63. Blaser	8	0,5	Szárász	3	
Dani	8		Vég	3	
Fülöp	8		113-145. Anyos	2	0,1
Kratz	8		Batsani	2	
Rabbi	8		Bednár	2	
Sztrapon	8		Bitzo	2	
Takáts	8		Bodor	2	
Zvonár	8		Bohus	2	
64-69. Bubčo	7	0,4	Borik	2	
Hörtsök	7		Darnoszi	2	
Junátsek	7		Draboty	2	
Márton	7		Drábik	2	
Tanáts	7		Galbacz	2	
Valkó	7		Gyurkovits	2	
70-75. Griek	6	0,4	Hanslik	2	
Györgyi	6		Hoffmann	2	
Kázik	6		Jurik	2	
Smoltzer	6		Juskó	2	
Strba	6		Klutsovszky	2	
Szamotni	6		Kreszán	2	
76-85. Dunko	5	0,3	Marker	2	
Gyurkovszki	5		Mester	2	
Holbik	5		Pap	2	
Holota	5		Pinke	2	
Menyhart	5		Polák	2	
Orbán	5		Pussta	2	
Plnos	5		Rehus	2	
Szelek	5		Sipka	2	
Tultz	5		Steiner	2	
Urbanis	5		Szedlák	2	
86-99. Cibrek	4	0,2	Szenitsei	2	
Csulik	4		Sztopola	2	
Hlasni	4		Vagala	2	
Jahoda	4		Zavara	2	
Kadletz	4		Ziga	2	
Kámán	4		146-218. Andrasek	1	
Kreszanek	4		Baji	1	
Kantzel	4		Bajza	1	

146-218. Bátori	1	Mikulisek	1
Bednárík	1	Mosotzi	1
Béres	1	Osgyán	1
Birkus	1	Ötvös	1
Blaho	1	Pcerner	1
Cemko	1	Petrán	1
Csonka	1	Pinner	1
Črenko	1	Polátska	1
Dudás	1	Prumer	1
Dusso	1	Raboszki	1
Fazekas	1	Rafai	1
Galgatska	1	Reickert	1
Gelschleger	1	Revázi	1
Gyosz	1	Rotzák	1
Gyurik	1	Rüning	1
Halász	1	Sallai	1
Hurbano	1	Schvrak	1
Huszar	1	Smeltz	1
Institovits	1	Somogyi	1
Izsanek	1	Stevko	1
Jamís	1	Suvada	1
Jastikovis	1	Szabados	1
Jókuti	1	SzmaK	1
Kopetz	1	Tamás	1
Kósa	1	Torma	1
Krebs	1	Török	1
Kuchner	1	Trnka	1
Lász	1	Turek	1
Látos	1	Tütsök	1
Lisztmajer	1	Vadász	1
Lórintz	1	Valent	1
Man	1	Válik	1
Martinek	1	Valy	1
Medvegy	1	Vicena	1
		Zwerček	1

A családneveket elsősorban eredetük, azon belül a magyar neveket jelentésük szerint vettem vizsgálat alá. Az alábbiakban nem sorolom föl újólág az egyes csoportokba tartozó neveket, csak az oda tartozónak ítélt nevek számát, viselőik számát, s a névviselők részese-
sedési arányát adom meg az egyes csoportokon belül.

I. Magyar eredetűek: 87 név, 1030 fő, 65,2%

1. Tulajdonnévből származók: 41 név, 493 fő, 30,5%
 - a/ Keresztnévből alakultak: 21 név, 258 fő, 16,0%
 - b/ Helynévből alakultak: 20 név, 235 fő, 14,6%
2. Köznévből származók: 34 név, 431 fő, 26,8 %
 - a/ Foglalkozásnevek: 20 név, 204 fő, 12,6%
 - b/ Népnevek: 5 név, 113 fő, 6,9%
 - c/ Állatnevek: 4 név, 32 fő, 2,0%
 - d/ Egyéb köznevek: 5 név, 62 fő, 3,9%

3. Melléknevek: 12 név, 106 fő, 6,6%

II. Idegen eredetűek: 109 név, 493 fő, 30,5%

1. Szlovák eredetűek: 86 név, 430 fő, 26,7%

2. Német eredetűek: 23 név, 63 fő, 3,9%

III. Tisztázatlanok (eredetük vagy jelentésük ismeretlen) 22 név, 87 fő, 5,4%

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a neveknek éppen a fele idegen eredetű a faluban a XVIII. század végén, de a lakosságnak egyharmada sem visel ilyen nevet, csaknem kétharmada magyar eredetű névvel rendelkezik. Ez is igazolja, hogy az idegen eredetű nevek viselői csak néhány évtizeddel a vizsgált időszak előtt telepedtek le, nem tömegesen egy helyről, hanem sokfelől verődtek össze. Néhány szlovák eredetű név (Noszka, Szutsán stb.) gyakoribb előfordulása ellenben arra enged következtetni, hogy pár család korábban itt lakott már.

A magyar eredetű nevek egyenletesen oszlanak meg a jelentés-tani csoportok között. A helységnévből alakult nevek és a népnevet viselők jelentős száma korábbi nagy népmozgásra utal. Viszonylag soknak tartom a foglalkozás megnevezéséből eredő családnévet, aminek oka lehet egy korábbi fejlett kézműipari tevékenység.

Ez a vizsgálat nem történeti folyamatában mutatja be a családnévanyag változását, csak keresztmetszetet ad. A névanyag változásáról, az arányok eltolódásáról egy későbbi időszak vizsgálata után majd egy másik dolgozatban szeretnék beszámolni.

VARGA GABRIELLA

SÁRI KÖZSÉG KERESZTNEVEI 1869 ÉS 1873 KÖZÖTT

Sári község ma már nem található meg Magyarország térképén. 1966-ban Dabashoz csatolták, annak I. kerülete lett. Pest megyében, Budapesttől 40km-re déli irányban fekszik.

A községben talált régészeti leletek a falu középkori megtelepedtségére utalnak. A tehetős köznemesi Sály családról 1401-ben halunk először: Sály Péter Hunyadi János, majd Mátyás király kancelárja volt, s ő vásárolt nagy birtokot a környéken. (Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas, 1975.) A tizenöt éves háború után a váci püspökség 1628-as tizedösszeírásában Sári neve mellett

ott áll a „deserta”. A budai kamarai igazgatóság a megüresedett birtokokat új földesurak kezére adta, így kapta meg Sári pusztát Vorster Kristóf tábornok, aki azután 1696-ban szlovák zsellércsaládokat telepített a faluba. Majd 1712-ben újabb szlovák telepesekkel szaporította a lakosságot (i. m.).

A keresztnévanyag vizsgálatához a római katolikus plébánia anyakönyveit használtam fel. Az első bejegyzés 1744-ből való, s latin nyelvű. 1836 és 1844 között váltakozik a magyar és latin nyelv használata, s a választott időszakban már kizárólagosan magyar nyelven történt az anyakönyvezés. Mivel a falu lakossága ma is egyöntetűen római katolikus, hiteles képet ad ez az anyakönyv a névhasználatról. Dolgozatom az 1869. január 1. és 1873. december 31. között született gyermekek keresztnéveit vizsgálja. Minden névnél följegyeztem a szülők és a keresztszülők neveit és foglalkozását. A névváltozatokat (Erzsébet-Örzsébet, Mari-Mári-Mária, Verona-Veronika stb.) azonos alapneveknek tekintettem, vagyis ugyanazon keresztnévnek az adatai közé számítottam.

A faluban az volt a szokás, hogy az újszülöttet még a születés napján, vagy közvetlenül másnap megkeresztelték. A vizsgált öt év alatt csak két esetben keresztelték meg a csecsemőt tíz nappal a születése után. A halva született, vagy még a születése napján meghalt ikrek gyakran ugyanazt a keresztnévet kapták, ha egyneműek voltak. Általánosnak mondható, hogy az egészen kicsiny korban meghalt gyermekek neveit a később született ugyanolyan nemű gyerek megkapta. Bár ilyen esetekben a név bedolgozása az anyagba látszólag meghamisítja a nevek megterhelésének bemutatását, mégis minden nevet fölvettem, hiszen a többször használt keresztnév a névhez való ragaszkodást is bizonyítja, s a névdivat ezáltal tisztábban kimutatható.

Az áttekintett időszakban 953 gyermek született, közülük 486 fiú, 467 pedig leány. Elnevezésükre fölhasználtak 34 férfi- és 31 nőnevet. A fiúknál tehát egy névre 14,2; a lányoknál pedig 15,06 elnevezés jut, s ezek a számok tulajdonképpen a nevek átlagos megterhelési mutatói.

Fölkúnó a nőnevek között a Mária hihetetlen népszerűsége: az összes megkereszteltnek közel egyharmada ezt a nevet kapta ebben az időszakban. A férfineveknél már ilyen jelentős megterhelési különbségek nincsenek, de az István népszerűsége igen nagy, az elnevezett fiúknak több mint negyede ezt a nevet kapta.

Az előforduló keresztnévek gyakorisági sorrendjei

Férfi nevek			Nő nevek		
1. István	126	26,9%	1. Mária	152	32,5%
2. János	89	18,3	2. Katalin	49	10,4
3. József	63	12,9	3. Rozália	45	9,6
4. Pál	54	11,1	4. Anna	44	9,4
5. Mihály	40	8,2	5. Veronika	38	8,1
6. György	29	5,9	6. Erzsébet	35	7,4
7. Ferenc	26	5,3	7. Julianna	31	6,6
8. Sándor	13	2,6	8. Terézia	23	4,9
9. András	11	2,2	9. Ilona	20	4,2
10. Imre	10	2,1	10. Zsuzsanna	9	1,9
11-12. László	6	1,2	11-12. Bórbála	5	1,1
Lajos	6		Eva	5	
13. Márton	5	1,0	13-15. Jolán	4	0,8
14-15. Antal	4	0,8	Franciska	4	
Károly	4		Margit	4	
16-18. Ádám	3	0,6	16. Zsófia	3	0,6
Jenő	3		17-18. Apollónia	2	0,4
Péter	3		Eszter	2	
19-21. Béla	2	0,4	19-31. Antónia	1	0,2
Gyula	2		Berta	1	
Zsigmond	2		Emilia	1	
22-34. Áron	1	0,2	Etelka	1	
Bálint	1		Gizella	1	
Dezső	1		Ida	1	
Elek	1		Irma	1	
Endre	1		Johanna	1	
Gábor	1		Karolina	1	
Gáspár	1		Klára	1	
Ignác	1		Szidónia	1	
Kálmán	1		Vilma	1	
Lipót	1				
Mátyás	1				
Miklós	1				
Samu	1				

Megkísértem földeríteni a névadás okait is. Egyszerű volt akkor a dolog, ha az újszülött neve megegyezett a szülő vagy a keresztszülő nevével. Ilyenkor majdnem biztos, hogy róla kapta a nevét a gyermek. Előfordulhatott azonban ezekben az esetekben is a nagyszülőkről való névöröklés is. Ez máskor is előfordulhatott, amikor nem tudtam a névadás okát földeríteni, hiszen a községben ez a névválasztás ma sem ritka. Mivel azonban a nagyszülők keresztnéveiről nincsenek adatok a születési anyakönyvekben, csak genealógiai vizsgálatokkal lehetne ezt a névadási okot földeríteni, s alábbi vizsgálataimban nem tudtam figyelembe venni. Ha a gyermek a névnap valamelyik ünneplési napja előtt vagy után született egy hónappal, akkor a névnap közelségét tartottam motiválónak.

Mindezek alapján azt állapítottam meg, hogy a szülő nevét kapta 141, a keresztszülő nevét 175, névnap hatására kapta nevét 135 gyerek. Ezeken túl 50 esetben fordult elő, hogy a szülő és a keresztszülő neve megegyezett, így nem lehetett eldönteni, hogy kinek a hatása érvényesült az újszülött névválasztásában. Egy esetben valószínűleg a keresztelő pap nevét (Antal) kapta az újszülött, 502 esetben nem tudtam kideríteni a névadás okát.

Érdekes megvizsgálni a szükségben megkeresztettek névválasztását. Vagy a megfelelő szülő keresztnévét kapták, vagy Ádám, illetve Mária nevet. (Más esetben az Ádám nem is fordul elő, mindháromszor halva született, illetve ugyanazonnap meghalt csecsemő kapta.)

Az egy alkalommal előforduló neveket külön megvizsgáltam. 26 ilyen nevet találtam, s a névadási indokaik a következők: szülő neve 4, keresztszülőé 2, névnap hatása 4 esetben bizonyítható. Egyszer a szülő és keresztszülő neve azonos volt ezek között is, tehát azért a faluban nem lehetett ritka név. 15 esetben nem találtam meg a névválasztás okát, s ez az egyszer előforduló neveknek közel kétharmada.

12 gyermek kapott három keresztnévet, 23 pedig kettőt. A háromnevűek közül nyolcnak a szülei nem parasztok (úr, ispán, földbirtokos), közülük hatnak a keresztszülei sem azok, tehát két úri család „pór” keresztszülőket választott. A fennmaradó négy gyermeknek a szülei és keresztszülei is parasztok voltak. A 23 kétnevűből tizenhatnak a szülei is, keresztszülei is parasztok voltak, egynél pedig a paraszti szülők mellett cigány keresztszülők szerepelnek. Hét családnál vendéglős, kocsmáros, gazda, birtokos, iparos stb. szülők mellett ugyanilyen foglalkozású keresztszülők szerepelnek. A két- és háromnevűek névválasztásában ugyanazok az okok találhatók, mint az egynevűeknél.

Végezetül a törvénytelen gyerekekről szeretnék szólni. Lány esetében az anya vagy a keresztanya neve öröklődött, a fiúk pedig mindig a „természetes” apa nevét kapták, amit a későbbi bejegyzések igazolnak, mert utólag „törvényesítették” a gyerekeket.

Érdekes megfigyelni, hogy a zömmel szlovák nyelvű községben csak a magyar lakosságra is jellemző keresztnév fordultak ekkor elő, s alig térnek el a katolikus magyar falvak névhasználatától.

FÜREDI MARIANNE

A DIÁKNEVEK ÉLETÉRŐL

A diáknevek egyik — teljesen érthető okok következtében — elhanyagolt területével kívánok foglalkozni. Egyszer (Nyr. XCVI, 419-22) kísérletet tettem egy osztály névanyagának a teljes feldolgozására, mivel négy éven át osztályfőnökük voltam. Az újszászi gimnázium 1972-ben végzett IV/A. osztályáról van szó. A Nyelvőr-beli cikkben még csak célzásokat tettem a nevek tartósságával kapcsolatban. A bemutatott osztály azóta már megtartotta mind az öt-, mind a tízéves találkozóját. Ez alkalmakkor ismét felméréseket végeztem. Melyek azok a nevek, amelyek az osztályközösség törvényszerű felbomlásával magmaradtak, illetve csak említőnévként élnek tovább? A szólítónévként való használat (főként az ötéves találkozó idején) inkább csak bizonyos „várakozási idő” után jellemző, amikor meggyőződnek arról, hogy volt osztálytársuk nem haragszik a nevéért. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a tanulók kikerültek az életbe, és többségük nős vagy férjezett, s a gimnáziumi évek során kapott nevüket szégyellik házastársuk előtt. Inkább „nem emlékeznek” rájuk.

A/ Általánosan használt nevek a következők:

I. osztályban kapták, vagy általános iskolából hozták magukkal: Anti (Antal Gábor), Puszi (Palánki György), Gyafi (Gyárfás László), Kokszi (Kovács Ferenc), Picur (Pomázi Ferenc), Törő, Majszer (Törőcsik József), Cila (Tóth Ilona).

II. osztályban kapott név: Serci (Herczeg József).

III. osztályban kapott név: Ataj (Szilágyi Attila).

A teljes névanyagnak ez mindössze 9,7%-a.

B/ Direkt rákérdezéssel az alábbi nevekre emlékeztek:

I. osztályban kaptak: Bacer (Vágó József), Móricka, Marhagulyás (Gulyás Márton), Pócom (Pócz József). A tízéves találkozón a Marhagulyás-t nem ismerték.

II. osztályban kaptak: Máris (Besenyei Mária), Bözsö (Czakó Erzsébet), Lencsi (Pócz József), Gazsi, Zsigulla (Szigethy Zsigmond), Becsei (Vágó József).

III. osztályban kaptak: Kutya (Gulyás Márton), Moraj (Raj József), Zsiguli (Szigethy Zsigmond), Ákapocsi (Kapocsi Zoltán). A tízéves találkozón már csak ez utóbbi élt.

A teljes névanyagnak az ötéves találkozón 13,4%-a, a tízévesen 9,6%-a volt használatos.

C/ A többiek nem, de az elnevezett még emlékszik a következőkre

I. osztályban kapott nevek: Rajna (Gyárfás László), Majsztró (Törőcsik József), Helén Pethő (Kovács Ferenc), Főssompolygó (Szabó Marianna), Tilicki-Bilicki (Tiliczki Izabella). Ez utóbbi név sem élt már a második találkozón.

III. osztályban kapott nevek: Ilácska, Iléhána (Pethő Ilona).

IV. osztályban kapott nevek: Patyi (Pócz József), Tökös (Törőcsik József). Egyiket sem ismerték.

A teljes névanyagnak a 9,5%-a az öt-, 5,7%-a a tízéves találkozón.

A Nyelvőr-beli cikkben beszámoltam arról, hogy egyes nevek csak néhány napig élnek, és még a gimnáziumi évek alatt elfelejtik őket. A névadás időpontjában az expresszivitás igen nagy, de ez igen gyorsan csökken, hiszen 50%-nál alig több azon nevek száma, amelyek egy évnél tovább tartottak — állapítottam meg akkor. Így egyáltalában nem csodálkozhatunk azon, hogy az osztályközösség törvényszerű felbomlása után öt évvel a neveknek csak 32,6%-ára, tíz év után pedig csupán a 25%-ára emlékeznek. Ez az egynegyed arány még tovább fog csökkenni, mivel megfigyeltem, hogy többnyire a hajadonok és nőtlenek diáknevét használják. Becslésem szerint a nevek egyötöde marad meg. Az általánosan használt nevek állandók, a másik két csoportban még egy-két név (nemritkán szándékosan) feledésbe merül.

A vizsgálatkor néhány tényt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az érettségi után a tanulók új környezetbe kerülnek, itt újabb nevet kaphatnak, s keveredhet a tudatukban, hogy melyik nevet hol és mikor kapták. Továbbá a név esetleg ma már nem illik az elnevezettre. Mint a Picur-nak nevezett tanuló, aki még az I. osztályban kapta ezt a nevet, de azóta megnőtt, csaknem legmagasabb volt osztálytársai között. Jelen esetben a Picur elnevezés tehát már antonímia.

Természetesen nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy újabb nevek keletkeznek. Az osztályközösség — ha más viszonyok között is (kötetlen beszélgetések, borozgatás közben) — helyreállhat, s ilyenkor új neveket adhatnak egymásnak. Ezek azonban már nem „diáknevek” lesznek.

MIZSER LAJOS

KÉT NEMZEDÉK OSZTÁLYNÉVSORAI RAGADVÁNYNEVEKKEL

Régi, a tudatom mélyén szunnyadó emlékeket ébresztett fel bennem FÉNYES ZOLTÁNNÉ adatközlése a NévtÉrt, 1. számában (38-44). A Vájártanulók szólítónevei olvasása közben lelki szemeim előtt megjelent az a valamikori nyolcadik osztály, amelynek tagjaként fejeztem be az általános iskolát. Neveik felelevenítése nem okozott különösebb nehézséget; számtalan irka-firkáim között a neveket őrző kitépelt füzetlap negyedszázada valami megmagyarázhatatlan következetességgel ugyanazon a helyen volt: Debrecen város utcamutatójában. Hosszú évek, évtizedek múltán magam is elgondolkozom azon, mire kellett nekem ez a névsor, hiszen jómagam Földesről a fővárosi Dimitrov úti iskolába kerülve nem egészen három tanévet töltöttem csak velük együtt. Talán mint új fiú, jobban vágytam a közösségbe beépülni, amiből — lehet, hogy éppen ezért — egy kicsit mindig kimaradtam. A kötődésem ennek ellenére igen nagy volt, amit ez, az iskola befejezése után két évvel összeállított névsor is bizonyít.

A huszonnégy fiú közül huszonegynek a neve mellé leírtam a ragadványnevét is. A kimaradt háromból ketten újak voltunk az osztályban, még nem volt elég idő, hogy valamilyen ránk illő nevet kiérdemeljünk. Diákneveink kizárólag osztályunk belső életéhez tartoztak, másik osztálybelinek, felnőttnek, különösen tanárnak tilos terület volt. Túlnyomó részét a mindennapos érintkezéseink alkalmával használtuk. Kettő-három teljesen kiszorította a hivatalos nevet, de volt olyan is, amelyeket csak alkalmanként használtunk, vagy nem az egész osztály, hanem egy szűkebb baráti kör használt csak egymás között, s olyan is akadt, amely csak egyszer-kétszer hangzott el a tanévben.

Iskolánk vonzáskörzete a II. kerülethez csatolt Pesthidegkút egyes részeiből (Remetekertváros és Máriaremete, valamint a Nagykovácsitól elcsatolt Adyliget — azelőtt Tiszakertváros) állt. Ezek viszonylag új települések lévén az egyes családok itteni megtelepedése igen ritkán történhetett két generációnál előbb, de attól függetlenül, hogy őslakosokról nem beszélhetünk, mint új beköltöző, mégis éreztem bizonyos kasztszellemet a régebben ottlakó családok, elsősorban gyermekeik részéről.

Ennyi előzmény után lássuk a Dimitrov úti általános iskola VIII. fiúosztályának a névsorát az 1953/54. tanévről — ragadványnevekkel együtt!

Dezsényi Ferenc	Deszka	Lehotay Csaba	Kacsa
Gergely József	Geci	Lénárth György	-
Gurka Jenő	Unikum	Meisther Mihály	Cuni
Harth Endre	Zenész	Menyhárh József	Menyusz
Hisenkamp Ottó	Hízottkan, Tuti	Merklin Kálmán	Dugasz, Dugó
Holl Ferenc	Sváb	Nagy Ottó	Tapi
Karacs Zsigmond	-	Papp György	Szatyor
Kocsis Gyula	-	Ranschburg Győző	Szöszike
Kurucz László	Strucc	Soltész Gyula	Csóré
Kuszál László	Szú	Suhay Sándor	Csiga
Laczina Győző	Cila	Szücs György	Szücsike
Laposa Béla	Bika	Tóth Rezső	Totya

1. Családnévből alakított ragadványnevek: Deszka, Geci, Hízottkan, Strucc, Szú, Cila, Menyusz, Szücsike, Totya.

2. Keresztnévből alakított ragadványnevek: Kacsa, Tuti.

3. Szavajárási ragadványnév: Unikum.

4. Nemzetiségre utal: Sváb.

5. Tulajdonság alapján kapott nevek: Zenész (feleléskor nagyon izgult), Bika (vaskos termetű, erős fiú volt), Szatyor (táska helyett szatyorral járt iskolába), Szöszike (szőke haja volt).

6. Tisztázatlan eredetűek: Cuni (otthoni becenév), Csiga, Csóré, Dugasz, Dugó, Tapi.

A neveket csoportosítottam használatuk gyakorisága szerint is.

1. Általánosak: Deszka, Szú, Cila, Menyusz, Totya, Cuni, Csiga.

2. Gyakoriak: Geci, Sváb, Zenész, Bika, Szatyor, Dugasz, Dugó, Tapi, Csóré.

3. Ritkábban használtak: Hízottkan, Strucc, Szücsike, Kacsa, Tuti, Unikum.

4. Csak elvétve használt név: Szöszike.

Gépelés közben jött az a gondolatom, hogy három általános iskolás fiamat is bevonom a ragadványnevek gyűjtésébe. A két kisebb (második és negyedik osztályos) nem állt kötélnek, illetve azzal hárította el, hogy náluk csak egy-két gyereket hívnak a többiek másképpen, nem a keresztnév vagy családnévükön. A legnagyobb, a hatodik osztályossal sikerült elfogadtatni a tervem. Kicsit mosolyogva, de a legnagyobb szolgálatkészséggel mondta az adatokat. Harminchat gyerek közül huszonégynek van „beceneve” — az ő szóhasználata szerint. Harmadik éve jár ebbe a teljesen újonnan alakult osztályba. A Kőbánya Újhegyi úti lakótelepnek ebbe az iskolájába a fővárosnak szinte minden kerületéből kerültek gyerekek, és szinte az első perctől kezdve megindult közöttük a ragadványnévadás.

Lássuk tehát az Újhegyi sétányi általános iskola VI. osztályának a névsorát az 1979/80. tanévről — ragadványnevekkel!

Átol Andrea	Kisátok	Kovács György	Kakas
Bányai Imre	Bányász,	Krajcsi Ágnes	Csőves
	Bányarém	Lengyel Csaba	-
Bátki Krisztina	-	Lénárth János	-
Bíró István	-	Magyaróvári Attila	Mogyi, Mogyoró
Császár Lilla	-	Mészely Csaba	Egér
Csonka Mária	Tehénmarsall	Ormosy Ervin	Csuha, Csuhas
Egri Beáta	-	Nohalka Hajnalka	-
Fornai Krisztina	-	Patai István	Patkány
Gömöri Erzsébet	-	Pataricza Mónika	Kukorica
Gréger István	Bozsó, Döni	Prokop Iván	-
Haiser Eleonóra	-	Pucher Péter	Pucér
Horváth Róbert	Hájbüfé	Schulcz István	Sulci
Jóna Erika	Zsiráf	Sleiszt Lóránt	Kopasz
Karacs Zsigmond	Kacsa	Szabó Mónika	Csőves
Kasuba Ildikó	Falisuba	Varga Attila	Szarka
Kaszás Rudolf	Kasza	Velegi Mária	Csicska
Korcz László	-	Vér Andrea	Csőves
Kovacsics Erika	Kovakő		

1. Családnévből alakított ragadványnevek: Kisátok, Bányász, Bányarém, Falisuba, Kasza, Kovakő, Mogyi, Mogyoró, Patkány, Kukorica, Pucér, Sulci.

2. Tulajdonság alapján kapott nevek: Tehénmarsall (kövér), Hájbüfé (kövér), Zsiráf (magas), Egér (vékonyhangú), Csőves (többször is előfordul: szűk nadrágban jár), Kopasz (egyszer nagyon megnyírták).

3. Tisztázatlan eredetűek: Bozsó, Döni, Kacsa, Kakas, Csuha, Csuhas, Szarka, Csicska.

Gyakoriságuk szerinti csoportosításban:

1. Általánosak: Bányász, Kacsa, Kasza, Mogyi, Mogyoró, Egér, Patkány, Kopasz.

2. Gyakoriak: Bozsó, Döni, Kukorica.

3. Ritkábban használtak: Zsiráf, Kovakő, Kakas, Csuha, Csuhas, Pucér, Csőves, Csicska.

4. Csak csúfolódáskor használtak: Bányarém, Hájbüfé, Falisuba, Szarka.

5. Csak egy-egy tanár által használtak: Kisátok, Sulci.

Meglepő különbségeket és sok egyezést találunk a két nemzedék névhasználatában között. Ma nincs keresztnévi eredetű a diáknevek közt. A ritkán, elsősorban csúfoláskor használt nevek ma egy kissé durvábbak, bántóbbak, pedig koedukált osztály a nemzedékkel ezelőtti fiúosztállyal szemben. Több azonban a hasonlóság, s a tanulság, hogy nem vesznek ki a ragadványnevek a használatból.

KARACS ZSIGMOND

1975-ben vaskos Thomas Mann-életrajz jelent meg az NSZK-ban (PETER DE MENDELSSOHN, Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann. Frankfurt am Main). Szerzője nagy figyelmet fordít azokra az apró, látszólag jelentéktelen életrajzi tényekre és mozzanatokra, amelyek valamilyen formában beépültek a nagy realista író életművébe. Ezek közé tartoznak a tulajdonnevek, amelyekkel élete során, környezetében vagy olvasmányáiban találkozott, s amelyeket felhasznált regény- és novellahőseinek elnevezésére.

A Mann család távolabbi atyafiságából származik „A Buddenbrook ház”-beli leánynevelő intézetet fenntartó Sesemi Weichbrodt (vö.: I. m. 32, 315), Wunderlich lelkész (296), továbbá a „szélhámos” Felix Krull (22), „A varázshegy”-beli főorvos, Behrens tanácsos (472), a „Doktor Faustus”-ban szereplő Rodde szenátorné családneve (13). A szülőváros, Lübeck a rokonságon kívül is szolgáltatott neveket: az író iskolatársai voltak Iversen és Maibaum (114), akiknek a neve bekerült „A Buddenbrook ház”-ba (Iversennek virágüzlete van, Maiboornak föld-birtoka), valamint a későbbi írókolléga, Korfiz Holm (113, 191), akinek családnevét „Tonio Kröger” lányideálja, Inge Holm kapta, különös keresztnévét pedig a Buddenbrook-vő Tiburtius lelkésznek szánta az író, de aztán mégis egy másik iskolatárs Sievert keresztnévét használta fel (315) — az alak életbeli megfelelőjének neve Gustav Sievers (42). Tonio Kröger osztálytársa, Jimmerthal egy lübecki templomi orgonista nevét viseli (54); az 1891-ben árvaságra jutott Mann testvérek gyámja dr. Leverkühn lett (135), akinek a nevét fél évszázad múltán a „Doktor Faustus” hőse kapta. „A Buddenbrook ház”-ban szerepel Pringsheim lelkész; a regény írása idején Thomas Mann még nem ismerte későbbi feleségét, a müncheni Pringsheim család leányát, de a lübecki színház titkárát is Pringsheimnek hívták (100). Müncheni orvos volt Ziemssen tanácsos, akinek jóindulatú diagnózisa segítségével a fiatal író megúszta a katonaságot (272); „hatásosan szigorú és kötelességtudóan katonás csengésű nevét” (az életrajzíró szavai) később „A varázshegy” Joachimja kapta, aki azért halt meg, mert teljes gyógyulását be nem várva sietett katonatiszti szolgálatának teljesítésére. 1901-ben lépett fel Münchenben Gertrude Peppercorn angol zongoraművésznő (510); a név ugyancsak „A varázshegy”-ben tér vissza Mynheer Peepers-ra hollandosítva és férfiasítva.

Az író olykor földrajzi neveket használ fel családnévként, ami a német névrendszerben gyakori. Buddenbrookék háziorvosa, Grabow doktor egy északnémet kisváros nevét kapta, ahol a XVIII. században a Mann-ősök éltek (25, 296); ugyancsak Lübeck környéki kisváros Mölln, amelynek nevét Hanno Buddenbrook barátja számára vette kölcsön; keresztneve, Kai egy Andersen-mese ihletése (310). Isenschribbe, egy poroszországi birtok a „Királyi fenség” udvarhölgyének családnéve (689).

Az utóbbi példák azt is tanúsítják, hogy az író olvasmányából is merített neveket. A Nagy Frigyesről tervezett, de soha meg nem írt regényéhez történeti munkákból és emlékiratokból kijegyzett nevek egy részét a „Királyi fenség”-ben használta fel; az említett Isenschribbe mellett ilyen Wislizenus és Schulenburg (689). Theodor Fontane egyik regényéből származik Tonio Krögerék tánctanárának Knaak neve (494); a Buddenbrook név is előfordul Fontane „Effi Briest”-jében (221). A Buddenbrook ház” irodalmi mintái között Thomas Mann említi Jonas Lie norvég író családregegyét; az ebben szereplő Antonie és férje, Grüner konzul valószínűleg befolyásolták Tony Buddenbrook és férje, Grünlich nevének megválasztásában (261). Az „Úr és kutya”-ban megörökített Bauschan kutya egy kedves gyermekkori olvasmányban, Fritz Reuter alnémet író regényében szereplő kutya nevét kapta (65); a név fellelhetőleg a Bastian < Sebastian nyelvjárási változata, és mint egy szent és mártír neve, díszére vállk viselőjének — írja Thomas Mann egy levelében (1140).

Az író fennmaradt jegyzeteiből és vázlataiból megállapítható, hogy egy-egy motívumot, így tulajdonnevet is gyakran már évekkel, sőt évtizedekkel előbb feljegyzett, mint ahogy felhasználta. Rátalált a Dr. Sammet vagy a Ditlinde névre, és később kitöltötte a „Királyi fenség” orvosának, illetve hercegnőjének alakjával (424, 561). Az 1903 körül feljegyzett Zur Höhe név csak a „Doktor Faustus”-ban öltött testet (424). Egy tervezett novella ellenszenves hősének az Edhin Krokowski nevet szánta (925), amelyet később „A varázshegy” alorvosára ruházott.

Más feljegyzésekből viszont azt lehet nyomon követni, hogyan változtatta meg munka közben egyes alakjainak nevét. A Buddenbrook-családfa első vázlatában (287) Thomas, a szenátor még Johann Peter; húga, Clara, aki külföldre ment férjhez, Maria, később Olly (300; modellje Olga Maria Mann volt). Tony első férje (a későbbi Grünlich) Conradi, a második Kämpf, majd Chelius (így hívták azt a személyt, aki

Tony modelljének második házasságát összehoronálta, 281), de ezzel sem volt megelégedve; jellegzetes bajor neveket próbálgatott: Hofpaur, Oberhof, Fallhuber, Niederpaur, míg végül rálelt a halhatatlan Permander-re (315). Tony veje az Erich Steinert — Hugo Steinert — Kleinert fázisokon keresztül jutott el a Hugo Weinschenk névig, amely a modell Guido Biermann nevével a keresztnévnek hangalakjában, a családnévnek pedig közszói jelentésében ('bor'~'sör') cseng össze (288, 299—300). A vénkisasszony unokanővérek neve az első vázlatban Elfriede és Bertha, a végleges szövegben „Friedmann úr, a törpe” nővéreinek Friederike, Henriette és Pfiffi nevét kapták (237); Morten Schwarzkopf-ot eredetileg Gerhard Zeltner-nek akarta nevezni (315). Tonio Kröger „szőke, kék szemű” eszményképe, Hans Hansen a jegyzetekben a még északiasabb Tage nevet viseli (365). Egy tervezett, de meg nem írt novellában a megcsalt férj neve Albrecht, Eugen és Adolf között ingadozik (425). Adolph a neve a „Királyi fenség” jegyzeteiben az előkelő Perceval kutyának (718).

Egyes nevek létrejöttéről és felhasználásáról részletesebben ír az életrajz. A Buddenbrook névről maga az író úgy nyilatkozott, hogy jellegzetesen alnémet, de nem komikus hangzású nevet igyekezett választani; a -brook végződést „polgári” névelemnek tartotta, szemben a nemesi „von Buddenbrook változattal (264—265). Egy ismerős liubecki család távoli atyafiságában is előfordult a név; Fontane regényében is találkozhatott vele (egy 1896-ban kelt levelében írja, hogy nagy elragadtatással olvasta az „Effi Briest”-et, de erről később megfedkezett, és úgy vélte, hogy csak később ismerte meg). Feltűnő az összeecsenyítés Fontane „Poggenpuhls” című regényének Poggenpuhl családjával (457). Az első jegyzetekben különben a Buddenbroock, Buttenbroock (264), Buttenbrook (297) névalak szerepel.

A „Királyi fenség” fontos szereplője az ifjú herceg tanára, dr. Raoul Überbein, karikaturisztikus neve ellenére (Überbein = 'csontkinövés') tragikus sorsú alak. A cédulákon még Hutzelbein a neve; az író azért látta szükségesnek megváltoztatni, mert nagyon is átlátszóan utalt dr. Maurice Hutzler müncheni orvosra, és egyéb komikus asszociációkat is kellett (Hutzel = 'aszalt körte', Hutzelmannlein, Hans Huckebein, groteszk mesealakok). Megmaradt a -bein elem és a keresztnév franciásága; az Über- elem esetleg célzás Nietzsche Übermensch-ére (721-3).

A „Királyi fenség” írása közben találkozhatott az író az 1907-ben elhunyt belga irodalomkutató, vicomte Spoelberch de Lovenjoul nevével. Két regényalakjára is kitelt belőle: az egyik a német-amerikai milliárdos Spoelmann, akit korábban Davis-nek nevezett, a másik pedig Löwenjoul grófné, a bolondos társalkodónő (725).

Egy író életrajza természetesen nem térhet ki az írói névadás teljes körére, minden vonatkozására. De így is annyi érdekességet közöl, hogy érdemesnek tartottam bemutatni a névadás kérdéseit iránt érdeklődő magyar olvasóknak.

J. SOLTÉSZ KATALIN

IRODALMI SZEMÉLYNÉVADÁS A XIX. SZÁZADI OROSZ IRODALOM TÜKRÉBEN

V. A. NYIKONOV, *Név és társadalom* (Moszkva, 1974.) című könyvében megállapítja, hogy több mint 300 írás foglalkozik az orosz írók névadásával. A nevek pusztá számbavétele, a műből való kiragadásuk, belemagyarázás — ez jellemzi a tanulmányok többségét. Ez egyúttal azt bizonyítja, hogy az irodalmi névadás vizsgálatában még vannak teendők. NYIKONOV véleménye szerint az irodalmi alkotásokban szereplő személynevek érdemi vizsgálata csak több szempont együttes érvényesítésével valósítható meg: a neveket össze kell vetni az ábrázolt kor reális antroponímiai rendszerével, továbbá a szerző korának névrendszerével, a mű stílusával, valamint a nevek használatának irodalmi hagyományával. A legújabb kutatásokban már érvényesülnek ezek a szempontok, így E. MAGAZANIK munkájában (*Onomasztika ili govorjasije imena v literature. Taskent, 1978.*) is, amely a XIX. századi orosz irodalmi személynévadás jellemzését adja.

Az írói névadás a reális névanyagból való választás, illetve névalkotás révén valósul meg az orosz irodalomban is.

A/ Reális névanyagból való választás

1. A név mint szociális ismertetőjel

A különböző társadalmi rétegekben, osztályokban való használat eredményeként a nevek szociális szempontból az orosz nyelvben is elkülönülnek. Ennek figyelembe vétele a névadás során azt eredményezi, hogy a szereplők társadalmi hovatartozására magával a névvel is utalnak az írók. Ezért kelt feltűnést az olyan névadás, ahol a szereplő

társadalmi hovatartozása és neve között nincs meg az összhang. Puskin „Anyegin”-jében Tatjana neve tulajdonképpen a parasztlányok jellemző neve (NYIKONOV, I.m. 235), egyúttal a szereplő néphez való közelségének kifejezője.

A mondanivalót szolgáló írói szándék megnyilvánulásaként értékelendő a szereplő neve és társadalmi helyzete közötti diszharmonia. Ezt illusztrálja az alábbi két példa. Karatajev (Tolsztoj, „Háború és béke”) egyszerű muzsik, keresztneve viszont korántsem ilyen: Platon. Ez szerepel ugyan az egyházi naptárban, de úgynevezett „intelligens” és papi név volt. Mivel Tolsztoj többször hangsúlyozza a szereplő bölcsességét, lehetőség adódik a filozófus Platón asszociálására. Lev Miskin (Dosztojevszkij, „Félkegyelmű”) nevében a keresztnév (igen ritka az oroszok körében) és a családnév (plebejus) szociális diszharmoníája a szereplő származása (herceg) és társadalmi—vagyon helyzetének ellentmondását fejezi ki és hordozza magában.

2. A stílusirányzatok és a keresztnemek

A személynevek kiválasztásában fontos szerepet játszik az egyes stílusirányzatok jellemző névhasználat. A klasszicizmus úgynevezett kozmopolita (antik mitológiai, irodalmi, illetve az ezek mintájára alkotott) nevei után a szentimentalizmus csak a költői, kellemes, szép hangzású neveknek adott teret (Aglaja, Polina stb.). A Matrjona, Avdotya stb. nevek kvasz és scsi szagot árasztottak, ezért Karamzin is nemesebb nevet választott hősnőjének: Liza („Szegény Liza”). A romantika névhasználatára az egzotikus nevek jellemzők (Zemfira, Girej, Zaréma) (Puskin: „Bahcsiszeráji szökőkút”). A realizmus — a XIX. század uralkodóvá váló irodalmi irányzata — egyrészt áttért a szokásos, hétköznapi nevekre, másrészt megszüntette az ilyen vagy olyan nevek egyeduralmát, kizárólagos voltát. Az orosz realista írók névadása ugyanakkor azt is illusztrálja, milyen szerepük lehet és van a hősök nevének a műalkotás egészében, a művek közötti kapcsolat felismerésében.

B/ Fiktív nevek

Az írók által alkotott, költött nevek a jellemzés és a hangulatteremtés eszközei. Az orosz irodalomban is van hagyománya az úgynevezett beszélő nevek alkalmazásának. A Fonvizinnál található Sztarodum (sztarij = 'régi, ó', dumaty = 'gondolkodni'), Cseszton (csesztnij = 'becsületes') típusú nevek mintegy feliratként közlik a szereplők legjellemzőbb tulajdonságát, de ebben ki is merül a jellemzés. Az ilyen

nevek a közvetlen jellemzés eszközei, a köznévi jelentés dominál bennük. Gribojedov, „Az ész bajjal jár” című komédiájában is átlátszóak a nevek, de ezek már csak célzást tartalmaznak, kulcsot adnak a szereplők jellemzéséhez. Szkalozub (szkala = 'szikla', zub = 'fog') a minden ésszerűséget nélkülöző katonai fegyelem tipikus képviselője, durva, csikorgó beszédű, Molcsalin (molcsaty = 'hallgatni') a személyt és nem az ügyet szolgáló abszolút megalkuvó kishivatalnok típusa, akinek nincs önálló véleménye.

A XIX. században a közszoói jelentéssel rendelkező nevek fejlettebb típusát alakították ki az orosz írók, melyekben a jelentés által keltezt asszociációk érintkeznek a szereplők jellemvonásaival. Manyilov (Gogol, „Holt lelkek”) nevének jelentése csak nyelvjárási szavakkal magyarázható (mana = 'délbáb' vagy manyity = 'rémlik, tűnik, tétovázik') s jellemző rá a légvárat építő, terméketlen ábrándozás, semmittevés. Gyevuskin (Dosztojevszkij, „Szegény emberek”) nemcsak a szereplő jellemvonására mutat rá (szerénység, finomság; gyöngéd, mint egy lány), hanem utal a szociális kivetettségére is: ilyen családnevet ugyanis csak házasságon kívül született vagy annak leszármazottja viselhetett. A szereplő nyomorúságos sorsa tehát már a megnevezésben benne rejlik, s a Makar keresztnév még jobban megerősíti ezt, ugyanis ez a név igen gyakori az orosz közmondásokban 'ágrólszakadt, szerencsétlen' jelentéssel. Ez a névadási típus a legelterjedtebb az orosz írók körében. Petuskov (petuh = 'kakas'), Szkotyinyin (szkot = 'marha, barom'), Puszyakov (pusztyak = 'vacak, haszontalanság') stb. nevek fordulnak elő Puskin „Anyegin”-jében, Raszkolnyikov (raszkolnyik = 'szakadár, bomlasztó elem'), Szmergyakov (szmerd = 'paraszt' vagy szmergyety = 'bűzlik') stb. Dosztojevszkijnél („Bűn és bűnhődés”, „Karamazov testvérek”). A bemutatott és a hasonló típusú nevek rejtett jelentésének érzékelése, megértése fakultatív. De ha az olvasóban feltámadnak a névben rejlő asszociációk, akkor ezek gazdagíthatják a szereplőről kialakult képet.

A névalkotás és a beszélő nevek sajátos típusát alkotják a folyónév--családnevek (Onyegin, Pecsorin, Volgin stb.), amelyek révén a művek közötti kapcsolat is nyilvánvalóbbá válik. Anyegin (oroszul: Onyegin, az Onyega folyó nevéből) nevének megválasztásakor Puskin valószínűleg arra törekedett, hogy az jó hangzású és arisztokratikus színezetű legyen. Lenszkij (a Lena folyónévből) már szíükségképpen kapott folyónév-családnevet, amely mintegy közös alapul szol-

gált a provinciális nemesekkel (Petuskov, Szvisztunov) való szembeállításra. A családnév egyúttal a köztük levő távolság kifejezője is — lévén a Lena igen messze az Onyegától. Lermontov, bizonyára megértve a folyónév-családnév funkcióját, olyan nevet választott hősének, amely kifejezi az Anyeginhez való közelségét: Pecsorin (a Pecsora folyónévből). Csernisevszkij „Prológus” című regényének főszereplője is folyónév eredetű családnévet kapott: Volgin (a Volga folyóról). A három szereplőt összekapcsolja a nevéen kívül az is, hogy mindhárman a kor hősei, de amíg Anyegin és Pecsorin így vagy úgy az élet periferiájára került (távoli folyók = felesleges emberek), addig Volgin cselekvő ember, az 1860-as évek demokrata hőse.

A modell után alkotott nevek használata szintén gyakori az orosz irodalomban. M. SZ. ALTMAN (Russzkije piszatyeli i ucsonije v russzkoj lityerature, Gorkij, 1965.) 396 szereplő nevét vezeti vissza prototípusra, Tolsztojnál („Háború és béke”) például a következő nevek tartoznak ide: Dolohov (Dorohov partizán), Bolkonszkij, Drubeckoj (Volkonszkij, Trubeckoj — régi arisztokratikus nevek).

A bemutatott névtípusok természetesen együtt, összekapcsolódva vannak jelen az irodalmi alkotásokban. Lermontov „Korunk hőse” című regényében ilyen nevek fordulnak elő: Makszim Makszimics — banális orosz megnevezés, a keresztnév hagyományos ismétlése az apai névben; Pecsorin — folyónév-családnév; Bela — egzotikus keleti női név; Méri — arisztokratikus, europeizált női név. Gogol műveiben egy néven belül keverednek a különböző névtípusok: Ivan Alekszandrovice Hlesztakov — a keresztnév és az apai név a reális névanyagból származik, a családnév a 'hazudik, szószátyárkodik' jelentésű hlesztáty zsargon-szóra vezethető vissza. A Gibner név a német orvos családnéve (a magyar fordításban Hübner) a gibnuty 'elpusztul' jelentésű igéből is levezethető, annál is inkább, mivel betegei „úgy gyógyultak, mint a legyek”.

Végülis a XIX. századi orosz irodalmi személynévadás azt illusztrálja, hogy a névadás összefügg az írói ábrázolás fejlettségével: a jellemábrázolás hiányának következménye a név jelentésének közvetlen felhasználása a jellemzésre; sokoldalú, összetett ábrázolás esetén a név asszociációs lényege kerül előtérbe. A nevek ilyen funkciójának felismerése, megértése hozzájárul a műalkotás teljesebb megértéséhez. Természetesen műfordításban szinte lehetetlen visszaadni a név által keltett asszociációkat.

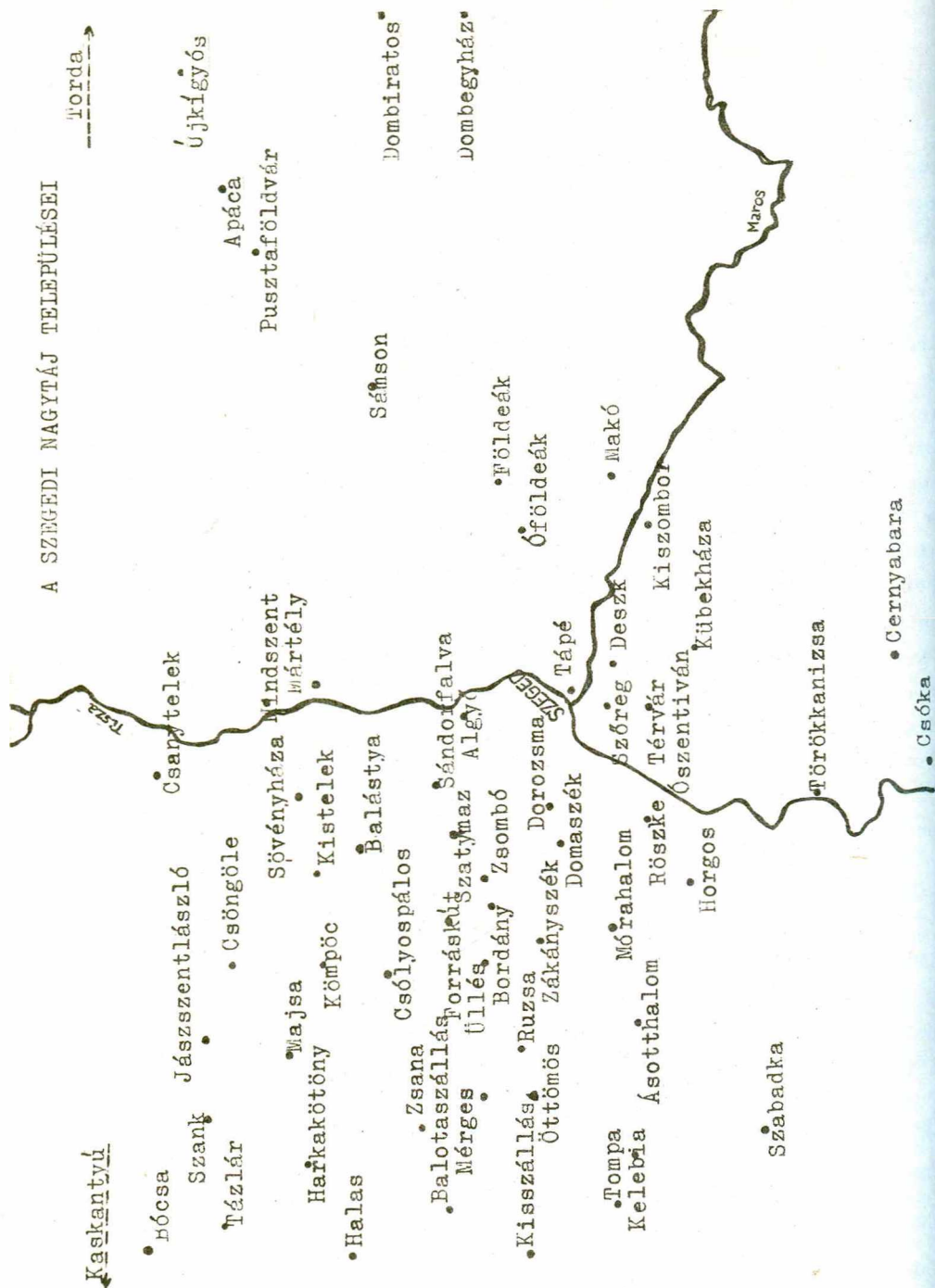
CSIGE KATALIN

VALÓSÁGOS CSALÁDNEVEK TÖMÖRKÉNY MŰVEIBEN

Tömörkény István névadási indítékainak sorában a valóságos nevek külön fejezetet alkotnak. Tekintve, hogy az író életműve szegedi fogantatású, három, e tájegységre vonatkozó névgyűjtemény adatait hasonlítottam össze a Tömörkény-névtárral. Ezek: 1. BÁLINT SÁNDOR, A szegedi nagytáj népelete. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1974/75. 2. sz.; UŐ., Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei. MNyTK. 15. sz.; UŐ., Az 1578. évi török defter. Nyelvészeti Dolgozatok. 133.sz. A felsorolás csökkenő rendben utal az idézett kötetekben fellelhető nevek számára. A vártnál is nagyobb azonosságot tapasztaltam az első forrással való egyeztetéskor; míg a másodikból és harmadikból a nevek korát is megállapíthattam. A keresztnévek vizsgálatától és közlésétől itt most eltekintettem, mivel ezek megtalálhatók a Személynévvizsgálat Tömörkény István műveiben (MND. 11. sz.) című dolgozatom adattárában. Több mint 400 családnevet vettem vizsgálat alá, s először azt állapítottam meg, hogy a BÁLINT SÁNDOR fölrajzolta szegedi nagytáj településeinek általa közölt családnevei közül hány százalék fordul elő Tömörkénynél. A mellékelt térkép ezt a nagytájat mutatja, melyen a helységnevek éppen úgy, mint a következő táblázatban a Tömörkény korában használatos alakokban fordulnak elő. A táblázatban a helységnév után álló szám tehát azt mutatja, hogy a BÁLINT SÁNDOR felsorolta neveknek ennyi százalékát használta Tömörkény műveiben.

Akác	29	Firigyháza	23	Kübekháza	33
Algyó	33	Földeák	21	Ludas	13
Apáca	29	Gyála	39	Magyarszentnárton	19
Ásotthalom	25	Gyulafalva	20	Majdán	16
Balástya	40	Halas	23	Majsa	30
Balotaszállás	28	Harkakötöny	25	Makó	38
Bócsa	50	Horgos	30	Mártély	35
Bordány	39	Illanacs	33	Mérges	33
Cernabara	29	Jászszenzlászló	50	Mindszent	25
Cerna	25	Jázova	33	Mórahalom	25
Csanytelek	15	Kaskantyú	28	Morotva	20
Csóka	29	Kelebia	24	Ókeresztúr	36
Csályospálos	27	Kisgyés	50	Ószentiván	18
Csöngöle	23	Kisiratos	54	Ötömös	40
Deszk	30	Kisorosz	31	Pádé	50
Domaszék	23	Kisszállás	27	Pusztaföldvár	32
Dombegyház	25	Kistelek	10	Rábé	29
Dombiratos	21	Kiszombor	50	Röcske	32
Dorozsma	22	Kömpöc	39	Ruzsa	33

A SZEGEDI NAGYTÁJ TELEPÜLÉSEI

Sámson	23	Szóreg	16	Verbica	25
Sándorfalva	33	Tamásfalva	0	Zákányszék	41
Sövényháza	23	Tázlár	40	Zsana	40
Szabadka	50	Tarján	25	Zsombó	39
Szaján	24	Térvár	50		
Szank	20	Tiszaszentmiklós	23		
Szatymaz	47	Tompa	32		
Szeged		Torda	23		
Alsóváros	21	Ujkigyós	22		
Felsőváros	21	Újszentiván	32		
Rókus	24	Üllés	50		

A következő táblázat ugyanezeket a helységeket mutatja a nevek előfordulásának gyakorisági sorrendjében. Tehát azok a településnevek állnak előbb, amelyeknek családnévanyagában több Tömörkény által is fölhasznált családnevet találtam.

Kisiratos	54	Sándorfalva	33	Szaján	24
Bócsa	50	Pusztaföldvár	32	Csögöle	23
Jászszentlászló	50	Röszke	32	Domaszék	23
Kigyós	50	Tompa	32	Pirigyháza	23
Kiszombor	50	Újszentiván	32	Halas	23
Pádé	50	Kisorosz	31	Sámson	23
Szabadka	50	Deszk	30	Sövényháza	23
Térvár	50	Horgos	30	Tiszaszentmiklós	23
Üllés	50	Majsa	30	Torda	23
Szatymaz	47	Akács	29	Dorozsma	22
Zákányszék	41	Apáca	29	Ujkigyós	22
Balástya	40	Cernabara	29	Dombiratos	21
Ötömös	40	Csóka	29	Földeák	21
Torda	40	Rábé	29	Szeged-Alsóváros	21
Zsana	40	Balotaszállás	28	Szeged-Felsőváros	21
Bordány	39	Kaskantyú	28	Gyulafalva	20
Gyála	39	Csölyospálos	27	Morotva	20
Kömpöc	39	Kisszállás	27	Szank	20
Zsombó	39	Ásotthalom	25	Magyarszentmárton	19
Makó	38	Cerna	25	Újszentiván	18
Ókeresztúr	36	Dombgéyház	25	Majdán	16
Mártély	35	Harkakötöny	25	Szóreg	16
Algyő	33	Mindszent	25	Csanytelek	15
Illancs	33	Mórahalom	25	Ludas	13
Jázova	33	Tarján	25	Kistelek	10
Kübekháza	33	Verbica	25	Tamásfalva	0
Mérges	33	Kelebia	24		
Ruzsa	33	Szeged-Rókus	24		

A következő táblázat a Tömörkény-művekben és a szegedi nagytájon egyaránt előforduló családneveket sorolja föl Tömörkénynél talált gyakoriságuk sorrendjében.

Böröcsök	31	Kőszó	24	Hódi	22
Ábrahám	29	Szűcs	23	Hegedűs	20
Gera	28	Dobó	22	Katona	20
Ördög	26	Csányi	22	Szél	20
Szekeres	25	Faragó	22	Kispál	19

Palotai	19	Kotogány	6	Doktor	1
Bába	18	Lévai	6	Gabara	1
Dékány	18	Oltványi	6	Gyémánt	1
Engi	18	Fogas	5	Jakab	1
Parkas	18	Kisguczi	5	Kaminár	1
Kazi	18	Pálffy	5	Kelemen	1
Tanács	18	Répás	5	Kondás	1
Jó járt	17	Róvó	5	Kovács	1
Sebők	15	Biró	4	Kucsora	1
Tandari	15	Csáki	4	Lehotay	1
Tóth	15	Csukonyi	4	Magyari	1
Varga	15	Förgeteg	4	Mihály	1
Fekete	14	Hajdu	4	Sági	1
Kakuszi	14	Kerekes	4	Sallai	1
Szélpál	14	Nagymihály	4	Széll	1
Szögi	14	Martonosi	4	Tapodi	1
Vecsernyés	14	Ótött	4	Virágh	1
Csonka	13	Pap	4	Vizhányó	1
Lovászi	13	Tapodi	4		
Németh	13	Vig	4		
Babarczi	12	Czöndör	3		
Csikós	12	Faragó	3		
Balogh	11	Haska	3		
Mészáros	11	Joó	3		
Nagy	11	Kabók	3		
Sári	11	Kis	3		
Török	11	Kiss	3		
Vér	11	Ocskó	3		
Barna	10	Táborosi	3		
Betra	10	Toppantó	3		
Császár	10	Buborék	2		
Gál	10	Boruzs	2		
Miklós	10	Csuka	2		
Sánta	10	Dani	2		
Süli	10	Furus	2		
Fehér	9	Ilovai	2		
Kása	9	Imre	2		
Kopasz	9	Kara	2		
Sziráki	9	Karácsonyi	2		
Urbán	9	Kanizsai	2		
Vas	9	Komlósi	2		
Apró	8	Muladi	2		
Dudás	8	Olajos	2		
Kovács	8	Selymes	2		
Lantos	8	Somogyi	2		
Savanya	8	Vadlövő	2		
Sándor	8	Vizhuzó	2		
Szemerédi	8	Zákány	2		
Csamangó	7	Zsemeri	2		
Hajnal	7	Ballagó	1		
Nógrádi	7	Bernáth	1		
Négyökrű	7	Borus	1		
Belovai	6	Bus	1		
Boros	6	Czifra	1		
Halál	6	Dicső	1		

A következőkben összeállítottam a Tömörkény novellákban szereplő és a szegedi nagytájon valóban megtalálható családnevek tipológiai rendszerét — a nevek jelentései alapján.

1. Keresztnévi eredetűek: Ábrahám, Bernát, Dani, Dobó, Franyó, Gál, Gera, Imre, Jakab, Kabók, Kelemen, Kispál, Kispéter, Mihály, Miklós, Nagymihály, Ocskó, Pálffy, Sári, Sebők, Süli, Szélpál, Urbán.

2. Helynévi eredetűek: Belovai, Csáki, Csányi, Engi, Hódi, Ilovai, Kanizsai, Kazi, Lehotai, Lévai, Lovászi, Martonosi, Nógrády, Oltványi, Sági, Sallai, Somogyi, Szemerédi, Sziráki, Táborosi, Tapodi, Zákány.

3. Népnevek: Németh, Tóth, Török.

4. Foglalkozásra utalók: Biró, Boros, Csikós, Dékány, Doktor, Dudás, Faragó, Furus, Hajdú, Hegedűs, Katona, Kondás, Kovács, Lantos, Mészáros, Olajos, Ónozó, Pap, Selymes, Szekeres, Szűcs, Vadlövő, Varga, Vízhányó, Vízhúzó, Szabó.

5. Belső tulajdonságra utalók: Borús, Bujdosó, Bús, Császár, Dicső, Főrgeteg, Gyémánt, Joó, Ördög, Róvó, Savanya, Szél, Széll, Toppantó, Vas, Vecsernyés, Vér, Víg.

6. Külső tulajdonságra utalók: Apró, Ballagó, Barna, Balogh, Czifra, Csonka, Fehér, Fekete, Kis, Kiss, Kopasz, Nagy, Sánta.

7. Növénynevekből alakultak: Kása, Répás, Virágh.

8. Állatnevekből alakultak: Csuka, Farkas.

9. Világos etimológiájú, de beoszthatatlan nevek: Fogas, Hajnal, Halál, Jójárt, Négyökrű, Ótott, Palotás, Tanács.

10. Ismeretlen etimonú vagy idegen nevek: Börcsök, Czöndör, Csukonyi, Gabara, Haska, Kara, Kisguczi, Kószó, Kotogány, Kucsora, Muladi, Tandari, Zsemberi.

A következőkben összevettem a Tömörkény művekben előforduló családneveket az 1522. évi szegedi tizedlajstrommal, s az azonos nevek tekintetében az alábbi névgyakorisági sorrendet találtam.

Nagy	189	Sánta	26	Fejes	8
Varga	176	Hegedűs	24	Joó	8
Szabó	171	Balogh	22	Kerekes	8
Tóth	132	Molnár	22	Sári	8
Kis	99	Biró	21	Kutasi	7
Kovács	74	Dékány	21	Olajos	7
Mészáros	44	Farkas	20	Tatar	7
Kun	35	Katona	18	Gál	6
Somogyi	30	Fekete	16	Kása	6
Török	28	Soós	11	Boros	6
Vas	28	Szekeres	10	Karácsony	6

Urbán	5	Bor	2	Barna	1
Ábrahám	4	Bába	2	Bernáth	1
Devecseri	4	Deli	2	Borsodi	1
Keresztes	4	Jakab	2	Csáki	1
Lantos	4	Kánya	2	Császár	1
Mihály	4	Kátyus	2	Csonka	1
Németh	4	Nyerges	2	Dobó	1
Rózsa	4	Porkoláb	2	Dókai	1
Varjas	4	Répás	2	Ernyei	1
Vér	4	Sas	2	Kara	1
Zombori	4	Sóvágó	2	Kopasz	1
Borus	3	Szél	2	Madarasi	1
Faragó	3	Tánczos	2	Mártonffy	1
Hajnal	3	Istenes	2	Nyáry	1
Kanizsai	3	Babarczi	1	Palotás	1
Kelemen	3	Bagó	1	Pap	1
Sebők	3	Balla	1	Rózsás	1
Vecsernyés	3	Ballagó	1	Sötét	1
				Toppantó	1

Az 1522. évi tizedlajstromban olyan nevek is vannak, amelyeknek család- és keresztnéve együtt fordul elő Tömörkény műveiben. Ezek a következők

Balog István	1	Sánta Pál	1
Dékány János	2	Somogyi János	4
Gál Mátyás	1	Szekeres Pál	1
Hajnal György	1	Szabó István	6
Hegedűs János	1	Tóth Antal	2
Kis Péter	3	Tóth János	2
Kis Mihály	5	Tóth Balázs	6
Kun László	1	Török Péter	2
Madarasi Pál	1	Török Bálint	1
Nagy János	13	Török Mihály	1
Nagy Péter	14	Varga László	2
Nagy Pál	10	Varga János	15
Nagy Mátyás	4	Vér András	1
Sánta János	1	Zombory János	1

Az 1522. évi tizedlajstromban és Tömörkény műveiben egyaránt előforduló családnevek névtipológiája a következő.

1. Keresztnévi eredetűek: Ábrahám, Balla, Bernát, Gál, Dobó, Jakab, Kelemen, Mártonffy, Mihály, Pálffy, Sári, Sebők, Urbán.
2. Helynévi eredetűek: Babarczi, Borsodi, Csáki, Devecseri, Dókai, Ernyei, Kanizsai, Kutasi, Nyáry, Somogyi, Madarasi, Zombori.
3. Népnevek: Kun, Németh, Tatár, Tóth, Török.
4. Foglalkozásra utalók: Bába, Bíró, Boros, Dékány, Faragó, Hegedűs, Katona, Kerekes, Kovács, Lantos, Mészáros, Molnár, Nyerges, Olajos, Pap, Porkoláb, Soós, Sóvágó, Szabó, Szekeres, Varga.
5. Belső tulajdonságra utalók: Borus, Istenes, Joó, Szél, Táncos, Toppantó, Vas, Vecsernyés, Vér.

6. Külső tulajdonságra utalók: Balog, Ballagó, Barna, Csonka, Deli, Fejes, Fekete, Kis, Kopasz, Nagy, Sánta, Sötét.
7. Növénynevekből alakultak: Kása, Répás, Rózsa, Rózsás.
8. Állatnevekből alakultak: Bagó, Farkas, Kánya, Sas, Varjas.
9. Világos etimológiájú, de beoszthatatlan nevek: Bor, Császár, Hajnal, Karácsony, Keresztes, Palotás.
10. Ismeretlen etimonú vagy idegen nevek: Kara, Kátyus.
- Az 1578. évi defterben és Tömörkény műveiben egyaránt előforduló nevek gyakorisági sorrendje a következő.

Tóth	77	Keresztes	6	Pálffy	3
Nagy	69	Molnár	6	Sári	3
Szabó	29	Soós	6	Vecsernyés	3
Kis	28	Tatár	6	Ábrahám	2
Varga	23	Jakab	5	Kelemen	2
Vas	15	Kovács	5	Sánta	2
Boros	10	Kucsora	5	Csuka	1
Mészáros	10	Olajos	5	Gál	1
Farkas	9	Hegedüs	4	Magyari	1
Fekete	9	Katona	4	Miklós	1
Balog	8	Joó	3	Mihály	1
Somogyi	8	Kara	3	Szekeres	1
Császár	6	Kun	3		

Mindezekből azt láthatjuk, hogy Tömörkény tudatosan vagy ösztönösen kereste azokat a családneveket, amelyek Szeged környékén gyakoriak, és törzsökösöknek tekinthetők, már régóta ismertek és használtak a nép széles rétegeiben.

VITÁNYI BORBÁLA

MAGYAR POPEGYÜTTESEK NEVEI

E dolgozat az összegyűjtött és feldolgozott nagy mennyiségű névadat ellenére sem ad teljes képet a magyar popegyüttesek névhasználatáról. A nevek viselőit ugyanis nem kérdeztem meg névválasztásuk okairól, s így bizonyos szempontból fejtegetéseim elméletiek maradnak. A neveket az Illés együttes megalakításától (1960.) napjainkig (1981.) gyűjtöttem össze, s a közben feloszlott együttesek neveit is szerepeltettem. (A szerző nem vehette figyelembe a TARDOS PÉTER által összeállított Rock lexikon 1982-ben megjelent kiadásának adatait, mivel kéziratát még 1981-ben nyújtotta be a szerkesztőséghez. — Szerk.)

Az összegyűjtött 63 nevet először betűrendben sorolom föl.

Apostol	Hadirock	Omega
Aréna	Hangár	Oxygén
Beatrice	H.J.T.	Pantha Rhei
Benkó Dixieland	Hobo Blues Band	P. Box
Bergendy	Hungária	Piramis
Beton	Illés	P. Mobil
BMW	Kaláka	Rákfogó
Bojtorján	Karthago	Reflex
Color	Kaszakó	Rockwell
Corpus	Kati és a Kerek Perec	Rolls
Corvina	Korál	Skorpió
Delfin	Kormorán	Syrius
Dinamit	Locomotiv GT	100 Folk Celsius
East	Metró	Szerpentin
EDDA Művek	M 7	Taurus
Express	Mini	The Bluegrass Pilgrim Band
Fonográf	Molnár Dixieland	Tolcsvay
Fórum	Neoprimitiv	Tűzkerék
Gemini	Óceán	Ungár
GM 49	Old Boys	V 73
		Vízöntő
		V. Moto-Rock
		Y

A neveket elsősorban jelentésük alapján próbálom rendszerezni, de természetesen figyelembe veszem a név funkcióját, eredetét, motíváltóságát is.

A/ Többszörös motíváltóságú nevek. Voltaképpen minden nemzetközi és általánosan ismert angol vagy más idegen szó ide tartozik. A lényeg, hogy itthon is sokan ismerjék a szót (szócsoportot), és az esetleges külföldi fellépések során se legyen baj az ottaniak számára idegen hangzású, netán kimondhatatlan névvel. Ezt a csoportot a nevek, illetőleg a bennük levő közsavak alapján több csoportba osztom.

1. Görög és latin eredetű elemeket tartalmazó nevek (természetesen sok közöttük a nemzetközi vándorszó)

a/ Betűnevek: Omega, Y.

b/ Történeti nevek: Apostol, Aréna, Corvina, Fórum, Pantha Rhei, P. Mobil, Skorpió, Syrius, Taurus, Karthago (ez utóbbi a helységnevek közé is kerülhetne, ha minimális valószínűsége lenne a tagok tunéziai illetőségének).

c/ Egyéb: Color, Corpus, Delfin, Express, Fonográf, Gemini, Korál, Neoprimitiv, Óceán, Oxygén, Piramis, Reflex, Szerpentin, s félig-meddig tartozik ide a Locomotiv GT. A Dinamit görög elemekből álló szó, de talán már a magyar szókincsbe tartozik.

2. Angol szavak

a/ Márkanév: Rockwell, Rolls (Rolls Royce)

b/ Egyebek: East, Hobo Blues Band, Old Boys, The Bluegrass Pilgrims Band, P.Box (ez talán az A/1.b-be is kerülhetett volna, ugyanis a Pandora's Box rövidítése).

3. Francia eredetű szó a Beton, Hangár, Metró, Mini, de mindegyik teljesen megmagyarosodott, így a magyar közszavak közé sorolom őket.

4. Német márkanév: BMW (Bayerische Motorwerke)

5. Hipermotivált vagy több nyelv szerint is értelmezhető név a H.I.T., amely az együttes tagjai szerint a Hasonlóságok és Igazságok Találkozása rövidítéséből ered, de magyar főnév, valamint angol ige és főnév is. Hipermotiválnak tartom a bennük levő szójáték miatt a V Moto-Rock (elődjét, a V-73-at a Volán Tröszt támogatta), Rocktáv és Beatrice nevet (az utóbbiban a beat szó található elrejtve).

Érdekességgként megjegyzem a fentiek ortográfiájáról, hogy a görög–latin nevekben (a Color és Corpus kivételével) a magyar írásmód az uralkodó, míg az angol neveknél az eredeti írásmódot tartották meg.

B/ Személynevek

Az együttes vezetője — a cégtulajdonoshoz hasonlóan — mintegy nevével garantálja a minőséget (rosszabb esetben csak a könnyű megjegyezhetőséget). Rock-együttes alig tartozik ebbe a csoportba, s az utóbbi időben még a (popon belül) más műfajt képviselő társulások is inkább a többszörösen motivált neveket választják. Éppen a motiválatlansága miatt a „személynév alatt futásnak” nálunk kevés híve van. (A „Som Lajos Band” valóban kevésbé jól cseng, mint a „Ginger Baker Army” vagy a „Jeff Beck Band”.) Végül is tehát ebbe a csoportba tartozik a Bergendy, Illés, Tolcsvay és az Ungár elnevezésű együttes. Valamint talán mint különleges eset a GM 49, amelyben a betűk a szólógitáros nevének (Galla Miklós) kezdőbetűi, a szám pedig valószínűleg születési évszáma (1949.). — A személynevektől való idegenkedés egyben arra is utal, hogy a rock kevésbé szolisztikus műfaj, mint például a jazz.

C/ Magyar közszavak közé kell sorolni a francia eredetű szavak között megemlített Beton, Hangár, Metró és Mini neveket. Ezek mellett

azonban főként a jobb híján „akusztikus hangszeren” játszóknak nevezett együttesek tartoznak ide, de némelyikük a pop határán mozog. Country-zenét játszik a Bojtorján, Kaláka, Kormorán és Vízöntő, hard-rock, illetve disco-rock műfajban a Tűzkerék meg a Kati és a Kerek Perec, jazz-rockot a Rákfogó és a Kaszakó.

D/ Keverékneveknek nevezem a fentebbi típusok összeházasítása révén keletkezetteket, s szerintem a következők tartoznak ide: Benkó Dixieland és Molnár Dixieland (a B/ és A/ típusok keverékéből), Hadi-rock (A/ és B/ típus), EDDA Művek (A/ és C/ típus) és talán még a már említett Kati és a Kerek Perec (B/ és C/ típus, mivel az énekesnő Nagy Katalin).

E/ Helynévről egyetlen együttes elnevezésekor beszélhetünk (Hungária), helységnévről pedig — tudomásom szerint — egyetlen esetben sem, hacsak néhány falusi, nyilvánosságához alig jutó együttes nem választott ilyen nevet. (Létezik ellenben „Budapest Kamaraegyüttes”, „Debreceni Jazzegyüttes” stb.) Ennek oka egyrészt a kevésbé slogan-szerű névben keresendő (jóllehet Budapest nevét azért legalább Közép-Európában ismernék — távolabbra meg aligha jutnak el együtteseink). Másrészt abban látom az okot, hogy a névadók eleve őrizzék meg attól, hogy zenéjük „provinciális” színben tűnjék fel. Érdemes megjegyezni, hogy nemcsak olyan nagy országban, mint az Amerikai Egyesült Államok, találhatók helység-, illetve tájneves pop-gruppok (Chicago, Kansas, Boston, New York Dolls, Detroit Spinners, Ohio Players stb.), hanem közelebbi kisebb államokban is (Stern Combo Meissen, Silesian Blues Band stb.).

Mindenképpen perifériális területe a névtannak a zenekari együttesek neveinek vizsgálata, mégis megérdemli a figyelmet, mivel nagyon sokan ismerik, használják ezeket a neveket, s különösen a fiatalabb korosztályra igen nagy hatással vannak.

TERÉNYI NÁNDOR

ÁLLATNEVEK A RÁBAKÖZI MIHÁLYIBÓL

Az alább olvasható mihályi állatnevek egy részét más szempontú nyelvjárásgyűjtéseim orvanyagaként jegyeztem föl, nagyobbik részét 1981 végén mihályi felső tagozatos iskolások gyűjtötték családjukban

(szüleiktől, nagyszüleiktől) egy stenciles sokszorosítású kérdőív segítségével. Ezúton is megköszönöm Vecsey Ferencnek e gyűjtőmunka megszervezését.

Az adatokban rejlő tanulságok kiaknázásának lehetőségét kívánván elősegíteni közlöm — állat/faj/okra bontva — az összes névelőfordulást és a névtípusok számát. Megadom továbbá a leggyakoribb névtípusokat a névelőfordulás számának megjelölésével, s közlöm valamennyi nevet ábécé rendben (itt is megadva a névelőfordulások számát — amely név után nem áll szám, az csak egyszer fordul elő az anyagban).

1. Lónevek (235 név, 73 névtípus, egy névre jut 3,22 elnevezés)

A leggyakoribb nevek:

1. Csillag 18	5. Mancsi 14	9-10. Baba 8
2. Föcske 16	6. Madár 13	Szellő 8
3-4. Rigó 15	7-8. Berci 10	11. Fácán 7
Sári 15	Villám 10	12. Ráró 6

Valamennyi név betűrendben:

Ancsa	Föcske 16	Mirza	Sári 15
Baba 8	Gidrán	Muki	Sellő
Babuci 2	Hajnal	Murza	Szédre 4
Bandi 5	Hókka	Muszká	Székfi
Berci 10	Holló 2	Musztáng	Szellő 8
Cifra 3	Irma	Nusi 4	Szutyok
Cigán 2	Juci 5	Pajkos	Szürke 4
Cinke	Kakukk	Panni	Táncos
Csilla	Kati	Pejkó 2	Taszár
Csillag 18	Kese	Piros	Tatár
Csinos 4	Kicsin	Pöttyös	Tuzok
Csöndes	Kincsem	Ráró 6	Tücsök
Derci	Lenke 3	Rigó 15	Tündér
Deres 2	Madár 13	Robi	Tüzes
Dönci	Maca	Rózsa	Villám 10
Durcás 2	Mackó	Rudi	Vilma
Fácán 7	Mancsi 14	Sanyi 2	Virág 2
Fakó 2	Maros	Sár	Zsiga
			Zsuzsi 2

2. Szarvasmarhanevek

a) Tehénnevek (205 név, 63 névtípus, egy névre jut 3,25 elnevezés)

A leggyakoribb nevek:

1. Rózsa 26	5. Narancs 10	8-9. Cidrus 6
2. Székfi 22	6-7. Citrom 8	10-11. Füge 5
3-4. Bimbó 18	Pipacs 8	Kicsin 5
Zsömle 18	8-9. Virág 6	12. Cifra 4

Valamennyi név betűrendben:

Adi	Baba 2	Béti	Bözi 3
Ágnés	Bárány 3	Bimbó 18	Cidrus 6

Cifra 4	Juci 3	Margit	Pompás
Cinke	Julcsa	Mariska	Riska
Citrom 8	Kajla	Mazsola	Rózsa 26
Csillag	Kati 3	Mici	Sári 3
Csitke	Kedves	Mírges	Sutyi
Dajka	Kese	Muki 2	Székfü 22
Élla	Kicsin 5	Narancs 10	Szotyola
Fáni	Kuntakinte	Nyalka	Tarka
Füge 5	Lepke	Olga	Tigris
Galamb	Lotti	Pétra	Tuba
Gyöngyi	Lujza	Pipacs 8	Tulipán 2
Hattyu 3	Manci 2	Piri	Virág 6
Irén	Mancika	Pirók	Vörös
Jolán	Marcsa	Piroska	Zsömle 18

b/ Bikanévek (44 név, 36 névtípus, egy névre jut 1,22 elnevezés)

A leggyakoribb nevek: 1. Dollár, 2-5. Berci, Betyár, Leó, Samu.

Valamennyi név betűrendben:

Bandi	Dönci	Kedves	Miska
Basa	Durák	Kormos	Muki
Berci 2	Facér	Lázár	Néró
Betyár 2	Flóri	Leó 2	Rangos
Bümmér	Gombos	Lipót	Samu 2
Csaba	Huszár	Lóránd	Szilaj
Daru	Jónás	Lord	Szilárd
Dollár 6	Kami	Maki	Virgonc
Bori	Káró	Misi	Vitíz

c/ Ökörnevek (60 név, 35 névtípus, egy névre jut 1,71 elnevezés)

A leggyakoribb nevek: 1. Betyár 9, 2. Csákó 6, 3-4. Busa, Huszár 4, 5. Habos 3.

Valamennyi név betűrendben:

Betyár 9	Dalos	Hejő	Szédreš
Bombó 2	Dollár	Huszár 4	Székfü
Bunkó	Durcás	Kajla	Szultán
Busa 4	Fínyes	Lajhár	Tükrös 2
Bümmér 2	Gyöngyös	Nyalka	Tündér
Csákó 6	Habos 3	Pandur	Villás
Csálés	Hamvas	Szarvas	Virág 2
Csalfa	Hattyu	Szilaj 2	Zsiván
Cselő	Hégyes	Sziltya	

3. Juhnevek (10 név, 8 névtípus, egy névre jut 1,25 elnevezés)

Valamennyi név betűrendben:

Bori	Dani 2	Panna	Suta
Böske 2	Marci	Samu (kos)	Tini

4. Kecskenevek (27 név, 12 névtípus, egy névre jut 2,25 elnevezés)

A leggyakoribb nevek: 1. Mici 10, 2-3. Elek, Manci 3, 4-5. Meki, Méci 2.

Valamennyi név betűrendben:

Bözsi	Juci	Marcsa	Mici 10
Elek 3	Juli	Méci 2	Muki
Gigi	Manci 3	Meki 2	Szilvi

5. Disznónevek (16 név, 9 névtípus, egy névre jut 1,77 elnevezés)

A leggyakoribb nevek: 1–2. Öreg, Röfi 4, 3. Kese 2.

Valamennyi név betűrendben:

Coca	Csüncsi	Nyanya	Röfi 4
Coci	Kese 2	Öreg 4	Samu
			Sudár

6. Kutyanévek (357 név, 114 névtípus, egy névre jut 3,13 elnevezés)

A leggyakoribb nevek:

1. Bodri 21	3–5. Buksi 13	7–8. Cézár 11
2. Morzsa 14	Kántor 13	Csoki 11
3–5. Bogár 13	6. Bundi 12	9–10. Csöpi 10
		Tücsök 10

Valamennyi név betűrendben:

Ali	Csimpi	Jeges	Pincsi
Argó	Csipet 2	Kántor 13	Princ
Atala	Csipszi	Kén	Réksz 7
Baldi	Csoki 11	Kesztyű	Rékszi 2
Basa	Csöpi 10	Koma	Riki
Béndéguz	Csutak	Kormi 5	Robi
Berci 2	Dingó 3	Kormos 5	Rómőő
Bétti	Dongó 3	Lator	Sajó 2
Bétyár 5	Dönci 4	Lédi 4	Sunka
Bikfic 3	Dzsoni	Lékszi 5	Szatyor
Blöki 4	Dzsudi	Lőő 2	Szimat 4
Bobi 4	Erdős 3	Lésszi 5	Szinisz
Bocskor	Favíg	Lord 2	Szuki 3
Bodri 21	Fickó 4	Maci	Szultán 4
Bogáncs 3	Frakk 9	Mackó 7	Szurkos
Bogár 13	Frici	Makszi	Szutyi 2
Bojszi 2	Fukszi	Mazsola 2	Tacskó
Bonci	Gombóc	Ményus	Talpas
Bori	Gömbi 2	Milord	Tatár
Buksi 13	Gubanc 3	Mini	Tisza
Bundás 3	Gyöngyös 6	Morzsa 14	Tücsök 10
Bundi 12	Gyuri	Morzsi 2	Vakarcs 2
Bütyök 5	Gyuszi	Muki 4	Vékkér
Cézár 11	Hattyu	Néró 6	Véra
Civil	Havas 3	Ödön	Vezér
Cigán 2	Héki	Pajtás	Villám 2
Cuki	Héktor 6	Pajti	Vitíz 3
Császár	Huncut 3	Pamacs 7	Zsömle 2
Csibisz	Huszár	Picur 2	

A névadás okára csupán a Favíg név esetében szeretnék utalni. Adatközlőim szerint amikor megdobták, nyüsztéséből ezt a hangsort vélték kihallani.

7. Macskanevek (92 név, 43 névtípus, egy névre jut 2,14 elnevezés)

A leggyakoribb nevek: 1. Cili 12, 2. Cirmos 11, 3. Szerénke 8, 4—5. Cirmi, Lukrécia 7, 6—7. Kormos, Lejla 4.

Valamennyi név betűrendben:

Bogumil	Cókos	Lukrécia 7	Muci
Bokszos	Darbus	Maffia	Múr
Cicuka	Évike	Márton 2	Öreg
Cila	Frici	Meke	Picur 2
Cili 12	Füsti	Mici	Pityóri
Cilus	Hélga	Micó	Pityu
Cinci	Huszár	Micus	Rúlisztán
Cindri	Idegén	Milók	Szerénke 8
Cirmi 7	Kandur	Mira	Tinti
Cirmos 11	Kormos 4	Mirci	
Ciru	Lejla 4	Mirga	

8. Egyéb állatnevek

a/ Szamárnevek: Ambrus, Bandi, Csacsi, Jéromos 2, Lucifér, Macsi, Nani.

b/ Nyúlnevek: Bandi, Berci, Gyurka, Kamilla, Matyi, Maki, Szutyok.

c/ Őznév: Bambi.

d/ Kakasnevek: Gyuri 2.

e/ Pávanév: Kázmér.

f/ Papagájnevek: Csucusu, Csuri, Feri, Gyuri, Gyurika, Lóri 2, Pityu, Pityuka 5, Putyi, Robi, Robika.

Az összegyűjtött állatneveket most nem rendszerezem semmiféle szempontból. A fenti adattár alapján ezt a saját szempontjai szerint végezheti el az, aki más község, vagy más vidék állatneveivel óhajtja egybevetni Mihályi állatneveit.

KISS JENŐ

VÍZIÁLLATOK NEVEI KÖZÉPKORI HELYNEVEINKBEN

A NévtÉrt. 5. számának 55—69. lapján „Madárnevek középkori helyneveinkben” címmel egy korábbi nagyobb anyaggyűjtés adattárából olyan helynevek kerültek közlésre, amelyek madárnevekkel kapcsolatosak. Most ugyanezen adattárból a vízi-, illetve víz mellett élő állatok nevét tartalmazó helyneveket, elsősorban helységneveket szeretném bemutatni.

Egy lényeges kérdésre szükséges föl hívni a figyelmet. Az állatnévből lett helynevek keletkezésénél fontos megvizsgálnunk, hogy az

közvetlenül az ott élő, azon a vidéken tenyésztett, arra a tájra jellemző állatról kapta-e a nevét, vagy pedig közvetett úton: személy- vagy víz- néven át lett helységnévvé. Sok esetben ezt igen nehéz eldönteni, valószínű azonban, hogy eredetileg víznevek voltak azok a tavakban, folyókban gazdag, vagy mocsaras helyeken található helységnevek, amelyek vízínövények, víziállatok nevéből alakultak. E nehézség ismeretében és ennek ellenére fölvettem a valószínűleg víznévi, illetve az állatnév > személynév > helynév eredetű helységneveket. Földrajzi elhelyezkedésükből ugyanis további következtetéseket lehet majd levonni.

A mellékelt térképen ábrázoltam a lokalizálható helyneveket a korábban (NévtÉrt. 5. sz. 68) alkalmazott jelekkel. Az alábbi helységeket nem tudtam lokalizálni. Árpád-kor: Hódos 2., Ménésitő, Vidra 1.; XIV. század: Hódos 9., Kígyós, Siklósd; XV. század: Rákos 4., 6., Sőreg, Vidra 2.; XVI. század: Rákos 8.

BÉKA (Ranidae 'valódi békafélék')

B é k á s: 1376: Becas (CSÁNKI III, 221). — Község Veszprém megyében.

B é k a t ó 1.: 1387: Bekatou (CSÁNKI II, 736). — CSÁNKI (i.h.) szerint Vas megyében, Dobrától délre volt.

B é k a t ó 2.: 1466, 1496: p. Bekato alio vocabulo Wyfalw (CSÁNKI III, 417). — Ma dűlőnév Dombóvár határában (TmFn.56/318.)

B é k a t o r o k: 1341: Bekaturuk (CSÁNKI II, 472), 1396: Bekaturk (uo.). — CSÁNKI (i.h.) szerint Baranya megye délkeleti részén, a Duna mellett kereshetjük.

B é k á s m e g y e r: 1287: p. Bekasmeger ante Budam (ÁÚO. IX, 458). — 1950-ben Budapesthez csatolták.

B é k á s p a b d: 1330/1477: Bekaspab/d (GYÖRFFY I, 355). — GYÖRFFY (i.h.) szerint Baranya megyében, Szederkény közelében feketett, ahol most Békás-puszta van.

B é k á s t ó 1.: 1425: p. Bekastho (CSÁNKI II, 471). — CSÁNKI (i.h.) Baranya megye nyugati vidékére helyezi.

B é k á s t ó 2.: 1443: Bekasthow (CSÁNKI II, 590), 1446: Bekatho (uo.). — CSÁNKI (i.h.) szerint Kaposújvárhoz tartozott, Szennával és Dennával említették együtt. Valószínűleg a Somogy megyei Bardudvarnok határában levő Békástóval azonos, melyet a múlt század közepén is adatoltak. (SmFn. 166/116.)

B é k á s t ó 3.: 1476: Bekastho (CSÁNKI II, 26). — CSÁNKI (i.h.) szerint a régi Temes vármegyében, a Cseri vár közepén kereshetjük.

CSÍK (halbába, jégfúró hal, kőfúró, kőharapó, sibrikhal, vágóhal, Cobitis taenia; csíkdáma, csíkkirály, halcsík, rétcsík, Misgurnus fossilis; kavicsshal, kolty, kőmaró, kövicsík, kövihal, kúhal, Nemachilus barbatulus)

C s í k 1.: 1346: Chyk (CSÁNKI II, 301), 1393: p. Chyk (uo.). — CSÁNKI (i.h.) szerint a volt Valkó vármegyében Sid és Bacsince táján kereshetjük.

C í k 2.: 1423: p. seu pr. Chyk (CSÁNKI II, 146), 1426: p. Chykod (uo.). — CSÁNKI (i.h.) szerint ugyanazon helység részeiről van szó, s a régi Bács vármegyében Óbecse környékén feküdt. — Vö.: FNESz. 163. Csikéria a.

HAL (Pisces 'halak')

H a l a s 1.: 1387: Halas (CSÁNKI III, 501). — CSÁNKI (i.h.) szerint Komárom várához tartozott, és a Vág-Duna túlsó partján feküdt.

H a l a s 2.: 1408: Halas (CSÁNKI II, 190), 1451: opp. Halas (uo.). — A FNESz. (341) szerint már 1390-ben utalnak a helységekre az adat közlése nélkül. — Ma Kiskunhalas.

H a l a s t ó 1.: 1236: Holostov (CSÁNKI II, 753). — CSÁNKI (i.h.) Körmentől délkeletre lokalizálja.

H a l a s t ó 2.: 1334: v. Halastow (CSÁNKI III, 58). — CSÁNKI (i.h.) szerint a Zala megyei Csesztreg környékén feküdt.

HÓD (Castor fiber)

H ó d o s 1.: 1268/1329: az adat közlése nélkül (GYÖRFFY I, 625), ~~1291—4~~ v. Hudus (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) a volt Bihar vármegyébe, Szalárdtól nyugatra helyezi.

H ó d o s 2.: 1299: p. Hudus (ÁÚO. V, 203). — A volt Szabolcs vármegyében keresendő WENCZEL (i.h.) szerint.

H ó d o s 3.: 1300 > 1338: p. Hudus (GYÖRFFY I, 625). — GYÖRFFY (i.h.) a volt Bihar vármegyei Tenkétől keletre helyezi.

H ó d o s 4.: 1308: Hoodus (CSÁNKI II, 246), 1445: p. Hodos (uo.), 1477: pr. Hodos (uo.). — CSÁNKI (i.h.) szerint a volt Szerém vármegyében, Szurdok táján feküdt.

- H ó d o s 5.: 1320: Hudus (CSÁNKI III, 429). — Ma dúlónév a Tolna megyei Fadd határában (TmFn. 92/174).
- H ó d o s 6.: 1326: p. Hudus (GYÖRFFY I, 625). — A volt Bihar vármegyei Káptalanhodos (azelőtt Oláhhodos, most Hodiş) faluval lehet azonos.
- H ó d o s 7.: 1332-7/Pp.Reg.: de Hodus (GYÖRFFY I, 222), 1338-40/Pp.Reg.: de Odos (uo.).
- H ó d o s 8.: 1369: Hudus (CSÁNKI II, 17), 1437: opp. Hodus (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) nyomán a volt Krassó-Szörény vármegyei Krassóhódossal lehet azonosítani (ma Hodoş).
- H ó d o s 9.: 1382: p. Hudus (CSÁNKI III, 234). — CSÁNKI (i.h.) szerint ma pusztá Enying határában.
- H ó d o s 10.: 1424: Felsehodos, Alsohodos (CSÁNKI I, 476). — CSÁNKI (i.h.) a volt Szatmár vármegyei Béltekhodos-sal (azelőtt Oláhhodos, ma Hodişa) azonosítja.
- H ó d o s 11.: 1429: Hodos (CSÁNKI I, 733). — CSÁNKI (i.h.) szerint a volt Arad (azelőtt Zaránd) vármegyei Vadász és Csermő mellett keresi, de ezektől kissé délkeletre feküdt Zarándhodos (azelőtt Hódos, ma Hodiş), amellyel azonos lehet.
- H ó d o s 12.: 1452: Hodos (CSÁNKI II, 756). — CSÁNKI (ih) szerint Szentgotthárdtól délkeletre található, a Kerka folyó mentén.
- H ó d o s 13.: 1462: Hodos (CSÁNKI I, 476), 1486: Kyshodos (uo.), de l. 1316: Hudus (FNESz. 340. Kishódos a.). — Ma Kis- és Nagyhódos Szabolcs-Szatmár megyében.
- K i s h ó d o s: +1247/+1284/1572: Kyshwaus (GYÖRFFY I, 178), +1256: Hudus (uo.), 1319/1323/1572: p. Kyshwdus (uo.), 1337: p. Hudus (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) Temeshódossal azonosítja a volt Arad (azelőtt Torontál) vármegyei Lippától délre.
- H ó d o s /d/ m o n o s t o r a: [1177] > 1405: t. eccl-e de Hvdust! (GYÖRFFY I, 178), 1213/1550: de gen. Hudus (uo.), 1293: t. Hudusmonostura (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) Aradtól nyugatra lokalizálja.
- H ó d m e z ő v á s á r h e l y: 1231: t. in Houd (GYÖRFFY I, 858), 1284/1340: Hold (uo.), 1333-4/Pp.Reg.: de Warashel,

- Wasrahel, Hold (I.m. 859), 1385: p. Hodwasarhel (uo.), 1446: opp. Hod et Vasarhel (CSÁNKI I, 693).
- H ó d e g y h á z: 1274 > 1340: Hodighaaz (GYÖRFFY I, 858), 1337: p. Hodyghaz (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) nyomán a volt Torontál vármegyei (később Csanád megyéhez tartozó) Hódegyháza (ma Iazovo) községgel azonosítható.
- H ó d o s f ő s z é n t m i k l ó s: 1331: Sacerdos de Sancto Nicolao de Hudusfeu (CSÁNKI II, 756), 1370: p. Hudusfeu Zenthmiclos al. nom. Dolynch (uo.). — CSÁNKI (i.h.) nyomán Őrihoda~~csal~~ (ma Hodoš) lehet azonosítani Őriszentpétertől nyugatra, Jugoszlávia területén.
- H ó d o s f ő: 1421: Hodos (CSÁNKI II, 613), 1446: Hodosfew (uo.). — Ma puszta a Somogy megyei Kadarkút határában (SmFn. 184/258.).
- KÁRÁSZ (karics, Carassius carassius)
- K á r á s z 1.: t. Karaz (CSÁNKI III, 433). — Község Baranya megyében.
- K á r á s z 2.: 1332-7: Karaz (CSÁNKI I, 517). — Vö. FNEsz. Nyírkarász a.
- KÍGYÓ (Serpentes 'kígyók')
- K í g y ó s 1.: 1332-5/Pp.Reg.: de Kykos /! (GYÖRFFY I, 542), 1349: de v. Kygos (uo.). — Község Beregszásztól északkeletre, ma a Szovjetunió területén (valószínűleg összeépült Beregszásszal).
- K í g y ó s 2.: 1370: Kygyos (CSÁNKI II, 103). — CSÁNKI (i.h.) a volt Krassó vármegyébe helyezi.
- K í g y ó s 3.: 1444: az adat közlése nélkül (CSÁNKI I, 736), 1456: Kegyos (uo.). — CSÁNKI (i.h.) a volt Zaránd vármegyébe helyezi.
- MENYHAL (kutyahal, Lota lota)
- M é n e s i t ő: 1261: Menyto, Menusitou (CSÁNKI I, 67). — Heves megyében, a Tisza vidékén feküdt. — DÉNES GYÖRGY (MNY. LXXV, 209—14) nyomán ide sorolom ezt a nevet, jól lehet korábban a mén 'equus' közszót véltem megtalálni benne (MNY. LXV, 309).
- RÁK (Crustacea 'rákok')
- R á k o s 1.: 1244: p. Rakus (CSÁNKI III, 626). — Ma Fertőrákos.

R á k o s 2.: 1332-5/Pp.Reg.: de Rakus (GYÖRFFY I, 547). — GYÖRFFY (i.h.) a régi Bereg vármegyei (ma a Szovjet-unióhoz tartozik) Rákos községgel azonosítja, Munkács és Ungvár között található.

R á k o s 3.: 1427: Rakos (CSÁNKI I, 216). — CSÁNKI (i.h.) Kassától délkeletre lokalizálja.

R á k o s 4.: 1427: Rakws (CSÁNKI I, 144). — CSÁNKI (i.h.) a volt Gömör vármegyei Gömörrákossal (ma Rakoš) azonosítja.

R á k o s 5.: 1427: Rakws (CSÁNKI I, 308). — CSÁNKI (i.h.) Eperjestől északra helyezi.

R á k o s 6.: 1446: Rakos (CSÁNKI II, 59). — CSÁNKI (i.h.) a volt Temes vármegyébe, Partas mellé lokalizálja.

R á k o s 7.: 1456: pRakos (CSÁNKI V, 395). — CSÁNKI (i.h.) a Kolozsvártól délnyugatra fekvő volt Oláhrákossal (ma Rachis) azonosítja.

R á k o s 8.: 1500: pr. Rakos (CSÁNKI III, 511). — CSÁNKI Komárom vagy Fejér megyében keresi.

R á k o s 9.: 1530: Rakos (INCZEFI, Földr. nevek névt. vizsg. 214). — Makó környékén feküdt.

R á k o s c s a b a: 1067k/1267: Chabarakusa (FNESz. 537). — 1950-ben Budapesthez csatolták.

D a r a b o s r á k o s a: 1404: Darabusrakusa (CSÁNKI II, 727). — CSÁNKI (i.h.) Vas megyében keresi.

K o n t r á k o s a: 1428: Kontrakwsa (CSÁNKI II, 727). — CSÁNKI (i.h.) a Vas megyei Kisrákossal azonosítja.

N a g y r á k o s: 1428: Nagrakus (CSÁNKI II, 727). — Vas megyei község.

R á k o s d: 1449: p. Rakosd (CSÁNKI II, 788). — CSÁNKI (i.h.) szerint Ostffyasszonyfa táján kereshetjük.

SIKLÓ (Colubridae 'siklófélek')

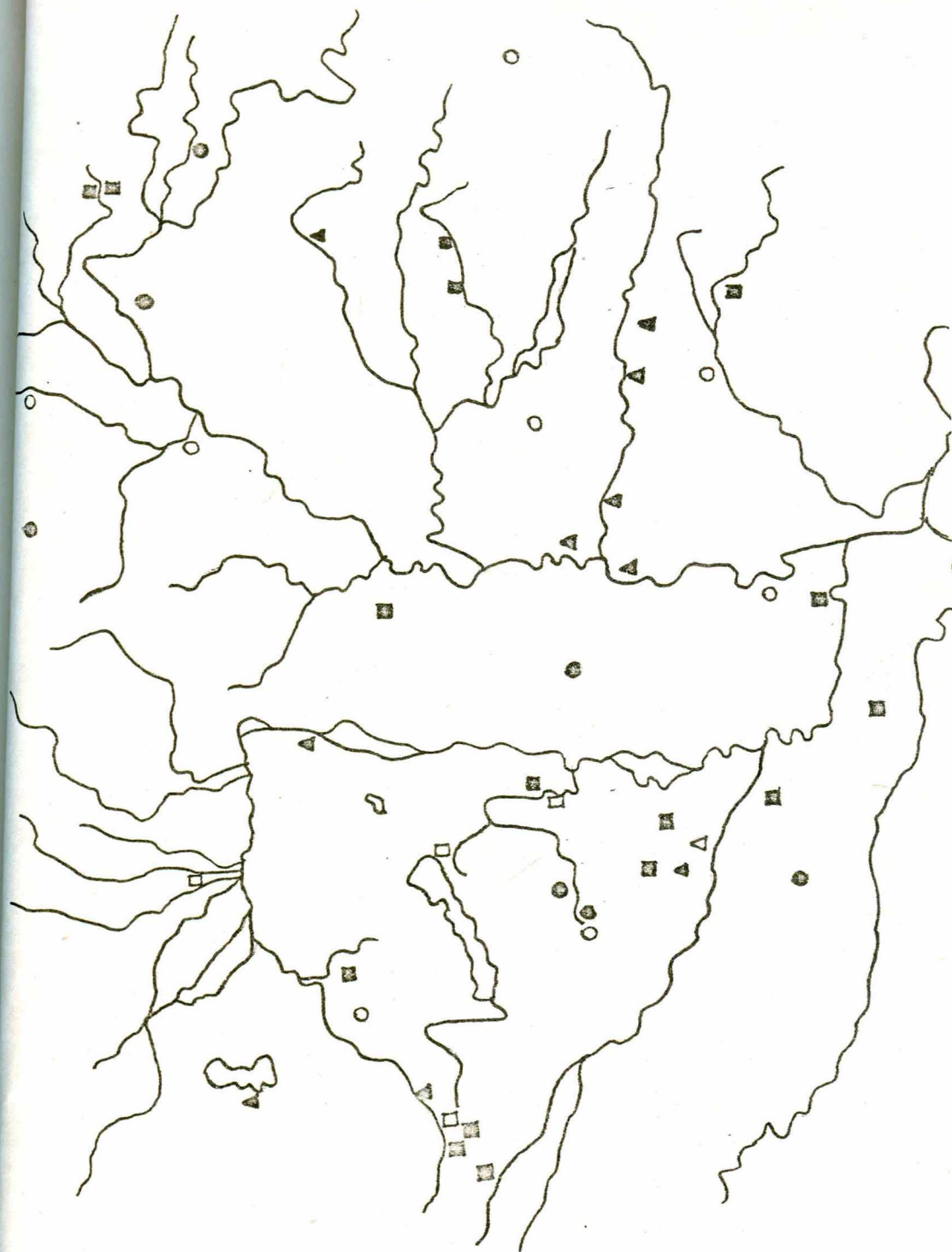
S i k l ó: 1406: Soklo (CSÁNKI I, 744). — CSÁNKI (i.h.) az Arad melletti Sikló (ma Șiklău) helységgel azonosítja.

S i k l ó s: 1406-7: Felsewsiclus, Kuzepsiclus, Nagsiclus (CSÁNKI I, 744). — CSÁNKI (i.h.) a volt Zaránd vármegyei Pan-kota környékére helyezi.

- S i k l ó s d: 1325: p. Sykey (CSÁNKI III, 629), 1346: v. Syklusd (uo.). — CSÁNKI (i.h.) a volt Sopron vármegyei Siklósddal (ma Siegless, Ausztria területén) azonosítja.
- SŐREG (sőregtok, csillagos tok, Acipenser stellatus)
- S ő r e g: 1427: Sowreggh, Sewrugh (CSÁNKI I, 146). — CSÁNKI (i.h.) a volt Gömör vármegye délnyugati részére lokalizálja.
- S ő r e g p u s z t a: 1219/1550: Seureg (FNESz. 582), 1368: p. Sewregh (CSÁNKI I, 33). — Ma Sőregpuszta Tápiószentmárton határában.
- SÜLLŐ (fogas, fehérhasú csuka, süllő, szellő, Lucioperca lucioperca)
- S ü l l ő d: 1294: v. Selleud (GYÖRFFY I, 379), 1330: de Sylodi (uo.). — GYÖRFFY (i.h.) szerint Baranya megyében, Nagyfalutól délre volt (Siklóstól kissé délkeletre).
- VIDRA (vízikutya, vízimenyét, Lutra lutra)
- V i d r a 1.: 1274 > 1340: Wydrah, cum piscinis Syliethou vocatis (GYÖRFFY I, 877). — GYÖRFFY (i.h.) szerint a Tisza déli partvidékén fekhetett.
- V i d r a 2.: 1477: Wydra (CSÁNKI I, 748). — CSÁNKI (i.h.) a volt Arad (azelőtt Zaránd) vármegyei Vidra nevű községgel azonosítja.

Mai térképeink hiányos vízrajzi vonatkozásai miatt, s múlt századi megyetérképeink hiányos víznévi följegyzései miatt nem tudtam azoknak a patakoknak a neveit azonosítani, amelyek mellett a felsorolt helységnevek feküdtek vagy fekszenek. Annyi azonban megállapítható volt, hogy szinte mindegyik víziállatnevet viselő helységünk valamilyen víz (általában patak) mellett található, még akkor is, ha bizonyíthatóan vagy föltételezetten a közvetlen névadó személy volt. Azt a személynévkutatásnak kell eldöntenie, hogy a névadó személy milyen okból kapott víziállatnevet, de talán most is meg lehet kockáztatni azt a föltételezést, hogy a víziállatneveket viselő személyek vizek, patakok mellett éltek, s elsősorban — mint ahogyan azt már korábban PAIS DEZSŐ (MNYTK. 115. sz. 21—2) kifejtette — foglalkozásuk jelképeként kapták neveiket.

J. PAPP ZSUZSANNA

A NÉVELEMHIÁNYRÓL

Általános jelenség, hogy a hivatalos tulajdonnév a mindennapi használatban más alakban fordul elő. Elsősorban a személynevek esetében gyakori, hogy a kételemű névnek a szituációtól függően csak egyik elemét használjuk, s azt is néha megváltoztatjuk: rövidítjük, csonkítjuk, toldalékoljuk stb., vagy névkiegészítőkkel látjuk el. Például Nagy János otthon, a családban János, Jani, Jancsi, Janika vagy éppen János bácsi; a munkahelyén Jani komám, Nagy szaki; a közéletben Nagy úr vagy Nagy elvtárs stb.

Ugyanez a névelemelhagyás intézménynevekben sem ritka. A Bessenyei György Tanárképző Főiskola névből vagy csak a Tanárképző vagy még gyakrabban csak a Főiskola, a Táncsics Mihály Gimnáziumból vagy csak a Táncsics vagy a Gimnázium a használatos a mindennapi beszédben, ezek is esetleg további módosításokkal.

Ritkább az irodalmi művek, újságok, folyóiratok címei esetében a névelemhiány, de ott sem példa nélküli. A Tragédia minden művelt magyar számára Madách Imre, Az ember tragédiája című művét jelenti. Az ÉS érdekes és szellemes elemhiányos neve az Élet és Irodalom című hetilapnak. Az Új Tükör általában csak Tükör, a Társadalmi Szemle pedig Szemle a folyóiratot olvasók és azon vitatkozók körében, nem beszélve a számtalan Értesítő, Híradó, Hírek, Közlöny stb. elemet tartalmazó periodikáról.

Az eddig tárgyalt esetekben (személynevek, intézménynevek, irodalmi alkotások címei stb.) a hivatalos nevek általában egyszerre keletkeznek a megnevezettel, s a névelemhiány egyszerűen névelemelhagyással magyarázható. Ezt azonban nem lehet rámondani valamennyi elemhiányos helynévre, vagyis nem minden elemhiányos név névelemelhagyás útján keletkezett. A helynevek ugyanis hivatalossá tételük előtt már hosszú ideje éltek a mindennapi használatban és hivatalos följegyzésekben is, s ez sokszor nem egyezett meg a mai alakjukkal, a hivatalos nevekkel, vagy éppen nem is hivatalos, de egy időszakban általánosan használt névalakkal. Ezért a helynevek elemhiányos alakjait két különböző csoportban kell alaposabban megvizsgálnunk.

A/ A helynevek egyik csoportja hosszabb, terjedelmesebb formában keletkezett, első előfordulásai teljesebb alakot mutatnak, mint a

későbbiek, vagy éppen hivatalos alakjuk és a köznyelvben, esetleg a környező lakosok nyelvében rövidebb, elemhiányos formát mutatnak. Tömegével találunk erre példát KÁZMÉR MIKLÓS, A »faluk« a magyar helynevekben (Bp., 1970.) című munkájában, s csak néhányat idézek közülük. Aba < 1388: Abatelke, 1591-1599: Abafalva (i.m.286); Ábrány < 1292: Abrahamfalva, 1339: Abraamfalua (uo.); Ardán < 1319: Jordanfolua (287); Bakó < 1542: Bakófalwa, Bakofalw (uo.); Boldog < 1466: Bodogfalwa (uo.); stb., stb. Ugyanide tartozik még a Nyirit < Nyíregyháza (a népnyelvben: Nyiritháza), Oros < Orosháza, Ecseg < Ecsegfalva stb. Külön csoportban lehetne tárgyalni a Szent- előtagú helységneveket, de csak egy biztos példám van a névelemhiányos alakjukra: Erzsébet < Pest-szenterzsébet. Különleges alakulás Kisújszállás népies Kisúj neve, amely az eredeti Kisszállás (1395: Kiszalas — FNESz. 346) névből megtart egy elemet, de hozzákapcsolja a megkülönböztető névelemet. Ehhez hasonló esetet találtam a Pest megyei Levéltár úrbéri peranyagában kutatva (IV. 31-e/41-9. — valamennyi következő adat ebből az iratcsomóból való). Minden bizonnyal egy régi falu helyét őrizte egy 1695-ből való följegyzés több Szent Miklós Úr adata: „...az Pereghi és Kapufalvi határ, és menne a Szent Miklós Urigh s onnét az Tekerös É-righ...az Peregi Határ edgy fog mellett az Utnál vólna...az Szent Miklósi Ur felé menne, és onnét az nagy-érigh menne...Sok Szálások is vóltak az Szent Miklósi Uron alól...” Később a templomromok talán eltűnván a faluhely kiesett az emlékezetből, a földkiemelkedésnek adták a nevet, s kiegészítették földrajzi köznévvel. 1715: „...Szent Miklos Ur névü Hegy alatt...” 1760: „Sz: Miklós Ur Domb felé...”; „...onnan menynyen Sz: Miklos Ur nevü Dombnak Oldalán lévő határra...”; „...Sz: Miklos Ur Dombocska...” Végül a lényeges névelemnek már csak ez a földrajzi köznév látszott, s a következő alakot jegyezték föl 1861-ben: „Hugyéi Bálványoson az Urhegyi dülőbéli...” (PAULOVITS TERÉZ, Ráckeve határának és belterületének földrajzi nevei. 1966. Kézirat. — Pest m. Levéltár 2/535). Ma pedig a környék lakói azt tartják, hogy az Úr-hegy az uraság szőlője volt. Különös módon, de elemhiányos név keletkezett tehát az idők folyamán egy teljesebb névalakból.

B/ A helynevek többségében azonban a névelemhiány abból keletkezik, hogy a később (akár hivatalosan, akár spontán) kapott megkülönböztető elemet a közeli lakosság nem tartja szükségesnek, s csak a régi névvel él a mindennapi névhasználatban. Erre is számtalan pél-

dát lehetne idézni a köznyelvből, de csak néhány jellemzőt említek. Kunszentmárton, Szalkszentmárton, Szigetszentmárton neve egyaránt Szentmárton, Balassagyarmat, Füzesgyarmat, Rábagyarmat most is csak Gyarmat a környékbeliek névhasználatában. Kiskunlacháza, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kiskundorozsma neveiben nem szerepel a Kiskun- előtag, ma is csak Lacháza, Félegyháza, Halas, Majsa, Dorozsma stb.

Külön csoportban is lehetne tárgyalni, de talán ez utóbbinak alfa-ja a helységösszevonásokból keletkezett helynévösszetételek használata. A helybeli lakosok általában most is külön-külön használják a nevek egyes elemeit, attól függően, hogy a teljes település melyik részét akarják megnevezni. Például Andornaktálya, Aranyosapáti, Bagodvitenyéd, Bágyogszovát, Boglárielle stb. esetében ma is Andornakon vagy Kistá-lyán, Révaranyoson vagy Apátiban, Alsóbagodon vagy Szentpálon (Vitenyéd-szentpál volt az előző név), Bogláron vagy Lőjén lakik valaki. Különleges esetek is előfordulnak, s ilyen éppen Budapest neve. A két névelem külön-külön is használatos, de csak Pest vette át az egész település megnevezésének funkcióját, vagyis a budapestiek megkülönböztetik Budát és Pestet, de a vidékiek szemében akár Óbudán, akár Zuglóban vagy Cinkotán lakik valaki, akkor is csak pesti.

Mindezt a kissé vitatható vázlatot azért bocsájtom közre, mert a kétségtelenül lassan, de mégis készülő Magyar névtani terminológiai szótár egyik címszavához, a névrövidülés-hez gyűjtve az anyagot azt tapasztaltam, hogy nem egyértelmű ennek a terminusnak (sem) a használata. J. SOLTÉSZ KATALIN (A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979.) az alakváltozatok (i.m.41—3) között tárgyalja ezt a névtípust, s a névrövidítés fogalmkörébe sorolja. Példáinak túlnyomó többsége rövidüléssel (Ludi < Ludinszky — családnév; Szele < Szelecsényi — családnév; Alex < Alexanderplatz — helynév; Met < Metropolitan Opera — intézménynév; stb.), de — véleményem szerint — már ez utóbbi elemhiányos+ rövidüléssel alakulásmód, a Vásárhely=Hódmezővásárhely, Fehérvár=Székesfehérvár, Fazekas=Fazekas Mihály általános iskola és gimnázium pedig tipikus névelemhiányos alakulat, melyek közül az utóbbi elemelhagyással jött létre, az első kettő pedig nem vette föl a megkülönböztetőül kapott elemet (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a Vásárhely név még bonyolultabb, hiszen Hód és Vásárhely nevű települések egyesüléséből alakult.)

HAJDÚ MIHÁLY

SZEMLE

J. VAN DER SCHAAR, Woordenboek van vòrnamen, Utrecht—Antwerpen, 1981. (Átdolgozott és bővített kiadás.) 375 lap.

A magyar személynévkutatók már régóta ismerik a hollandiai van der Schaar professzor nagy keresztnévszótárát, hiszen első kiadása 1964-ben jelent meg, s azóta még tizenegyszer látott napvilágot. A mostani, 12. kiadásra azért kell fölfigyelnünk, mert az eddig is igen gazdag anyag még bővebb lett, és a szótár szerkezeti fölépítése is megváltozott.

Nyugodtan állíthatom, hogy az általam ismert közel kétszáz keresztnévszótár közül van der Schaar könyve a legteljesebb összeállítás, és hallatlanul pontos, lelkiismeretes szerkesztése alig hagy kívánnivalót maga után — még az olyan kevésbé ismert és nehéz ortográfiajú nyelvek keresztnéveinek a bedolgozása esetén sem, mint amilyen például a magyar.

Lássuk először azonban a szótár fölépítését! Az első tizenegy és a 12. kiadás elé írt rövid előszó (7—8) után a bevezetésben a keresztnévek eredetéről, használatáról is ugyancsak röviden^{szól} a szerző. A névdivatváltozást számadatokkal érzékelteti, s az 1980/81. évből a leggyakoribb 20–20 nevet egyenként is felsorolja egy hatezer elnevezést vizsgáló reprezentatív statisztika alapján.

A könyv igen fontos fejezete a Register (15—80), amelynek súlyát nemcsak terjedelme érzékelteti, hanem az a tény is, hogy a mostani kiadásban a kötet végéről a könyv elejére került. Meg is érdemli ezt a kiemelését, mert három apróbetűs hasábon tizennégy-tizenötezer névváltozatot tartalmaz. Ezután a kötetben használt rövidítések föloldásai következnek (81—3).

A tulajdonképpeni szótár (85—368) a holland hivatalos nevek betűrendjében sorolja föl a szócikkeket, nem választva külön a férfi- és nőneveket, de rövidítéssel (m= férfinév, vr= nőnév) utal a nemek szerinti különbségekre. A címszónak választott névalak után hollandiai alakváltozatok (tájnyelveiknél a vidék rövidítéses megnevezésével) és becenevek, majd az idegen nyelvi alakváltozatok következnek francia, olasz, spanyol, német, angol, dán magyar, lengyel, cseh, orosz, arab stb. sorrendben (a fölsorolás rendje nem mindig következetes, néha fölcserélődnek a nyelvek, különösen a magyar és szláv nyelvek között).

A szócikk második bekezdésében a név etimológiai magyarázata, eredeti jelentésének megadása következik, majd a név martirológiumi, illetőleg bibliai viselőinek legfontosabb életrajzi adatai, névünnepei következnek. Kitér a szerző ebben a bekezdésben a névnek a történelemben, jelesebb szépirodalmi, képzőművészeti, zenei alkotásokban való előfordulására. Példamutatóan tömör szerkesztését és a nyomdatechnikai megoldások egyszerű, világos és közérthető alkalmazását külön ki kell emelni.

A források fölsorolása (371—5) zárja a könyvet, s az új kiadás bővítettségét az is érzékelteti, hogy ez a forrásjegyzék háromszorosa az előző kiadásokénak.

Természetesen bennünket az érdekel, hogy a magyar névalakok és névváltozatok (becenevek milyen módon szerepelnek a műben, s milyen magyar forrásokból merített a szerző. Érdekes megjegyezni, hogy míg az előző kiadások forrásjegyzékében magyar adatokra csak Füredi és Csillag 1905-ben kiadott Francia—magyar szótára utalt, most bővült a jegyzék Hajdú Mihály, Magyar becézőnevek című könyvével, de a régi adatokat is fölhasználva kerülhettek be ilyen alakok: Andrassy, Bözske, Denes, Felic stb. Ezeknek a száma azonban elenyészően kevés, és a magyar alapnevek és becenevek ortográfiája többnyire pontos, kifogástalan. Bizonyára nagyon sokat fog jelenteni majd a jövőben Kálmán Béla, Nevek világa című könyvének angol kiadása, amely könyvben hozzáférhetővé teszi a magyar kutatások eredményeit, és az adatok pontosabb idézésére is lehetőséget ad. Elterjedésére és széleskörű ismertségére azonban úgy látszik még várnunk kell egy keveset.

HAJDÚ MIHÁLY

KISS LAJOS, Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1981. (Második kiadás.) 726 lap.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a névtudomány iránt egyre nő az érdeklődés. Elég, ha csak az elmúlt két esztendő eseményeire tekintünk vissza, hogy népszerűségét bizonyítsuk. Veszprémben 1980 őszén zajlott le a III. Magyar Névtani Konferencia, amelynek gazdag anyaga közelen megjelenik a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozatában. 1981 őszén a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kitűnő szervezésében és rendezésében a Tulajdonnév az oktatásban címmel tanácskoztak, vitatkoztak a névtan szakemberei, egyetemi, középiskolai és általános iskolai tanárok. Ennek az évnek a tavaszán pedig a Magyar Nyelv Hete szenteli előadásait országszerte elsősorban a névtannak. Továbbá pedig 1979-ben megindult az első magyar névtudományi folyóirat, a Névtani Értesítő.

A névtudománnyal foglalkozó szakemberek, de az érdeklődő nem nyelvészek is nagy haszonnal forgathatták már eddig is a régi hiányt pótló művet, KISS LAJOS, Földrajzi nevek etimológiai szótárát, amelynek első kiadása 1978-ban jelent meg. (Akkor még nem lévén Névtani Értesítő, nem tudtuk ismertetni, s most ragadjuk meg az új kiadás kínálta alkalmat, hogy ezt a mulasztásunkat pótoljuk. — Szerk.) Ismertsége és népszerűsége következtében csupán a forma kedvéért tartom szükségesnek a FNESz. legfontosabb jellemzőinek, fölépítésének a bemutatását.

A szótár 6850 névcikkben adja elő a magyar és nem magyar földrajzi neveket. Egy földrajzi objektumra több földrajzi név is vonatkozik, ezért a földolgozott nevek száma jóval több a névcikkek számánál. Mindezen kívül szép számmal találhatók utalások, amelyek az eligazodást nagy mértékben megkönnyítik. A könyvben megtalálható minden magyar város, község, település, hegy, folyó, tó stb. neve, sőt az érdeklődésre számot tartó utcák, épületek neveinek magyarázatát is megtekinthetjük. A nem magyarországi, de magyar földrajzi nevek számát még minden bizonnyal növelni lehet, s növelni is fogja egy újabb, bővített kiadás. KISS LAJOS műve — ez ideig ilyen, a hazai és külföldi kutatásokat összefoglaló és ezen kívül sok újat is adó munka nem lévén — mindenképpen hatalmas vállalkozás.

A munka tájékoztatójából az olvasó értesül korábbi, töredékben maradt, a földrajzi neveket szótárszerű formában földolgozó kísérletekről. Röviden és talán túlzottan is ^{szerényen}VSzól a szerző az egy ember számára hallatlanul nagy terhet, erőfeszítést jelentő munka előkészületeiről, módszereiről, nehézségeiről. Ezt a Tájékoztatót igen gazdag Forrásjegyzék (9–33) követi, amelynek hatalmas anyaga megerősíti az imént mondottakat.

A szócikkek fölépítése a következő. A címszót az objektum lokalizálása követi. Ezután a legrégibb nyelvtörténeti adat évszámmal és lelőhellyel együtt található. Ezt követi a rövid névmagyarázat, etimológia. Kétségtelenül ez a szócikk legizgalmasabb, a szerző által legtöbb újat és eligazítást nyújtó része, amely tükrözi a legújabb nyelvészeti kutatások eredményeit, elhárítja a téves etimológiákat, vagy éppen több, még bizonytalan névmagyarázat lehetőségét veti föl. A szócikkeket a legfontosabb irodalom felsorolása zárja.

A FNESz. a nyelvész szakember számára kiindulópont és nélkülözhetetlen alapmű, az eddigi névtani, nyelvtörténeti kutatások és eredmények szintézise, valamint újabb névmagyarázatok tudományos alapon nyugvó megfogalmazása. Kiváló nyelvészeink tollából eddig is jelentek meg, és folyamatosan születnek névfejtések — ám ezek az értékes helynévmagyarázatok szétszórva találhatók különböző szakfolyóiratokban, gyűjteményes kötetekben, vagy éppen önálló munkákban. A kutató — legyen az nyelvész, történész, néprajzos, geográfus stb. — ezideig csak hosszas böngészéssel, búvárkodással jutott el egy bizonyos földrajzi objektumra vonatkozó legrégibb adatokhoz, szakirodalomhoz. A FNESz. megléte nagyon megkönnyíti és meggyorsítja annak a szakembernek a munkáját, aki külföldi vagy hazai földrajzi nevek eredetére, a vele foglalkozó irodalomra kíváncsi. Azért is fölbecsülhetetlen értékű a Szótár, mert gátat vet a még igen sűrűn keletkező tudománytalan, romantikus névmagyarázatoknak. A világosan elemezhető, átlátszó szerkezetűnek tűnő földrajzi nevek szorulnak leginkább tudományos magyarázatra, hiszen ezekkel kapcsolatban fogadják el a legkézenfekvőbb etimológiákat a dilettáns névfejtők. Például ilyen félrevezető földrajzi név a Fáj, Baja, Füred (különösen Balatonfüred esetében), Bugyi, Misefa, Szilvág, Lenti, Kozmadombja, Vervölgy, Szentelek stb. Ezekon kívül is még nagyon sokat értelmeznek vagy „értelmesítenek” ma is a nem nyelvész érdeklődők. Ezért a tudományos ismeretterjesztés is igen nagy hasznát

veszi a munkának, s talán éppen ezért lett volna célszerű, ha részletesebb bevezetésben foglalkozott volna a magyar névadás rendszerével, a névadás indítékaival, nyelvi eszközeivel, a népetimológias névváltozatokkal, és esetleg a névfejtés módszereit példákkal illusztrálja. A nem szakember számára így bizonyosan magától értetődőbb lett volna többek között a -falva utótagú földrajzi nevek oly gyakori -fala, -fa végződésűvé válása.

1970-ben a Nyelvőr hasábjain (XCIV, 334—44) megjelent szótártervezetben a Tájékoztatót próbacikkek követték. Ezek egynémelyikében — ellentétben a végleges formával — a több történeti adat kitűnően megvilágította a laikusok számára is a kielemezhetetlen földrajzi nevek elhomályosult összetételi tagjait. Például a Berettyó szócikkben a R. jó 'folyó' utótagú más földrajzi nevekre is adott példák nyelvtörténeti adatai.

Meg kell említeni, hogy e mű szorosan kapcsolódik A magyar nyelv történeti—etimológiai szótárához. KISS LAJOS mint annak egyik szerkesztője és szócikkírója gazdag tapasztalatait fölhasználva minden esetben hivatkozik a TESz.-re, amikor a földrajzi neveket alkotó közszók eredetét, etimológiáját, jelentését szükséges még jobban megvilágítani, vagy amikor egy földrajzi tulajdonnévből származó köznévről beszél.

Kétségtelen, hogy a FNESz. hatalmas szintézis, de természetszerűleg nem zárhatja le a kutatásokat. Mind mennyiségileg, mind pedig a bizonytalan vagy ismeretlen eredetű szavak, nevek esetében etimológiai-lag is folytatandó a munka. A kötet megjelenése óta is gazdagodott már új névfejtésekkel a névtudomány. Legutóbb például MEZŐ ANDRÁS (MNY. LXXVIII, 175—80) sok történelmi, nyelvtörténeti adat támogatásával adott új, meggyőző magyarázatot Törökbálint nevének eredetére. A kutatások szerencsére nem állnak le, s az új eredményeknek a beépítése a következő kiadásba éppen annyira fontos, mint a mai határainkon kívül levő magyar földrajzi nevek etimológiai magyarázata, s ezeket minden bizonnyal meg is kapjuk hamarosan a szerzőtől.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a magyar szakirodalomban egyedülálló könyv a Földrajzi nevek etimológiai szótára. Mind a névtannal, nyelvészettel, történelemmel, néprajzzal foglalkozó tudományos kutatóknak, mind pedig az érdeklődő nagyközönségnek nagyon fontos, hasznos, nélkülözhetetlen kiadvány. Méltán népszerű, okkal lett sikerkönyv és hiánycikk, s nagyon örülhet mindenki a viszonylag gyors második kiadásnak.

J. PAPP ZSUZSANNA

ISABELLA REGÉNYI — ANTON SCHERER, Donauschwäbisches Ortsnamenbuch. Darmstadt, 1980. 188 lap + 12 térkép.

REGÉNYI ISABELLA és SCHERER ANTAL munkája közvetlen érdeklődésünkre tarthat számot. Az általuk tárgyalt terület (Bosznia és Hercegovina kivételével) az élő és a történeti magyar nyelvterületből a Duna—Tisza—Dráva—Száva vízvidékét fogja össze. Az elhatárolás területileg önkényes, inkább történetileg indokolt: a Bécs alatt meginduló (1683) felszabadító harcokat követő nagy telepítések — a Krassó-szörényi bányavidéken 1830-ig is tartó németajkú bányatelepesekek lakta — helységeket fogja össze. A Bosznia és Hercegovina területét érintő részeit nem ismertetem a könyvnek.

Igen nagy kutatói munkásságot és — nehezen hozzáférhető — irodalmat feldolgozó apparátust tudtak céljaik érdekében mozgósítani. Irigylésreméltó könyv: szép a kiállítása, jók a térképei!

Rövid bevezető, történeti áttekintés után országonkénti ismertetés következik (Magyarország: teljes jelenlegi területe; Jugoszlávia: Temesköz délnyugati fele, Szerémség, Szlavónia — a történeti magyar Tótország —, Horvátország — Zágráb vidéke —; Románia: Temesköz északi fele, Szatmár megye). Számunkra nagyon új a hazánk teljes területén élő és a szatmári németeket is a dunai svábság fogalma alá összefogni. Aligha tarthatjuk helyesnek például a soproni vagy bórzsönyi középkori németiséget idevonni. Ezt a szerzők is szükségesnek látják megmagyarázni (4).

A könyv célja gyakorlati. Fenntartani, feledéstől megmenteni a felsorolt helységek német neveit. Miután a trianoni béke után egy-egy helységnek háromnyelvű névváltozata is kialakult (például magyar—német—román), gyakran egy nyelv több névalakot is ismer, szükségessé vált a terület (és népiségének) tagjai, kutatói számára egy konkordancia, amely minden viszonylatban biztos egyeztetést nyújt. Ezt szolgálja elsősorban a könyv. Korlátot két tekintetben ismer. Csak azokat a helységeket tárgyalja, amelyeknek német neve van, vagy amelyben (a II. világháborút követő áttelepítések előtt) legalább 10 főnyi német anyanyelvű lakosságot mutatott ki valamely népösszeírás. Ennek megállapítását a különböző országok népszámlálási adataiból merítették, dolgozták össze.

A helységek „német” neve alatt szintén igen tágra értelmeznek a szerzők. A magyar (horvát stb.) helységnév német tájnyelvi kiejtésétől (hazánkban HUTTERER MIKLÓS gyűjtése nyomán), a történeti német helységnevekig (beleértve POGÁNY IRÉN Buda-környéki német városrészneveit is) gazdag gyűjtést találunk.

„Ide kapcsolódik még egy különleges tünemény” — írja az egyik szerző, SCHERER ANTAL. Magyar, délszláv és román névalkotók min-tájára, akik az idegen neveket „nemzetiesítették”, ’ungarndeutsche’ kutatók, elsősorban TAFFERNER ANTAL (aki „Tóni bácsi” néven ismert honfitársai között), bányásztak ki oklevélbeli régi német vagy németül csengő neveket (például Nagymarosnak csak oklevélből ismert a régi német Neustadt neve), fordítottak másokat, vagy alkottak újakat.

Itt azonban meg kell állnunk. Ugyanis a magyar, délszláv és román (s a talán legszorgalmasabb nem említett szlovák) névalkotások államjogi alapon születtek. Ugyanúgy, mint Ausztria tette a trianoni békeszerződéssel hozzá került Burgenland területén, a német népi neveket véve használatba, formálva, alkotva. TAFFERNER ANTAL és ismeretlen társai munkájából az okleveles írásbeli adatok összegyűjtése értékelendő. Nem tudunk azonban egyetérteni azzal, hogy az oklevélbeli Neustadt nevet an der Donau kiegészítéssel látja el, Kismaros községnek meg egy Kleinneustadt an der Donau fantázianevet készít. Még az is elfogadható lenne, ha a helységnév magyarázataként, helységnévfejtésként idézőjelben és kisbetűvel fordítást adna; teljesen komolytalan és értelmetlen azonban új német neveket alkotni. Például: Kaposvár = Ruppertsburg (valamit hallhattak Ropolyújvár nevéről?), Kátoly = Kattl/hof (itt meg szinte ráhibáztak, a név valószínűleg a német Kattl ’Kati’ női névből való, ugyanis a Győr nembeli Óvári Konrád birtokai között több német személynévből keletkezett, nominativusban álló helységnevet ismerünk: Héder, Permán, Tabód), Kecséd = Kerhegg, Kismányok = Kleinmangarth, Kunbaja = Kumborn, Magyarszék = Ungarisch-stuhl (jóllehet a szék itt ’láp’ jelentésű, a mai Baranya-csatorna régi neve Szék Bach volt — lásd a II. József-féle felvételt!), Mekényes = Stockbrunnen, Szinérváralja = Leuchtenburg, Szőkéd = Söcking és így tovább. Van-e értelme ilyen „házi” vagy „magán” használatra, szórakozásként /?/ készített, fabrikált neveket — kutatóknak ajánlott — munkában megjelentetni?

A magyar (horvát stb.) helységnevek német tájnyelvi kiejtésének kérdése — meglátásom szerint — további fejtegetést érdemelt volna. Ez eddig szokatlan jelenség, bár példa van rá. A keleti német nyelvterület számos szláv helységneve a német nyelvhasználatban így németesedett el, sőt nem egy így értelmesült. Ott azonban egy államjogilag német (NDK) és németnyelvű területről van szó. A történeti fejlődés is szépen követhető (vö.: KÖRNER SZIGFRÍD, Die patronymischen ON im Alt-sorbischen, Berlin, 1972.). — Nálunk még egy kérdés vetődik föl. A nemzetközi útjelző táblákon a hivatalos helységnevek szerepelnek, úgy mint legtöbbször a vasútállomásokon. Még legújabbban is szigorúan módosították Szentdienes község (és vasútállomás) nevét Szentdénés-re. Szóba sem kerülhetett például egy nyelvjárási Szengyenizs kiírása. Most viszont egy német nyelvjárási kiejtés feljegyzése nyomán, sőt annak értelmezésszerű továbbfejlesztésével látjuk a neveket e jegyzékben. Pl. Abaliget > Abaling, holott a magyar nyelvjárási Baliget volt ismeretes a németben. A kérdés felvetése időszerű: tisztázzuk a magyar helységnevek nemzetiségi alakját — ha van, de ne kreáljunk, ha nincs!

WINDISCH KÁROLY GOTTLÍB 1790-ben Pozsonyban megjelent *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen* című könyve tartalmaz ilyen csodabogarakat: minden helységnévnek magyar, latin, német és román nevét közli, akarom mondani elkészíti. Imigyen: Maros-Solymos, Falcovius, Falkendorf, Solymis; Nyavalyásfalva, Miserovicus, Elenddorf, Nyievojcs stb. A magyar és gyakran a román név élőnyelvi adat, a latin és a német (Szászföld és a szász székek kivételével) játékos csinálmányok. 1790-ben e játék még elrendelhető volt. Ma már — még ha nosztalgiahullámról beszélünk is — közhasználatú helységnévtárban helye nincsen!

Ahogy Windisch — egyébként közhasznú — munkája, ez a könyv is — a fentebbi okok miatt — csak ellenőrzéssel használható a német helységnevek megállapítására. Feltétlenül használható azonban a nagy alaposságra valló és feldolgozott irodalom, amelynek nem egy adata ismeretlen a hazai névtannal foglalkozók előtt is. A Tafferner Antal csinálmányait jelző T-betűs adatok — és sok-sok jelzetlen társa — irgalom nélkül törlendő egy esetleges következő kiadásból. Nagy kár volt ezeket belekeverni az egyébként — mint már említettem — nagy és érdemes munkát és apparátust mozgósító gyűjtésbe.

Más lapra tartoznak a tájnyelvi alakok, névformák. Ezek értéke — például a magyar-német hangmegfelelések vizsgálata kérdésében — vitán felül áll. A kérdés ott merül fel, hogy német neveknek lehet-e tekinteni a magyar nevek németajkú kiejtésait. Miután meglehetősen sokat foglalkoztam a magyar és a nekik megfelelő idegen nyelvű helységnevek gyűjtésével, vizsgálatával, erősen megkérdőjelezendőnek tartom például a Tabód = Toboldsdorf, Tarján = Tauland, Keskend = Geisdorf, Sarwaš (~ Szarvas) = Hirschfeld, Versec = Hennemannstadt adatokat. Utóbbihoz nem tudom mit szólna a „Hét sváb”, ha hallaná.

Ha ennyi új és ismeretlen német nyelvű adatot tárol, az ilyen egyeztető névtárnál feltétlenül szükséges lett volna a források rövid jelzetére, évszámára hivatkozni. Az ismertetés szerzője évtizedek óta kíséri figyelemmel a Kárpát-medence párhuzamos helységneveit, így a németeket is, feltűnő a számos csinálmányként ható új német név, névalakítás — amely eddigi forrásaimban ismeretlen volt, illetőleg csak újabb kiadványokban (pl. WEIDLEIN JÁNOS legújabb munkáiban, SCHMIDT-TOMKA GUSZTÁV írásában stb.) bukkannak fel.

Igen értékes e mű, mint konkordancia, de ez sem teljes az egész Kárpát-medencére vonatkozóan (lásd Csehszlovákia és Jugoszlávia területét érintő részeit). Égetően szükség lenne — egyetértve az elhunyt Schramm Ferenc kitűnő javaslatával — az 1913-as helységnévtárra alapozva, hasonló gondossággal készített, és csakis történeti adatokra támaszkodó névmutató, névegyeztetés.

A névszedet olvasgatása során egy-két hiányzó adatra is bukkan-
tam, — ami ilyen hatalmas anyagban elkerülhetetlen. Például Aurélháza
nevénél a népi Hollér (SzegSz.) név hiányzik. A Valea Minișului =
Minischtal név is felkeltette érdeklődésemet: magyar neve is hiányzik,
és a 10. sz. térképen sem szerepel. Talán telepítés útján keletkezett
új név a Krassó-Szörény megyei Ménes-folyó völgyében. Mint onnan
elszármazott család sarját, kétszeresen érdekelt volna, ugyanis a szűk
Ménes völgyében hová lehetett telepíteni?

A könyvhöz igen jól áttekinthető, szépen rajzolt 12 térkép tarto-
zik. Ezek közül az 1. számú áttekintő lap. A trianoni béke szülte „Bur-
genland” névnek magyar területre is felírásával, a mai „West-Ungarn”-
nak 'östlisches Burgenland' (186) értelmezésével nem tudunk egyetér-
teni. A 2. sz. térkép felirata (Magyar vármegyék az 1784. évben) —
gyanításom szerint — felcserélődött a 3. sz. térképével. A térképábrá-

zolta megyerajz ugyanis nem ismeri a külön Krassó és külön Szörény megyét. A kettő területén csak az 1873. évi XXVII. tv. intézkedett a határőrvidék felszámolásáról, majd 1880-ban Krassót és Szörényt egyesítették. Nem szerepel Torna vármegye sem, amely 1882-ben egyesült csak Abaúj megyével. A 3. számú térkép (A magyar megyék beosztása az I. világháború végéig) ábrázolja az 1784. évi állapotokat! Viszont „Temeswarer Comitatus” sohasem volt. A 4. sz. térkép az úgynevezett kétszázvezes „Generalkarte”-k áttekintő lapját adja. Az 5—12. sz. térképek részletrajzok egyes német települési területekről.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy értékes munka az ismertetett könyv. Hiányai és tévedései megerősítik azt a kívánságot, hogy magunk is gondoskodjunk hasonló összeállítású történeti helység-névtárról. Térképekkel Akkor talán elkerülhetők lennének a filakovoi, tirgumureși, Nagymaros—gabcsikovoi s hasonló névalakok az idegenforgalom és a napisajtó szövegeiben.

REUTER CAMILLO

Vajdaság helységeinek földrajzi nevei. 2—6. kötet. Szerk.:

PENAVIN OLGA és MATIJEVICS LAJOS. Kiadja az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete a Tartományi Tudományügyi Öngazgatási Érdekközösség támogatásával. Újvidék, 1976—1981.

Nagy szégyennel kezdek e sorozat öt kötetének ismertetéséhez. Ugyanis a magyarországi névtudomány kutatásainak eredményeire a leggyorsabb reagálást, kiadványaink rögtön ismertetését a jugoszláviai magyar nyelvészekről kaptuk mindeddig, s mi — az első kötetük ismertetése óta (NévtÉrt. 1. sz. 51—5) — egy szót sem szóltunk további munkálataikról. Pedig szinte esztendőnként jelentek meg az újabb eredményeket magukba foglaló, különböző terjedelmű, de egyaránt értékes tartalmú füzetek. Mindegyikben egy-egy „kommuna” (nagyobb helység a hozzá tartozó, körülötte fekvő kisebb községekkel, pusztákkal — talán a régebbi „körjegyzőség” szavunk felel meg neki legjobban) helynévanyagát találjuk, s ha azt nézzük, hogy a szerzők más irányú és sokoldalú tevékenysége mellett évente egy-egy ilyen könyvet publikálnak Jugoszlávia magyar helyneveiről, meglepődve s kissé meg is ha-

tódva csodáljuk eredményeiket, s az eddigeknél több elismerést kelle-
ne adnunk ezért a hihetetlen mennyiségű időt és energiát fölemésztó mun-
káért. Ha viszont a Vajdaság térképére esik a pillantásunk, s megállá-
pítjuk, hogy 44 ilyen kommuna van összesen, s még 38 helyneveinek a
közzététele áll a szerzők előtt, lelkesedésünk nem csökken egy jottá-
nyit sem, de kevésbé látjuk optimistán a jövőt. Különösen azért nem,
mert Mirnics Júlia váratlan és tragikus halálával kéttagúra csök-
kent a közlétező kollektíva száma, s az újabb kötetek munkálataiba
nem vontak még be eddig a szerkesztők szorgalmas és ügybuzgó fia-
talokat.

Az imént említett első kötetnek az ismertetése fölment az alól,
hogy a sorozat megindulásáról, annak előzményeiről, körülményeiről
írjak. Az ottani előszóban kifejtett elvek, szempontok, gyűjtési és ellen-
őrzési módszerek, a közzététel technikájának leírása különben sem is-
métlődik meg az újabb kötetekben. Ez természetes következménye a
helyi való takarékoskodásnak, s az adattárak fölhasználóit nem aka-
dályozza munkájukban. Annál inkább nem, mert a szerkesztők (és a
szerzők — ugyanazok lévén) mind elméleti, mind gyakorlati területen
következetesek önmagukhoz, és híven követik az első (bácstopolyai)
füzet módszereit. Ezt nagyon helyesen teszik. Még akkor sem lenne
tanácsos ezeken változtatni, ha némileg egyszerűbb, esetleg jobb meg-
oldások merültek volna föl a munka végzése közben, hiszen így lesz
egységes és összefüggő a teljes sorozat.

Az újabb kötetek bibliográfiai adatai a következők:

2. szám: PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS, Szabadka és környé-
ke földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1976. 333 lap.
3. szám: MATIJEVICS LAJOS, Kishegyes és környéke földrajzi nevei-
nek adattára. Újvidék, 1977. 127 lap.
4. szám: PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS, Ada és környéke
földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1979. 167 lap.
5. szám: PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS, Zenta és környéke
földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1980. 127 lap.
6. szám: PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS, Szenttamás földrajzi
neveinek adattára. Újvidék, 1981. 80 lap.

Valamennyi kötet rövid tájékoztatót ad a földolgozás módjára, a
különböző jelek használatára, s közli a kutatott települések magyar és
szerbhorvát neveit. Ez után a címben szereplő kommuna rövid jellem-

zése következik, amely tartalmaz topográfiai leírást, történelmi és helytörténeti tudnivalókat, népmozgalmi adatokat, jelenkori statisztikákat a lakosság összetételéről, gazdasági és művelődési viszonyairól stb. Mind-egyik kötetben megtalálható a Vajdaság térképe, amelyen valamennyi kommuna határa szerepel a kutatóknak föltűnő kiemelésével. A több helységet is tárgyaló kötetekben még egy térkép van, amely a kisebb községek, lakott helyek fekvését, egymáshoz való elhelyezkedési viszonyait szemlélteti.

Az adattárak adják a kötetek legterjedelmesebb és legfontosabb részeit. Valamennyi község, kisebb település külön szerepel bennük. Először a helységnévre vonatkozó adatokat találjuk meg bőséges földrajzi, történeti és statisztikai adattal, majd a területén levő kül- és belterületi helynevek vegyesen, betűrendben következnek. A szócikket a köznyelvi névalak vezeti be. Utána következnek a nyelvjárási alakok (ahol van, ott a szerbhorvát név is), majd kerek zárójelben áll az esetleges hivatalos név. Valamennyi névnek hol?, honnan? és hová? kérdésre felelő magyar ragos formáját is megkapjuk itt! Végül az objektumra vonatkozó tudnivalók (meghatározás, térszínforma, művelési ág, néveredet, népetimológia, helytörténet, néphagyomány stb.) zárják a névcikkeket.

Meglepő, hogy sem tildével való azonosítást, sem rövidítést nem használnak a szerzők. Kétségtelenül ez is szebbé, pontosabbá, könnyebben használhatóvá teszi a munkát, de különösen az tetszik, hogy — a magyarországi gyakorlattól eltérően — minden névcikk külön sorban, félkövér szedésű köznyelvi névalakkal kezdődik. Azzal biztosan sok időt és kiadási költséget takarítanak meg, hogy az egyes neveket térképeken nem lokalizálják, de az esetleges későbbi fölhasználásnak (különösen a helytörténészeknek, régészeknek, geográfusoknak) ezzel talán sok gondot is okoznak majd.

Valamennyi kötet adattárát a földrajzi köznevek szótára követi. Ezekben külön sorolják föl a magyar és az idegen eredetű szavakat. Röviden utalást kapunk a nem magyar nemzetiségek által használt földrajzi köznevekre is. Az adatközlők, gyűjtők és ellenőrzők neveinek felsorolása s egy elég gazdag irodalomjegyzék zár le minden kötetet.

A sorozat eddig megjelent számai is jelentős eredményei nemcsak a jugoszláviai, hanem az egész magyar névkutatásnak. Névtudományunk óriási anyaghoz jut általa, aminek földolgozása, vagy bármilyen jellegű hasznosítása a jövő feladata.

HAJDÚ MIHÁLY

CZEGLÉDI IMRE, Békéscsaba utcanevei. Békéscsaba, 1981.
Kiadta a Békéscsabai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága. 153 lap
+ térk.

Örvendetes jelenség, hogy utcaneveink történetével, struktúrájának vizsgálatával egyre többen foglalkoznak, s Magyarországnak legalább tizenöt városáról van már rövidebb-hosszabb történeti vagy jelenkori földolgozásunk. Ezeknek a jelentősebbjei sorába illeszkedik be CZEGLÉDI IMRE könyve, amely kiváló történeti módszerekkel és alapos kutatómunkával készült, sok pontos adatot tartalmazó összeállítás.

A kötet bevezetése (7–23) a város utcanévrendszerének vázlatos történetét adja 1851 és 1976 között. Az első utcanévösszeírás ugyanis 1851-ben történt, amelynek 69 nevét SZABÓ FERENC, Békés megye helységeinek utcanevei a múlt század közepén (Gyula, 1961.) című tanulmányában közölte, s ez valóban igen jó kiindulópont a további összevetésekhez. Czeglédi Imre nagyszerűen ki is aknázza a benne rejlő lehetőségeket: nemcsak azonosítja a mai utcákkal a múlt század közepének utcaneveit, hanem jelentéstani vizsgálatnak is aláveti őket. Megállapítja, hogy a természetes névadás (irányjelzés, milyenség, domborzat, benne álló épületről való elnevezés stb.) sokkal gyakoribb (50 %-nál is több) volt, mint ma bárhol is Magyarországon. (Érdekes, hogy ezek között a természetes utcanevék között egyetlen szlovák szó sem szerepel az akkor még zömmel nemzetiségiek által lakott Békéscsabán.) Még jobb a természetes nevek aránya az 1865-ben készült összeírás tanúsága szerint. Jóllehet ekkor már megjelennek az „emlék-állítási célú” személynévi eredetű utcanevék (Békéscsabán az első a Széchenyi utca még Széchenyi halálának az évében). 1910-ben az utcanevék kétharmadát megváltoztatták, s általában személynéveket adtak a régi, természetes utcanevék helyett. Így az összes névnek már 63 %-a személynévi eredetű lett ekkor! Általában a honfoglaláskori vezérek és a magyar királyok lettek a névadók, de néhány korabeli politikus (még életében!) is utcát kapott. A későbbi névváltoztatások (1929, 1938, 1945, 1946, 1949, 1958. stb.) nagyrészt országos rendeletekre történtek, s még az adott nevekben is alig tértek el a sablonos vagy éppen kötelező névadási gyakorlattól. (Az 1956-os, rövid idejű névváltoztatásokról nem szól a könyv.) A mai névanyag megoszlása szinte azonos az 1910-belivel (62% személynévi, 18% helynévi, 8% állat-, illetve növénynévi eredetű).

Ezt a rövid történeti és jelentéstani földolgozást csak bevezetésnek szánta a szerző a valóban jelentősebb és terjedelmesebb „Utcanevtár” (27–145) elé. Ez az adattár betűrendben sorolja föl az egyes utcaneveket. Megadja előfordulási évükkel együtt a régebbieket, s alapos, részletes magyarázatot közöl mindegyik névhez. A személynévi eredetű utcáknál a névadóról megfelelő adatokkal alátámasztott életrajzokat is találunk. Különösen értékesek a helytörténeti följegyzések, amelyek általában túlmutatnak az utcanevtörténeteken, néha kisebb tudományos igényű cikkek.

A történeti neveket föltűnő jellel különbözteti meg a jelenkoriaktól. Számos esetben utalásokkal hívja föl a figyelmet a keresett név tárgyalási helyére. Nagyon gyakran hivatkozik forrásokra, amelyek elsősorban levéltári iratok, tanácsülési jegyzőkönyvek, de számos helytörténeti munka is található közöttük, s a szóbeli közlések sem ritkák. A forrásjelzetek, rövidítések föloldásai zárják a kötetet.

Két szemléletes térképe van a könyvnek. Az egyik (11) a város belterületének alakulását, növekedését ábrázolja öt időpont (1843, 1884, 1911, 1943 és 1976.) helyzetének egybevetésével. A másik térkép nagyméretű melléklet, amely az 1976-os utcákat és utcaneveket tartalmazza a VII. kerületként Békéscsabához csatolt Mezőmegyer község térképével együtt. A melléklet hátoldalán az utcák betűrendes fölsorolása található a visszakeresést megkönnyítő térképhálózati számokkal.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy CZEGLÉDI IMRE könyve kiváló utcanevtörténeti alkotás. Pontossága (az említett rövid életű névváltoztatások mellőzése ellenére) megfelelő, lelkiismeretessége az adatok összegyűjtésében tiszteletreméltó, s óriási anyaga következtében nagy nyeresége névtudományi szakirodalmunknak is.

H. M.

MADAS JÓZSEF, Pécs-belváros telkei és házai. Adatgyűjtemény.

Pécs, 1978. 767 lap

A Baranya megyei levéltár forrásmunkáinak sorozatában, a pécsi Janus Pannonius Múzeum kiadásában jelent meg MADAS JÓZSEF bányamérnök számos év kutatómunkáját összegző, vaskos, kiváló munkája.

A mű szerény címe nem árulja el azt a sokéves, hatalmas aprómunkát, amelyet szerzője önzetlenül belefektetett. Nem véletlen, hogy a földmérésben, térképszerkesztésben jártas bányamérnök vállalkozott arra,

hogy Pécs város töröktől történt visszafoglalásától (1686. október 21.) az 1895-ig használatban volt 1856-os telekkönyvig — valamennyi írásos, térképi forrást felhasználva — Pécs belvárosának telkeit (a rajtuk levő házakkal, építményekkel) egyenként feldolgozza. A szerző is aprólékosan leírja munkájának nehézségeit, kényszerűen megállapítva azt, hogy „Az [eddigi] publikációkban közölt helymeghatározásokat gyakran nem sikerült mai hellyel azonosítani. A múlt utcaneveit nem ismertük.”

S itt érjük el a Névtani Értesítő olvasóinak érdeklődési körét. A szerző egyrészt fáradhatatlan munkájával feltárta Pécs régi utcaneveit, s azokat pontosan azonosította a mai belváros meglevő telkeivel, utcáival házszámokként. Bár 1933-ból ismerjük BÁRDOS ISTVÁN Pécs régi német utcanevei című doktori disszertációját a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészkarának német intézetéből, de ez minden gondossága ellenére félreérthető, sőt félrevezető. Ugyanis BÁRDOS ISTVÁN csak az 1722-ben készült — s MADAS kutatása szerint tovább nem élt — német nyelvű telekkönyvet dolgozta fel, illetőleg csak a városi tanácsülési jegyzőkönyvek német adataiból kalászkodott. Súlyos hibát követve el azzal, hogy dolgozatában sehol sem említi meg, hogy e tanácsülési jegyzőkönyvek ugyanekkor — felváltva — változó magyar vagy latin nyelvűktől függően magyar és latin nevükön is nevezik az utcákat. Ebből azután napjainkban WEIDLEIN JÁNOS, Die Schwäbische Türkei II. (1980.) című munkájának Fünfkirchen fejezetében sajnálatosan téves következtetéseket vezet le.

MADAS JÓZSEF ezirányú eredményeire most nem is térek ki. A Névtani Értesítő olvasói előtt az Adatgyűjtemény alapját képező kézirat, bő idézeteket tartalmazó adattár nyomán — amelyet a szerző előzékenyen rendelkezésemre bocsátott — egy cikkben óhajtom bemutatni Pécs utcaneveinek kezdeteit, s tisztázni a BÁRDOS-féle könyvből következő félreértéseket.

MADAS JÓZSEF kitűnő Adatgyűjtemény kötete személynévutatóinknak is kiváló adattár, illetőleg fáklya a tüzetes kutatásban, hogy a roppant érdekes, soknyelvű (spanyol és francia családnevek is éltek) pécsi vezetéknév feldolgozásában világosságot teremtsen. „A családneveket betűszerinti pontossággal igyekeztem visszaadni, de a keresztneveket — ha csak lehet — mai magyar alakban. Ez, különösen a 18. században, gyakran arra vezet, hogy ugyanaz a személy többféle, sokszor alig hasonlítható neveken szerepel, de ezt nem találtam elég oknak

arra, hogy a találtak helyett, vagy azok közül egyet kiválasztva szerepeltessek állandó családnévként. Különösen a szlávoknál fordul ez elő a József császárt megelőző korban, de van sok ilyen eset másoknál is. Külön kategória, amikor — a 18-ik század elején — a családnévet sok esetben a foglalkozás pótolja, de még gyakoribb a származási hely ilyen használata."

A visszafoglalt Pécs üszkös romokba hanyatlott város, amely még ki sem heverte Zrínyi Miklós, Batthyány Ádám és Hohenlohe gróf felpörköléseit. A visszafoglalás utáni 15 év a katonai igazgatás, a kamarai igazgatás és Radonay Mátyás pécsi /katona/püspök birtokvisszaszerző — találóan — marakodásával telik el; amikor a városra csapnak Rákóczi kurucái (protestáns vallási sérelmek) és Herberstein rác (görögkeleti vallási sérelmek) csapatai, és az előző 15 év minden eredménye újra porbaomlik. Gyakorlatilag 1704-től indulhat az élet újra. MADAS is — egyes szerencsés adatoktól eltekintve — 1712-től tudja folyamatosan levezetni egy-egy belvárosi telek életét 1895-ig.

Metódusa, hogy összegyűjtött minden adatot egy-egy telekre vonatkozólag, s ezt rövid tömondatokban időrendbe szedte. S itt jelentkezik a névtani kutatónak szerencsés helyzete. Ugyanis az akkori, meglehetősen bizonytalan vezetéknevek „ház~telek tulajdonos" nevekké válnak egy-egy teleknél, s az egymást követő magánjogi (adásvételi, örökösödési, kölcsönügyleti stb.) aktusok vaskövetkezetességgel bizonyítják a névváltozatok, sőt névváltoztatások személyének azonosságát.

Íme a példák! Míg 1712-ben még ilyeneket is olvashatunk „Egy rác égett helye", „Egy ácsmester égett helyét megvette Wóber András (1712) > Weber András (1714) eladta Miller Zakariás volt markotányosnak > Müllner Zakariás (1718) eladta Abraham Józsefnek" (504). 1712: Budimacz [b: Budinac] Tamás, 1713: Buday Tamás, 1722: Budai Tamás, 1727: Budaj Tamás, 1729: Budai Tamás (241). — Vagyis látjuk, hogy a Baranyában ma is dívó és élő horvát névadás Budinac 'budai' később a magyar Budai alakban jelenik meg. Ha a név nem lenne egyetlen és folyamatosan azonos telektulajdonosé magánjogi aktusokban, nem tudnánk rájönni a Budinacz ~ Budai nevek viselőjének személyazonosságára. — Hasonló névsorozatok — változatok — csak bemutatásképpen a következők. 1719: Matthiavics Mihály, 1722: Mathiavics Mihály, 1727: Barjaktar [b: Bajrakdár 'zászlótartó'] Mihály, 1737: Matiovics Mihály (242), 1712: Kovacsovics Miklós, 1722: Kavasovics Miklós, 1727: Zubancsia

Mikolarovics, 1737: Kovacsevics Miklós zubbonyos, 1763: Kovacsevics Miklós, 1764: Kovachevich István, 1774: Kovacsevics István (243), 1718: Julancsy Mátyás, 1722: Julancsy Máté, 1727: Csulancsia Mátyás (244). — Amint látjuk, a névváltás közönséges, igen gyakran a foglalkozásnév, vagy volt katonai tisztségének neve válik fel a vezetéknevet (ha ilyenről beszélhetünk), míg a keresztnév változatlan, bár itt is van névtévesztés, amikor a Mátyás és Máté nevet összekeverik.

A Pécs~~ett~~ lakó magyar, horvát és német nemzetiségeket a katolikus vallás fogta össze. A protestánsokkal szembeni türelmetlenség jórészt a kurucok támadásakor ütött vissza. Míg a görögkeleti szerbeket hitük ellen való vallási (nem nemzetiségi!) türelmetlenség a városi vezetésből, képviseltetésükből kizárta, sőt idővel — ha nem tértek át a katolikus hitre — a várost el kellett hagyniok. S miután mindkét esetben elsősorban a német kamarai tisztviselők, illetőleg a szerzetesrendek német származású papjai voltak a vallási türelmetlenség képviselői, ennek véres következményeit ismerjük a kuruc betörés és az úgynevezett „rácdúlás”-ként számon tartott eseményben, amely a város német polgárságára sújtott le. Ez tulajdonképpen annak az — 1703. április 19-én befejeződött — harcnak a következménye lett, hogy I. Lipót viszszaadta — habár nova donatioként — a pécsi katolikus püspökség földesúri jogait.

A katonai, illetőleg kamarai közigazgatás Radanay püspök minden ezirányú igényét igyekezett gáncsolni, s a két fél között nem épületes tényekben merült ki e vita, másrészt a helybeli görögkeleti szerbeket (akkori nevükön rácságot) igyekezett felbújtani, részükre bécsi támogatást szerezni a püspökség (káptalan, székesegyház stb.) földesúri igénye ellen. Ezért 1704 után Pécs~~ett~~ csak magyarokat, németeket, katolikus horvátokat (akiknek jórésze a potorok — muzulmán hitre tért horvátok — közül kerültek ki) találunk. A városi polgárság — közösen féltve csekély függetlenségét a városvezetésben —, amely a katonai igazgatás és kamarai igazgatás marakodása között lassan-lassan kialakult — előtérbe tolva a mindenben előnyt és támogatást élvező pécsi német polgárokat, külön Bécsig instanciáztak a püspökség földesúri jogainak visszaállítása ellen. Ez a közös gazdasági, igazgatási érdek volt az amalgamizáló erő, a katolikus vallás pedig lehetővé tette összeházasodásukat. Ez csakhamar a kisebbségi németiséget és horvátságot minden különösebb ösztökélés nélkül beolvasztotta a magyarságba. Elő-

segítette ezt az is, hogy a német és horvát iparosság nemcsak a város polgárainak, hanem annak magyarnyelvű környezetének is dolgozott, és így a magyar nyelv ismerete, gazdasági, üzleti, megélhetési érdeké is vált. Ezért 1763. november 1-én a tanácsulési jegyzőkönyv 17. pontja így szól: „Anno 1759. május 11. napján küldött Császári és Királyi parantsolat szerint meghagyattatnék, hogy mindennemű Prothocolatiok helységbéli nyelven tétetődgyenek, azért is ezen túl magyar nyelven legyenek minden Prothocolatiok, annyival is inkább, hogy azon nyelvet majd minden nemzet meg érti.”

Tehát gyakorlatilag a Habsburg házbéli császári intézkedés okozta Pécsen a német nyelvű írásbeliség — egyidőre való — háttérbe-szorítását, miután addigra a magyar nyelv mint közvetítő nyelv általános ismeretnek örvendett. Szükségesnek tartom ezt a tényt — amelyet eddig érthetetlenül — minden ez időre vonatkozó publikáció mellőzött, kidomborítani. Ugyanis ismételtén visszatérő vád, s az újabb, a baranyai német-séggel foglalkozó külföldi közlemények is „Infolgo der gewaltsamen Madjarisierungsaktionen ist auch das Deutschen Fünfkirchen...fast völlig verschwunden.” (WEIDLEIN, 23) megállapítással rögzítenek, a tények ismeretének hiányában, teljesen hibásan.

Ezért látjuk — amikor még a nevek nem állandósultak — hogy a névadás is hullámló, bár talán a német nevek még a legszilárdabbak. Íme néhány példa! 1712: Özv. Erlichné Borbála, 1722: Oerlichné Borbála, 1729: Oglerné Borbála (377—8); 1774: Cziriaky János, 1783: Szabó Cziriak János szűcsmester (uo.); 1712: Marinko Konjugy, 1714: Marincsics Anna Mária és fia József, 1722: Marinkovics József (437); 1727: Özv. Nádassiné, 1738: Nádasi /Korporalovics/ Miklós vármegyei hajdú, 1752: özv. Nádasi Miklósné (uo.); 1722: Kaposvári Csurscia Mihály, 1737: Kaposvári Mihály, 1737: Kapusvári árvái, 1740: A kaposvári kapu őrségének háza — tehát a család a pécsi Kaposvári, másként Vas-kapu mellett lakván kapja a „Kaposvári” megkülönböztető, majd család-nevet, 1748: Kaposvari Marianna, 1751: Kaposváry árvák, 1752: Kaposovics árvák háza — itt ismét horvát vezetéknev bukkan fel, igazolva a család többnyelvűségét, 1753: Kaposvary Marianna eladta üres telkét (478—9). 1712: Haiduk Mátyás, 1722: Hzyduc Mátyás és Radasics Gy. háza, 1727: Roszhajdo Márton (483); 1737: Hillmaér József nyereg-jártó kertje, 1748: özv. Hilmajer Magdolna, 1752: Özv. Holmayer József-né nyerges — a német név módosulásai a lejegyző hallása szerint (491);

1722: Özv. Puguay Péterné most Kovasovich Mihályné — a korai házasságok miatt az özvegyek névváltozásai még gyakoribbak, 1742: Bukayné kertje (503); 1764: Birjanacz /Didovatz/ Antal, 1774: Didovatz Antal szűrszabó mester — a ma is élő Dedovác iparoscsalád őse (437); — Néha azonban mosolyog is a szigorú adminisztráció, amikor a kérekerülő személy közismert lehetett: 1722: Pochsina Mária özvegy, 1734: özv. Posina Nina, és végül 1737: Mina háza (438); 1712: Szedeczky Imre, lakó Horváth Kranecz Mihály, 1718: özv. Mária eladta Horváthné Juliának, 1722: özv. Crainiz Mihályné, most Nancsizné, 1727: Nancsics Tamás, 1737: Juliska özvegy, 1741: özv. Nancsics Tamásné — amikor megint szigorúbbak voltak a nevek lejegyzésében, 1748: Juliska özvegy — szívesebben fogta a toll ezt a nevet, 1749: Horváthné Julia (510—1).

Ilyen, névkutatóink számára roppant értékes adatokat meríthetünk MADAS JÓZSEF gazdag gyűjtéséből. Az eddigi — és félrevezető — szórványos adatok helyett az ezerszámra megmutatkozó, életet lehelő magánjogi aktusok adatai már a matematika törvényszerűségével bizonyítják azt, hogy ötvöződött össze jóban-rosszban egy volt soknyelvű város itt a Mecsek aljában a gazdasági-rokonsági érdekszálakon keresztül.

Pécs és közvetlen környékének helyneveihez is hasznos segítséget nyújt, amikor helynevekké kövült régi pécsi családneveket emel ki a feledésből: Szkókó, Frúvejsz, Danic stb. vezetéknevek ma mind egy-egy helynévben élnek.

Kíváncsi lett volna — de még pótolható — az adatgyűjteményhez névmutató készítése, amely egyúttal a hazai családneveknek és keresztnévnek /névdivat!/ páratlan adattára lenne.

Ismertetésünket azzal zárjuk, hogy kívánunk a magyar helytörténetírásnak még sok ilyen értékes munkát.

REUTER CAMILLO

SZABÓ T. ATTILA, Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok és cikkek. IV. Bukarest, 1980. 676 lap.

SZABÓ T. ATTILA egész életműve szorosban kapcsolódik a magyar névtudományhoz. Ezt bizonyítja válogatott tanulmányainak és cikkeinek nemrég megjelent negyedik kötete is, amely szép számmal tartalmaz névtani témájú írásokat.

Két önálló fejezete is van ebben a kötetben a névtani vonatkozású tanulmányoknak. Az egyiknek a címe A név és az ember (64–165), a másiknak pedig A helynévkutatás módszere és gyakorlata (166–275). Mindkét fejezet külön-külön is önálló névtudományi értekezés-gyűjtemény lehetne, de még ezeken kívül is vannak névtani cikkek a többi fejezetben elrejtve. Több is akad a Népszerű nyelvészet című részben. Miről beszélnek a helynevek? (21–3), Hogyan alakultak ki személyneveink? (24–36) című tanulmányai nemcsak a tudományos ismeretterjesztés iskolapéldái, hanem a magyar nyelvészet fősófokú oktatásában is kiválóan alkalmazható munkák. A Kalotaszegi mester- és foglalkozásnevek a XVII–XIX. századból (305–14), a Kalotaszeg régi népi fazekasságának történetéhez (315–8) s még ezeken kívül több cikk is tele van történeti személynévadattal. A Történeti néprajzi furcsaságok (341–61) címmel összefoglalt kisebb közlések pedig történeti helyneveket tartalmaznak szép számmal.

Térjünk azonban vissza a két fő névtani fejezethez! Címükből is látszik, hogy az első személynévi témájú tanulmányokat foglal magában. Találkozunk itt régi keresztnévek (Saul), családnevek (Györgydeák, Cosbuc) magyarázataival, de a fejezet fő súlyát két nagyobb tanulmány adja: A marosvásárhelyi személynévanyag beve-jellegű elemei a XVII. század első felében (73–101) és Elavult, halódó és élő kicsinyítő-be-céző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban (102–65). Ha ezekhez hozzávesszük ugyancsak SZABÓ T. ATTILÁnak a kolozsvári történeti becenevekről írott könyvét (NytudÉrt. 59. sz.), valamint a KRIZA-gyűj-tötte erdélyi becenevek földolgozását (SZABÓ T. ATTILA: A Vadrózsák nyelvjárasi anyaga. = ANTAL ÁRPÁD – FARAGÓ JÓZSEF – SZABÓ T. ATTILA, Kriza János. Kolozsvár, 1971. 187–206), teljes képünk alakul ki a magyar nyelvterület jelentős részét kitevő keleti felének törté-neti becézéséről. (Bár a másik felére is lennének ilyen kiváló földol-gozásaink!)

A helynevekkel foglalkozó fejezet sokkal többrejtű. A közölt 14 tanulmányban van általános módszertani jellegű (Miért és hogyan gyűjt-sük a helyneveket? 251–75), az egész magyar helynévadás történetére vonatkozó (A magyar helynévadás történetéhez. 210–2), eltűnt helysé-gek neveit kutató (Eltűnt-e a középkori erdélyi Filesd? 178–83; Egy másik Filesd, 184–6; A középkori Fehér megye egy eltűnt települése; Lengyelkék. 187–9; Eltűnt település-e Barbátfalva? 190–6; stb.), név-

típusvizsgáló (Az Isztambul-, illetőleg a Malomba-típusú helynévkölcsönzés kérdéséhez. 221—50; Az Amadéfalva > Madéfalva-féle névalakulás kora, 174—7) és számos helynévetimológiát tartalmazó (Lakság. 197—9; Ökörítő. 202—7; Ravaszlik. 208—9; stb.).

Természetesen mindenki tudja, hogy SZABÓ T. ATTILA Válogatott tanulmányainak és cikkeinek gyűjteménye sorozatában megjelenő kötetek nagyobbrész olyan munkákat tartalmaznak, amelyek már régen — általában alig hozzáférhető helyen, mint például Erdély, Erdélyi Iskola, Erdélyi Múzeum, Előre, Hargita Kalendárium stb. — megjelentek nyomtatásban. Sok azonban egészen átdolgozva, új adatokkal kiegészítve lát most újra napvilágot. Például A középkori Saul, Sál név és egyebek című tanulmány jegyzetében ezt olvashatjuk: „Az EM. XLVIII, 284. l-ján Saul, Sál címmel közzétett cikkecske itt most jelentősen bővítve jelenik meg.” (650). Másik cikkhez ezt a megjegyzést fűzte hozzá a szerző: „Az itt újra megjelenő tanulmány az előző közlésbelihez viszonyítva jelentős számú adalékkal, a 8. ponttal bővített, stílusbeli simításokkal és szerkesztés-műszaki változtatásokkal módosított közlés.” (656.)

Az egész magyar nyelvtudomány, de különösen a névtan kutatói annak is örültek volna, ha változatlanul kapják kézbe ezeket a hallatlan értékű, máig időszerű és végtelenül tanulságos munkákat. Így viszont még nagyobb megbecsüléssel fogadjuk a töretlen munkakedvű tudós SZABÓ T. ATTILA tanulmányainak gazdag gyűjteményét.

HAJDÚ MIHÁLY

GEORGE R. STEWART, American Given Names. Their Origin and History in the Context of the English Language. New York. viii + 264 lap

Az Amerikai Egyesült Államok angol nyelvű lakosságának névhasználata nem egyezik meg mindenben Anglia lakóinak névviselésével. Különbségek már a névválasztásban, a névdivatban is vannak, s ezért hasznos és szükséges külön amerikai keresztnévszótár kiadása; jöhetnek már több ilyen megjelent, ez az új könyv földolgozásának módszerével és tartalmával is ad újat, eddig ismeretlent a névkutatóknak.

Rövid bevezetőjében (vii—viii) a szerző kifejti, miért használja a „given name” ’adott név’ terminus technicust. Leírja az amerikai névadási szokásokat, névhasználati szabályokat stb. Megállapítja, hogy a név-

anyag cserélődik: újakat vesznek használatba idegen nyelvekből kölcsönözve vagy angol nevekből alakítva, másokat viszont elfelednek, nem használnak. Ennek következtében az ilyen témájú munkák — a szerző véleménye szerint — nem is lehetnek teljesek, de ezen kívül is csak a XX. századi amerikai nevek bemutatását vállalja.

A kötet történeti vázlatát (3—44) alapos angol keresztnévtörténet. A kelta nevek tárgyalásával kezdi a visszapillantást, majd a normann nevekkal folytatja. Külön fejezetet szentel a késő-középkor valamint a reformáció névadásának. Az igazi amerikai névtörténet az első telepések névadásának vizsgálatával kezdődik. Abban a szerencsés helyzetben van az amerikai névkutató, hogy a Mayfloweren érkező 68 férfiutas neveiről fennmaradt egy följegyzés, amelyet a szerző földolgoz névtani szempontból, összehasonlítva korabeli angol városok férfineveivel és későbbi amerikai újszülöttek keresztnéveivel. A XVIII. század elejét fordulópontnak tekinti a könyv az amerikai névadásban, s ha nem is mutat be „névforradalmat”, a névválasztás lassú változását szemlélteti, amely a görög—latin kultúra hatásának növekedésére következett be, s „klasszikus” kornak nevezi ezt az évszázadot. A XIX. század névadása nagyon színes volt Amerikában. Megnövekedett a nem-angolul beszélők száma, és sok idegen keresztnév található az angolok körében már régebben használtak mellett. A XX. századi névdivatot legnehezebb bemutatni — írja a szerző. A családnévnek keresztnévként való használata — férfiak esetében — ebben a században vált gyakorivá. Mind az írás-, mind pedig az ejtésváltozatoknak nagy száma keletkezett.

A könyv gerincét hatalmas szótára (43—258) adja. Ebben a férfi- és nőnevek vegyesen szerepelnek az angol ábécé betűrendje szerint, s a biológiában használatos jelek utalnak a névviselő nemére. Néhány névnél (Alva~Alvah, Justine~Justina, Francis~Frances, Leslie~Lesley, Lynn~Linn, Marion~Marian stb.) csak az íráskép különbözteti meg a nemeket, másoknál (Esmé, Jody, Juba, Kim, Lee, Leigh stb.) még azsem egyaránt viselhetik férfiak és nők. Meglehetősen sok a több alakban is használatos név (Abraham : Abram, Adela : Adele, Adolph : Adolf, Alan : Allen : Allan, Ann : Anna : Anne, Angela : Angeline : Angelina : Angelia).

A név magyarázatakor sok esetben csak utal arra a nyelvre, amelyben kialakult a keresztnév, máskor részletesebb etimológiát is közöl az eredeti jelntés megadásával. Az egyes nevek divatjával, különböző korokban való elterjedésével alapos részletességgel foglalkozik. Megemlíti irodalmi vagy történelmi előfordulásait. Végül a név morfológiai történetével, beceneveivel is foglalkozik röviden.

Annak megállapítására, hogy valóban mennyire „amerikai” keresztnveket tartalmaz ez a szótár, érdemes összehasonlítani az anyagát az egyik legtudományosabb igényű angol keresztnévszótárral (E. G. WITHYCOMBE, *The Oxford Dictionary of English Christian Names*. London-Oxford-New York, 1973.). Az „A” betűvel kezdődő nevek közül a két szótár 135 nevet tárgyal összesen. Ennek alig fele (58) közös, vagyis olyan, amit mindkét szótár fölvesz. 50 található kizárólag az angliai, 27 pedig csupán az amerikai névszótárban. Végeredményben tehát szükséges volt megjelentetni ezt a tudományos igényű, jól kezelhető, szép kiállítású amerikai keresztnévszótárat.

(A könyv megküldéséért itt is hálás köszönetet mondok P. A. Sherwoodnak, a University of London magyar nyelvésztanárának.)

HAJDÚ MIHÁLY

VIGA GYULA, *Népi kecsketartás Magyarországon*. Miskolc, 1981.
148 lap

A Névtani Értesítő hagyományai közé tartozik olyan rokon szakterületek kiadványainak ismertetése, amelyek a névtudomány szakemberei számára is rejtegetnek érdekességeket. Különösen fontos ennek a szerepe akkor, ha az országos könyvkereskedelmi hálózatba nem kerülő könyvről van szó. Ilyen a Borsodi Kismonográfiák sorozat legújabb (12.) kötete, a miskolci Herman Ottó Múzeum kiadványa, VIGA GYULA hézagpótló tanulmánya.

A magyar néprajztudomány mindig nagy figyelmet szentelt az állattartás kutatásának. Két nagy összefoglalás is jelzi ezt (K. KOVÁCS LÁSZLÓ, *A magyar állattartás kutatása*. Bp., 1948.; ANDRÁSFALVY BERTALAN; *Állattartási vizsgálataink*. = *Dissertationes Ethnographicae* II. Bp., 1976—8. 89—104). VIGA GYULA most ismertetendő könyvében a kecskével, a kecsketartással foglalkozik. A kisállatok kutatása korántsem volt egyenletes. A juhászatról viszonylag kimerítően leírtak mindent, a sertéstartásról is bőven vannak tanulmányaink, ám a kecsketartás mintha mostohagyermek lett volna eddig a figyelemnek. Ebben a könyvben monografikus földolgozást kapunk a kecsketartásról. A szerző először a magyar kecsketartás történeti vázlatát, majd a tartás történeti típusait adja. A szorosabban vett néprajzi leírás ezután következik: a tartás technikája, a pásztorok, gondozók bemutatása, a hasznóvétel (tej, hús, szőr, bőr stb.). Ami a tanulmányt a NévtÉrt. számára is érdekessé teszi, az a kecskenévek ről szóló rövid, de rendszerezésre első ízben kísérletet tevő, kiválóan megírt fejezet.

A kecskenévadás újabb jelenség — állapítja meg a szerző. Bizonyítékkul azt hozza föl, hogy ahol sok kecske van, még ma sem kap nevet az állat, a pásztorok is azt mondják: „csak kecske van, nincs külön neve”. Hogy milyen

régi jelenségről lehet szó, történeti adatok híján ne firtassuk; az azonban igazolhatónak látszik, hogy a ház körüli, a család közelében élő kecskéknek az asszonyok, gyerekek (ők a legfőbb névadók) bizonyára már régebbi időktől fogva adnak nevet. A névadás mai állapota első látásra egyszerűnek tetszik: a nőtény állatnak női keresztnévet (Piri, Zsófi, Rózsi, Juci, Bözsi stb.), a bakkecskének férfinévet adnak (Samu, Dezső, Gyuri, Palkó, Vilmos, Miska stb.). A kecskék azonban kaphatnak nevet külső jegyeik alapján is, Szarvállásuk szerint: Csákó, Csonka; vagy ha nincs szarvuk: Suta; Színük alapján: Barna, Cifra, Tarka, Hattyú, Hamvas, Rigó, Cigány, Babos stb. A kistermetű kecskét helyenként Morzsinak, Borsikának nevezik, a kezes, jámbor állatot pedig Birinek. Néhol — így Csík megyében — aszöre után is kaphat nevet: Szakállas stb.

A kecskenevek közül a kutatás számára legérdekesebbek a régies vagy nyelvjárási nevek. Széken Cigirnek nevezik a gyapjas kecskét, Halason a sálma szőrű kecske neve Bonta. Széken Baluka a fehér orcájú, Vatyis, ha a szeme körül fekete folt van. Csíkszentdomokoson Belán a szőke szőrű, Gyósa a fehér, Kecsula a tarka fejű kecske neve. VIGA GYULA megemlíti néhányat a román és szlovák kecskeelnevezésekből is, s megállapítja, hogy a széki Vatyis név végső soron macedoromán eredetű (oacis), melynek származékai a Balkán-félszigeten és a Kárpátokban élő, különböző nemzetekhez tartozó pásztorok nyelvében élnek. S hogy mi mindent bizonyíthat egy név a néprajzkutató számára? A Vatyis név a román nyelvből került az erdélyi magyarsághoz, s közvetve utal a kecsketartás korai történetére, a vlach pásztorok szerepére. „A nevek és színek kapcsán ismertetett adatok utalnak kecsketartásunknak a balkáni és kárpáti pásztorkultúrával való kapcsolataira is” — fejezi be a szerző. A fejezetet értékessé teszi, hogy a lábjegyzetekben az író gyakran hivatkozik saját gyűjtésére (főleg Aggtelek, Teresztenye, Égerszög, Szinpetri és Kunszentmiklós környéki falvakban), és felhasznál néhány néprajzi-névtani adatközlést (Orosháza néprajza; Herman Ottó, Vámszer Géza közlései stb.). Hogy nem tudott több gyűjteményt fölhasználni, az az eddigi esetleges és véletlenszerű gyűjtőmunkát is jellemzi: az állatnevek gyűjtői sem fordítottak kellő figyelmet erre a ma már kevés helyen és gyér számban tartott állatra.

BALÁZS GÉZA

FIGYELŐ

RÖVID MAGYAR HELYSÉGNÉVTÁR

Az Utódállamok Magyarlakta Területeinek Helységnévtára (Kárpát-medence) Brief Hungarian Gazetteer címen (93 lap) Prágay Dezső Eric County Laboratories, 462 Grider Street Buffalo, N.Y. 14215 kiadásában 1981-ben megjelent egy 626 erdélyi, 67 szlovákiai, 12 kárpátaljai, 43 délvidéki és 116 burgenlandi helységnevet magába foglaló könyvecske. Az erdélyi helyneveket először román, magyar — s ahol van — német sorrendben közli Prágay, majd zárójelben vagy a megye (Szilágy, Bihar, Gyergyó, Csík), vagy egy nagyobb város (Kolozsvár, Nagyvárad, Nagyszeben), vagy pedig egy nagyobb tájegység (Kalotaszeg, Székelyföld, Bihar hegység) nevét adja meg a szerkesztő. Ezután a magyar és a román helynevek következnek ábécé sorrendben. Az Erdély fogalmat tágabban értelmezi a szerző: a Partium és a Bánság Romániához tartozó része is benne foglaltatik. A szlovákiai, a kárpátaljai, a délvidéki és a burgenlandi helységnevek felsorolása hasonló módon történik. A közölt anyag a szomszédos országok magyarlakta vidékei helynévanyagának kétségtelenül csak egy részét tartalmazza, hiszen csupán a történeti Erdély hivatalosan nyilvántartott településeinek száma jóval meghaladja a háromezret (s még nem is számítottuk bele az úgynevezett csatolt részeket, a Partiumot és a Bánságot)!

A II. világháború után a román Coriolan Suciu-t és a német Ernst Wagner-t követőleg talán már ideje lenne, hogy összefoglaló munkát készítsünk a magyar peremvidékek névanyagáról a hivatalos és az annak megfelelő magyar (esetleg német) helynevek feltüntetésével. Egy ilyen munkából azonban nem szabad kifelejtenuünk a moldvai csángó telepek magyar neveit!

T. I.

MŰHELY

NÉVTANI TÉMÁJÚ KÉZIRATOK KOMÁROM MEGYÉBŐL

A közelmúltban jelent meg a Komárom megye közgyűjteményeiben őrzött kéziratok lelőhely katalógusa (Szerk.: TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, Tatabánya, 1979. 145 lap) című kiadvány, amely településtörténeti, üzemtörténeti, néprajzi tanulmányokat, továbbá a társadalmi, gazdasági és politikai élet bármely területével foglalkozó kézíratos munkákat sorol föl a szerzők neveinek betűrendjében, jól hasznosítható mutatókkal. Ebből a gyűjteményből közlöm a névtani témájúakat legfontosabb könyvészeti adataikkal, lelőhelyeikkel. Ez utóbbiak rövidítéseinek földolgozása a következő:

- BMKvt. - Babits Mihály Városi Könyvtár, Esztergom
- EÁL. - Komárom megyei Állami Levéltár, Esztergom
- JAKvt. - József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya
- JMKvt. - Jókai Mór Járási-Városi Könyvtár, Komárom
- KDM. - Kuny Domokos Múzeum, Tata
- MIM. - Komárom megyei Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum, Tatabánya
- MZsKvt. - Móricz Zsigmond Városi Könyvtár, Tata
- OVKvt. - Oroszlányi Városi Könyvtár
- PTI. - Pedagógus Továbbképző Intézet, Tatabánya
- TkF. - Tanítóképző Főiskola, Esztergom
- TMG. - Táncsics Mihály Gimnázium, Kisbér

Összeállításomban előre vettem a helynevekkel foglalkozó munkákat, s a három egész megyére vonatkozóval kezdem a fölsorolást, majd az érintett helységek neveinek betűrendjében közlöm a címeket. A hat személynevekkel foglalkozó mű a fölsorolás végén kapott helyet. A címek előtt álló számok a fönt idézett bibliográfiában való sorszámai a munkának. Az adatszolgáltatók neveit, a kézíratra vonatkozó technikai tudnivalókat (gépírás, méret, pályamunka jellege stb.) itt mellőzöm.

337. LÁNCZOS ZOLTÁN, Komárom és Esztergom megyék helynevei a XII. századtól napjainkig. 1977. 71 lap. BMKvt, JAKvt. 400 L 21, MIM. A. 359-78.
416. NAGY KÁLMÁN, A régi Komárom-Esztergom vármegyék helynév szótára. 1965. 76 lap. KDM. 41-76.
29. BALOGH LÁSZLÓ, A Komárom megyei dorogi járás községeinek helynevei. 1969. 306 lap. KDM. 45-76.
292. KOVÁCS ERVIN, Ács község földrajzi nevei. 1975. 6 lap, 3 mell. JAKvt. 400 K 77, KDM. 108-75, TMG.
481. PÉTER LAJOS — NERHAFT MARGIT, Ácsteszer község földrajzi nevei. 1971. 14 lap, térk. JAKvt. 908 P 60.
220. JANKOVICH ÉVA — TAVASZI JÁNOS, Ászár község földrajzi nevei. 1971. 11 lap, térk. JAKvt. 908 J 35.
577. SZIGETI GYULÁNÉ — IZSÓ KÁROLY, Bajnai népi földrajzi nevek gyűjteménye. 1963—1964. 112 lap, térk. KDM. 3-76.
33. BALOGH LÁSZLÓ — KISS LAJOS, Bajót helynevei. 1962—1964. 48 lap, térk. KDM. 3-78.
403. (MOLNÁR LAJOS), Bakonybánk község földrajzi nevei. 1971. 7 lap, térk. JAKvt. 908 M 82.
275. KMETTY KATALIN, Bakonysárkány földrajzi nevei. 1971. 6 lap, térk. JAKvt. 908 K 67.
318. LAKATOS ERZSÉBET, Bakonyszombathely földrajzi nevei. 1971. 8 lap, térk. JAKvt. 908 L 15.
415. NAGY JULIANNA, Bábolna község bel- és külterületének földrajzi nevei. 1973. 9 lap, térk. JAKvt. 400 N 22, KDM. 78-76, 88-76, TMG.
431. NEBEHAJ ILONA, Bársonyos földrajzi nevei. 1970. 6 lap. TMG.
497. RÁCZ PÉTER, Csátka község földrajzi nevei. 1970. 18 lap. TMG.
621. TILKI MAGDOLNA, Császárs község földrajzi nevei. 1972. 14 lap. TMG.
18. BAKOS MÁRIA, Csép község földrajzi nevei. 1971. 7 lap, térk. JAKvt. 908 B 15.
122. ERDŐKNÉ LÁZÁR ZSÓFIA, Dadi határnevek. 11 lap, térk. KDM. 97-76.
648. VARGA ÉVA, Ete község földrajzi nevei. 1970. 6 lap. TMG.
217. IMRE JÓZSEF, Hánta község földrajzi nevei. 1971. 11 lap, térk. JAKvt. 908 I 47.
599. TANOS JÓZSEF, Kerékteleki belterületének népi elnevezései. 1963. 1 lap, térk. KDM. 23-76.

600. TANÓS JÓZSEF, Kerékteleki község határrész- és dűlőnevei.
1963. 2 lap, térk. KDM. 22-76.
210. HORVÁTH ILONA, Kerékteleki földrajzi nevei. 1975. 6 lap, 3 mell.
JAKvt. 400 H 87, KDM. 110-76, TMG.
154. FOJTIK ÁGOTA — MAYER MARIANNA, Kisbér község földrajzi
nevei. 1972. 8 lap. TMG.
489. POGRÁNYI GÁBOR — POGRÁNYI MARGIT, Kisigmánd földrajzi
nevei. 1974. 4 lap, 3 mell. JAKvt. 400 P 77, KDM. 107-76, TMG.
418. NAGY KATALIN, Kömlőd község földrajzi nevei. 1974. 91 lap.
JAKvt. 908 N 23.
417. NAGY KATALIN, Kömlőd község földrajzi nevei. 1979. 97 lap.
JAKvt. 400 N 23.
351. LANTOS ?, Mocsa földrajzi nevei. 1968—1969. 15 lap. KDM. 17-76.
433. NEMES EDIT, Mocsa község földrajzi nevei. 1975. 6 lap, térk.
KDM. 109-76, TMG.
262. KÉRI MÁRIA — HORVÁTH MÁRIA, Nagyigmánd község földrajzi
nevei. 1971. 10 lap, térk. JAKvt. 908 K 41.
534. SPERL ZSUZSANNA, Neszmély földrajzi nevei. 1969. 27 lap.
JAKvt. 908 S 84, KDM. 11-77.
400. MOLNÁR JUDIT, Neszmély község földrajzi nevei. 1977. 40 lap.
JAKvt. 400 M 81.
586. SZÚCS PÉTER, Réde belterületének és határának földrajzi nevei.
1969. 30 lap, térk. KDM. 39-76.
43. BARTOS PÉTER — GYOVAI JÓZSEF — LÁNG ÉVA, Réde község
földrajzi nevei. 1975. 12 lap, térk. KDM. 119-76.
119. ERDÉLYI ANNA — SZUKÁCS MAGDOLNA, Sur község földrajzi
nevei. 1977. 7 lap. TMG.
389. MÉSZÁROS ZSUZSANNA, Szák község bel- és külterületének
földrajzi nevei. 1973. 8 lap, térk. JAKvt. 400 M 58, KDM. 75-76,
89-76, TMG.
314. LABANCZ MIKLÓS, Szend község bel- és külterületének földrajzi
nevei. 1973. 6 lap, térk. JAKvt. 400 L 10, KDM. 77-76, 91-76, TMG.
383. MÁTHÉ ISTVÁN, Szentgyörgypuszta területén található utak (dűlők)
és névvel ellátott települések. 1967. 3 lap. JAKvt. 908 M 41.
271. KISS KATALIN, Tárkány község bel- és külterületének földrajzi
nevei. 1973. 9 lap, térk. KDM. 76-76.
272. KISS KATALIN — ZÓLYOMI MÁRIA, Tárkány község kül- és bel-
területének földrajzi nevei. 1973. 6 lap, térk. JAKvt. 400 K 54, KDM. 90-76,
TMG.

171. Gúny- és ragadványnevek Hánta (I-II), Kisbér, Réde és Ászár községekben. Készítette a TMG néprajzi szakköre, 1971. 32 lap. JAKvt. 392 G 74.
498. Ragadvány- és gúnynevek Császárság községben. A TMG néprajzi szakköre, 1969. 3 lap. TMG.
499. Ragadvány- és gúnynevek Császárság községben. Gyűjtötte a TMG néprajzi szakköre, 1976. 4 lap. KDM. 12-76.
502. Réde községben használatos ragadvány- és gúnynevek. A TMG néprajzi szakkörének pályázata, 1969. 3 lap. KDM. 38-76, TMG.
373. MAGYARFALVI IMRÉNÉ, Sárissáp község ragadványnevei. 1977. 8 lap. KDM. 13-77.
348. LÁNCZOS ZOLTÁN, Tatabányai ragadványnevek (1950—1970). 1974. 19 lap. JAKvt. 392 L 21.

MOHR MIKLÓS

A NAGYKANIZSAI LANDLER JENŐ GIMNÁZIUM PÁLYADÍJNYERTES DOLGOZATAI A HELIKONI ÜNNEPSÉGEKEN 1964 ÉS 1981 KÖZÖTT

A kétévenként Keszthelyen megrendezésre kerülő Helikon-diáknapokra iskolánk honismereti szakköre (a Hevesi Sándor Művelődési Otthon támogatásával) rendszeresen küld helytörténeti, néprajzi, nyelvjárási és névtani pályamunkákat. Ezek közül az alábbiakban a szerzők neveinek betűrendjében felsorolom azokat, amelyek névtani témájúak, s a pályamunkák elbírálásakor arany vagy ezüst éremmel lettek kitüntetve, vagyis amelyek első vagy második helyezést értek el. Néhány közülük már megjelent vagy a közeljövőben lát napvilágot a Magyar Névtani dolgozatok sorozatában, de mint az egy műhelyben készült munkák felsorolása ezekkel teljes, tehát itt is megemlítem őket.

Földrajzi nevek

KOVÁCS MAGDOLNA, Zala megye földrajzi neveihez fűződő mondák

Személynevek

BALIKÓ MÁRTA, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúnynevek
Hosszúvölgyön.

BALIKÓ MÁRTA, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúnynevek
Pátróban.

FITOS KATALIN — GYÖRGY ILONA — HORVÁTH ZSUZSANNA —

KISS ANDREA, Nagykanizsa diáknevei.

GYÓRFY SÁNDOR, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúny-
névek Pátróban.

KAMASZ JÁNOS, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúny-
névek Szepetneken.

KNAUSZ ÁGNES, Miklósfai ragadványnevek.

KOVÁCS MÁRIA, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúnynevek
Zalaszentbalázson.

LENDVAI MÁRIA, Ragadványnevek Kiskomáromban.

TÓTH ÁRPÁD, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúnynevek
Bánokszentgyörgyön.

VÁGÓ GYULA, Vezeték- és keresztnévek, ragadvány- és gúnynevek
a Zala megyei Felsőrajkon.

Állatnevek

BAY ÁGNES, Nagykanizsa ló- és szarvasmarhanevei.

BISKOPICS ÉVA, Kiskanizsa kutyanévei.

BOHA JUDIT — EGYED MÁRIA, Pátkai szarvasmarha- és kutyanévek.

BOHA JUDIT — EGYED MÁRIA, Orosztonyi szarvasmarhanevek.

HORVÁTH ATTILA — TÓTH ILDIKÓ, Pölöskefő kutya- és szarvas-
marhanevei.

KNAUSZ ÁGNES, Szepetneki kutyanévek.

KNAUSZ ÁGNES, Ló- és szarvasmarhanevek Miklósfán.

KOVÁCS EDIT, Zákány község állatnévei.

PAULUSZ JULIANNÁ, Bajcsa, Geise, Kerecseny és Nagyrécse
szarvasmarhanevei.

PAULUSZ JULIANNÁ, Nagykanizsa kutyanévei.

SEGESDI ERZSÉBET, Bajcsa, Balatonmagyaród és Fityeháza kutya-
névei.

TÓTH ÉVA, Letenye és Sormás kutyanévei.

TÓTH ÉVA — TÓTH MÁRIA, Bagolasánc, Kerecseny, Korpavár és
Palin kutyanévei.

ÖRDÖG FERENC

A BARANYA MEGYÉBEN FOLYÓ NÉVTANI MUNKÁRÓL

Tíz falu kivételével elkészült a Baranya megye földrajzi nevei című névadattár kézirata. Megrajzoltattuk a térképek kilencven százalékát. A szerkesztett anyaggal jelenleg a nyomda műszaki szerkesztője foglalkozik.

Várhatóan 1982 nyarán kerül a pécsi nyomdába a teljes kézirat a mutatóval együtt.

X

Az 1981/82-es tanévben először indult szakkolégium Névtudományi Kérdések címmel a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karának Magyar Nyelvészeti Tanszékén. Célunk a névtudomány átfogóbb kérdéseivel való ismerkedés, a földrajzi nevek és a személynevek vizsgálata.

PESTI JÁNOS

DÉL-UKRAJNA MAGYAR VONATKOZÁSÚ HELYNEVEI
MILOŠ CRNJANSKI REGÉNYÉBEN

A NévtÉrt. 6. száma hozta UDVARI ISTVÁN könyvismertetését az úgynevezett Új-Szerbiába áttelepült szerb határőrök helyneveiről. A kérdésnek van szépirodalmi megfogalmazása is, MILOŠ CRNJANSKI Örök vándorlás című regénye, amely CSUKA ZOLTÁN szép fordításában jelent meg (Novi-Sad, 1967.). Ebből a könyvből idézek néhány részletet.

„...Nemzete iránti mérhetetlen szeretetében a szegény szerb Soldatervolk — száz esztendeig — azt cselekedte, amit egyedül tehetett: az életét adta.

Ott pedig, ahol Oroszországban a földbe temetkezett, jelenlétét azokkal a nevekkal örökítette meg, amelyeket falvaira ruházott. Mert a hegyek, folyók, települések, nevéikkel jobban megőrzik a múlt emlékét, mint az egyes emberek az életükkel.” (II, 597.)

„...Ezek a parasztok, akik csontjaikkal vetették be a földet, melyet Új-Szerbiának neveztek el, feljegyezték falvaik neveit, melyeket a szívében hordoztak. Oroszország és Európa térképére jegyezték fel — mindörökre.

Amikor az oroszok, háborúk közepette, a Balkánra kezdtek leereszkedni, az ausztriai térképek olyan neveket tüntettek fel, mint Szirk Bara, Almástól Csurogig. Ott van dominium Mitrovitz is, meg Latyarak falu. És regnum Sclavoniae. És ducat Syrmium.

Az orosz térképeken pedig könnyes szemmel olvashatjuk: Szombor, Mosorin, Csanád, Nagylak, Pécska, Glogovac, Pavlis, Szentomás, Szentá, Kanizsa, Martonos, Becse, Szubotica, Pancsevo, Zemun, Csongrád, Vukovár, Versec, Szlankamen, Kovin. Ezek a nevek olvashatók az orosz térképeken a XIX. századig.

...Az orosz térképekről, az 1860. évtől kezdve lassanként a helységek nevei is eltűntek. De még ott van Titel, Ilok, Mosorin, Villovo, Gordanovci, Nadaly!” (II, 599.)

„...Ha valaki ma, még ma is, kezébe veszi ennek az országnak a térképét, amelyben annak idején ezeket a kivándorlókat eltemették, az orosz nép tengerében, Mirgorod közelében a térképen ezt a helységnevet találja: Martonos.

Az Ingul folyó mellett pedig ezt: Pancsevo!

Sőt még egy Szuboticát is talál. És egy Nagylakot!” (II, 600.)

S. I.

NEKÉZSENY

BALOGH BÉNI bájos kis könyvében (Éleskővár kincse. Bp., 1971.) бүккi mondákat dolgoz fel. Ezek közül az egyik (31—2) Nekézseny község nevének eredetével foglalkozik. IV. Béla errefelé menekült a tatárok elől, s közben más ellenség is támadt: a keselyűk.

A vitézek lenyilazták a madarakat, Amikor végeztek, így szólt a király: „Ne, keselyűk, megkaptátok!” És azt a helyet a legtöbb keselyűt lelövő Bebek vitéznek adományozta. De olvassuk a mondát! „A tatárok kitakarodása után Bebek tíz bátor vitézzel, kezében a királyi adománylevéllel, visszatért a Keselyűk völgyébe... Utódaik, a Ne-keselyű-völgyiek alapították Nekesüt, amelyből az idők folyamán Nekeső, majd Nekézsény lett.” Ez a monda nagyon szép példája a visszakövetkeztetésnek, illetve az utólagos magyarázatnak. IV. Béla után csaknem két évszázadot várni kell, hiszen a község neve csak 1415-ben fordul elő először. (FNESz. 457—8.)

MIZSER LAJOS

TÚZBEREK VOLT, MA MAGLÓD

Ezzel a címmel jelent meg egy cikk az Esti Hirlap 1980. június 14-i számában. Általában a tűzok magyarországi elterjedéséről szól, ám megjegyzi: „Így például Maglód község régi neve Tűzberek volt.” A FNESz-ben ez a név nem szerepel. Mindenesetre jó lett volna, ha a cikkíró (D.E.) megnézte volna a TESz-t, abban ugyanis ez áll: „A m. tűz változat viszonylag kései elvonás a többes számúnak érzett tűzok alakból”, a Maglód név 1380-tól adatolható. Az elhihető, hogy sok tűzok volt Maglódon, de a község nevére nem gyakoroltak hatást. Inkább vdaki szabadonengedte a fantáziáját.

Mi- La-

EGY HOLLANDIAI UTCANÉV

Az elmúlt év nagyobbik felét magánemberként Hollandiában töltöttem, az „észak metropolisá”-nak titulált egyetemi városban, Groningenben. Lakásunk a Lage der A nevű utcában volt, amely jellegzetes holland utcaként egy csatorna partján feküdt.

Az utca neve szokatlanságával még akkor is felhívta volna magára a figyelmemet, ha a nevek sohasem érdekeltek volna. Hamarosan kiderült, hogy a városban — egymástól nem messze — több olyan utcanev van, amely magába foglalja az A elemet. A Lage der A-val átellenben, a csatorna másik partján húzódó házsort Hoge der A-nak hívják. Az előbbi arra utal, hogy a víz alsó (lage), az utóbbi pedig a felső (hoge) részén fekszik. A Hoge der A folytatása egy kis utcácska, a Kleine der A. Ha átmegyünk a legközelebbi hídon, amelynek a

neve A-brug, akkor a Brugstraat nevű utcába jutunk. Ennek az utcának a hídon túli folytatása az A-straat, amelyből az A-weg nyílik. A Brugstraat térré öblösödik. A tér közepén egy templom áll, az A-Kerk. A tér, vagyis a templomudvar északi oldala az A-Kerkhof N.Z. (=Noord Zijde), a déli pedig az A-Kerkhof Z.Z. (=Zuid Zijde). A templomtérből balra indul egy utca, amelyet A-Kerkstraat-nak hívnak. S végül még a város mai térképén is felfedeztem egy idevágó épületnevet. A Hoge der A egyik házáat, egy valamikori raktárt jelölnek így: Der A-Huis. A felsorolt nevek mind egymáshoz közel, az említett csatornától nem messze találhatók, s a várost kevésbé ismerő is jól eligazodik a környéken, a nevek olyan nagyszerűen utalnak egymásra. Az utcanévadásban nem ritka névbokrosításnak (vö. MEZŐ ANDRÁS; MNy. LXV, 201; HAJDÚ MIHÁLY, Budapest utca-neveinek névtani vizsgálata, NytudÉrt. 87. sz. 14) egyik szép példájával állunk szemben.

De honnan is származik az imént felsorolt groningeni utcák, terek, épületek neve? Amint már utaltam rá: a város nyugati részén található csatorna nevéből. Ez a csatorna — eltérően a város többi gracht-jától — eredetileg természetes vízfolyás volt, a város kereskedelmi életében oly fontos szerepet játszó A-folyó. Itt volt Groningen legrégebbi kikötője (a város egykor hanzaváros volt), amelyet egy 1616-ból származó, Nicolaas Geelkerck készített térkép már feltűntet: Der A poort alakban (vö. Kijk op de stad Groningen, Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1980. 19). A folyó neve pedig még Aha formában szerepel (tulajdonképpen Aha amnis, illetőleg der Aha diep), amely adat azért figyelemreméltó, mert a név eredetére is rávezet bennünket. Egy köznév vált tulajdonnévvé minden bővítmény nélkül (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése, 82), s ez az ófn. aha 'víz, folyóvíz' jelentésű szóra megy vissza. (Ebből származik a német Aachen neve is, vö. FNESz. 35.) Olyan típusú névvel van dolgunk, mint az Ady megénekelte Ér, vagy a dunántúli Séd (vö. KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa. 124).

E rövid kis névmagyarázat írása közben ismét elolvastam a hazai kiadású, hollandiai útikönyv (Benelux államok.³ Bp., 1980.) idevágó fejezetét, s most, már újabb ismeret birtokában is, igazat kell adnom a szerzőnek, aki — nem tudván a név eredetét — a groningeni régi, szép templomról, az A-Kerk-ről megjegyzi, hogy furcsa a neve (i. m. 410).

Valóban az, furcsa és szokatlan, bár a helybeliek ezt nem érzik, hiszen megszokták, s számukra valószínűleg az sem okoz fejtörést, hogy a név mit jelent.

POSGAY ILDIKÓ

A FINN UTCANÉVADÁS EGY KÜLÖNLEGES ESETE

A NétÉrt. 5. számában (90—6) a Helsingin kadunnimet című kiadvány második kötetéről SZÍJ ENIKŐ írt egy tanulságos ismertetést. Ebben megjegyzi, hogy a finn utcanévadás alapelvei értelmében Finnországban nem lehet élő személyről utcát elnevezni (92). Ez valóban így van, mégis hadd említsem meg, hogy ettől a szabálytól nemrég kivételesen eltértek. Urho Kaleva Kekkonen elnök 80. születésnapjára (1980. szept. 3.) a Helsink belvárosában levő Kampinkatu-t (Kamppi utca) Urho Kekkonen katu-nak (Urho Kekkonen utca) nevezték el. Kekkonen hosszú ideig lakott ebben a rövid, meglehetősen forgalmas utcában, 1956-ban költözött el innen, amikor elnökké választották. Már 1975-ben is felmerült, hogy Kekkonenről utcát nevezzenek el Helsinkiben, de akkor a városi képviselőtestületben voltak olyanok, akik elutasították a javaslatot. 1980-ban viszont a város vezetősége egyhangúlag jóváhagyta. Kampinkatu neve az 1600-as évek közepére megy vissza, akkor a területet Kampen-nak hívták (vö. svéd kamp 'harc, küzdelem'), és katonai gyakorlóter volt. A Kampgaten (Kamp utca) név a városi jegyzőkönyvekben 1888-ban jelenik meg, hivatalos utcanévvé pedig 1900-ban lett. Kilenc évvel később az utca finn nevet is kapott: Kampinkatu (vö. Helsingin Sanomat 1980. szept. 3. 3. lap).

Helsink fiatal főváros, 1550-ben alapította Vasa Gusztáv svéd király. Így tulajdonképpen sajnálhatnánk, hogy a fenti névváltoztatással egy nagy multú elnevezés tűnt el. Mivel azonban az utcához közeli kis tér tudtommal továbbra is Kampintori (Kamppi tér) maradt, és a szomszédos autóbuszpályaudvar helyének nevében is él a kamppi szó, a hagyományörző megnevezéseket nem érte különösebb veszteség. Azért sem, mert a városban másutt is van egy híres Kamppi/Kampen földrajzi név. 1742-ben az úgynevezett „kis háborúskodás” (pikku viha) idején az oroszoknak itt adták meg magukat a svédek és finnek. Úgyhogy Kekkonen elnök személye és a szép évforduló érthetővé teszi a kivételes névadást.

Különben Magyarországon szintén szabály, hogy élő személyekről nem neveznek el utcákat. Pálán azonban mégis van Illyés Gyula utca (Tolna megye földrajzi nevei. Bp., 1981. 173—4). Nyilván azért, mert Felsőrácegres beolvadt Pálába, Illyés pedig Rácegrespusztán született.

A. MOLNÁR FERENC

PÉCS NÉPI UTCANEVEI LECSERÉLÉSÉNEK SZORGALMAZÁSA

1845-BEN

A HAAS MIHÁLY szerkesztette „Baranya. Emlékirat...” (Pécsett, 1845.) című munkában olvashatjuk az alábbi sorokat.

„...Mind a bel mind a külvárosi utcák három év előtt nyertek részint új, részint fölélesztett régi tarkánál tarkább neveket. Bár tekintetbe vétetett volna akkor a külföld és némelly magyar városok azon dicséretes szokása, miszerint köztérek, utcák és egyéb helyek történetek vagy historiai személyek emlékezetére neveztetnek el. A melly érzéseket támaszt a történetek olvasása, azokat újítja meg s nevei a historiai földön járás, régi épületek látása — és illy emlékek, némelly helyek nevei is mint valódi emlékeztetők hatnak; s még ezen kívül olcsó, de azért nem kevésbbé méltó mód ez, érdemeket tett hazafiak emlékezetét megtisztelni. Sz. István és a jeles III. Béla, I. Ferdinánd, Mária Theresia, főjótéevői valának Pécsnek, nem kellett-e volna egy vagy más utcát rólok elnevezni. És elhunyt jeleseink, kik e város díszét munkálták vagy falaik közt születtek vagy élték le közügynek szentelt életöket, nevezetlenül hamvadnak; pedig mennyi szép nevet, nemzeti emlékeket ébresztőt, nyernénk ekképp: Maurus, Janus Pannonius, Szakmáry, Váraljai, Klimó, Szepes, Istvánffy, Oláh, Athinay, Faludy, Kapucsy, Schuster stb. nemde érdemesek volnának arra, hogy emlékek a nevezet módon föntartatnék. És nem hangzanék-e jobban: Szepes tere, mint búzapiacz; Klimó tere, mint márhatér; Szakmáry-utca mint „Payta-utca”! Azonfölül a helyesírásra is kellett volna vigyázni. De higyük s reménylünk, hogy ezentúl illyekre is lesz figyelem.” (298.)

SOLYMÁR IMRE

ÍRÓSZEMMEL GYÖNGYÖS UTCANEVEIRŐL

ILLÉS ENDRE közelmúltban megjelent könyve (Igézet. Bp., 1982.) egyik karcolatában (A Mérges-patak városa. 178—80) érdekes és széleszempontú közöl Gyöngyös utcanéveiről. Különösen az első bekezdése tanulságos, jó névtani érzékre vall.

„Ha egy utcában végig posztóműhelyek sorakoznak, és reggeltől estig nagy fakalapácsok sulykolják, csapkodják a nedves gyapjút — ezt az utcát könnyű elnevezni. Csapó utca lesz a neve. Szőlőjéről, borairól híres városunkban ez a régműl. Azután jön egy országos jubileum, és a nagy írónak egy szép utcát kell adományozni — semmi baj. A Csapó utcát könnyű szívvel átkeresztelik Jókai utcának. Ez a közelebbi múlt. Azután új jubileumok köszöntenek az országra és Aba Sámuel egykori városára. Az új írónak is utca kell. Jókaitól már nem

lehet elvenni. Még mindig nincs baj. Az új íróknak legfeljebb rövidebb, porosabb utca jut. Így kap Ady Endre is utcát. De a város komolyan, aggályosan tiszteli az irodalmat, és úgy gondolja, Adyt mégis megrövidítették. Az utca elég dísztelen, a „Szeretném, ha szeretnének” költője bizony többet érdemelne. Többet? Adjunk hát neki egy teret is! Így kap Ady Endre az utcájához — engesztelésül — egy Ady teret is. Ez a félműlt. És a jelen? Lenínről két utcát neveztek el. Két szép utcát a belvárosban.”

A továbbiakban az írókról elnevezett utcákat sorolja föl szellemes megjegyzésekkel, könnyed, csevegő hangon ILLÉS ENDRE. Hadd álljon itt még egy jellemző részlet!

„Elhatároztam, hogy végre megszámolom, hány utcát is juttatott Gyöngyös irodalmunknak? Bejárom a várost a Kálvária-dombtól a Mér-ges-patakig, a víztornyától a váltógyárig — és harminchat író nevét jegyzem fel noteszembe. Harminchatot. De többen is lehetnek. Mert egy-egy utcát és egy-egy író el is kerülhettem.

Akik Gyöngyösön az utcákat adományozzák, a múltban és a jelenben, szeretik az írókat, de szigorúan mérlegelik is őket. Például Vachott Sándor és Vahot Imre a „város fiai”. Mindketten itt születtek, természetesen mindketten — az öcs is, a bátyja is — utcát kaptak. De Vahot Imre, Petőfi komisz szerkesztője, gyenge jellem volt. Az utcája is gyenge: gázos libalegelővel kezdődik, azzal is végződik.

Nem így Vachott Sándor. Az ő nemes egyéniségét Vörösmarty is, Petőfi is kedvelte, 1848—49-ben lelkesen szolgált a szabadságharc ügyét, majd házába fogadta üldözött barátját, az „Arany trombita” költő-jét, Sárosi Gyulát, emiatt börtönbe került, végül megőrült. A tragikus életpályának zöld lombú, szép, tágas utcával adózik Gyöngyös. Még a jelképről sem feledkeztek meg: a Vachott Sándor utca felvezet a Kál-vária-dombra. Mellékesen juttattak egy utcát Sárosi Gyulának is.

Szerencsésnél szerencsésebb találatok.”

H. M.

JÓKAI KERESZTNEVE

Bizonyára sokaknak feltűnt, hogy egyik legnagyobb írónk miért éppen a Mór (a keresztelési anyakönyvben: Móric) nevet kapta. Erről ő maga nyilatkozott az Utazás egy sírdomb körül című művében (Ösz-szes művei. XCV. Bp., 1904. 171): „Mikor legelőször az iskolába fel-vittek, gyáva gyerek voltam, minden pajtásom kifogott rajtam. Szokás volt gúnyneveket adni egymásnak. Nálam nem volt rá szükség, elég volt a keresztnem csúfolódásnak. „Móó-ricz!” Sírva kerültem haza. Panaszt tettem apámnál, hogy miért kereszteltek engem Móricznak, hogy csúfol vele minden gyerek. Akkor aztán az apám térdére vett, megmon-dá, hogy azért választotta számomra ezt a nevet, mert ezt a legvitézebb magyar hős viselte, a kinek története még akkor élénk emlékezetben volt: Benyovszky Móricz, és aztán elmesélte nekem e csodaember tör-ténetét. Nem szégyeltem aztán többé a keresztnemet; a ki csúfolt ér-te, az üstöke bánta.”

Így ebben az esetben a Mór/ic/ példakép-név — vagy más terminológiával: tiszteleti név.

MIZSER LAJOS

A NÉGEREK ELNEVEZÉSEI AZ USÁ-BAN

A népszerű amerikai író, JAMES FENIMORE COOPER „A vörös kalóz” című regényében így nyilatkozik (Fordította és átdolgozta SZINNAI TIVADAR, Bp., 1975. 13): „A négert Guinea-nek nevezte, mert ennek az afrikai országnak partvidékén született, de ugyanebből az okból Scipio Africanusnak is nevezték. Scipio római hadvezérhez keves köze volt ugyan, de akkoriban divatos szellemesség volt az alantas munkát végző négerekre minél díszesebb nevet aggatni, elsősorban ókori hősök, filozófusok és költők neveit.” — Érdekes, hogy ezt a gúnjból elkövetett szokást folytatták maguk a négerek is a felszabadulásuk után is, hiszen nem éppen ritka név közöttük a Socrates, Cassius, Leonidas, Nestor stb.

-er -os

GÁRDONYI ÉS A SZEMÉLYNEVEK

Az író a keresztnévadásról így nyilatkozik. Az a hatalmas harmadik című regényében (Bp., é.n. 22–3): „A neve: Mariska. — Nem unalmas neked, hogy minden harmadik nő Mariska? — Nem, Mária szeretete van benne. Egy kis viaszszagú szél a földről az égbe. — Válat vont. — Nekem unalmas. A keresztény vallás elpusztította az öltözködés poézisát és elpusztította a nevek poézisát. Ma már csak a lovaknak van szép nevök.” Legfeljebb annyiban adhatunk igazat Gárdonyinak, hogy a Mária igen gyakori név. A MSZA, tanúsága szerint a katolikus falvakban az első helyen áll, de a református falvakban is az igen gyakori nevek között fordul elő. Hogy mennyi benne a poézis? Ezt inkább az egyéni ízlés dönti el.

Mi- La-

SZABÓ MAGDA — A LEGSZEBB MAGYAR HELYNÉVRŐL

SZABÓ MAGDA, Kívül a körön (Bp., 1980.) című kötetében jelent meg A holtig haza: Debrecen című írása. Ebből idézünk:

„...Az én szülővárosom őrzi a legszebb magyar helynevet: Elep mellett úgy hívnak egy pusztát: Álomzug, ott volt a dédapámnak földje. Ámulva hallgattam, ha szóba került, olyan volt ez a szó, mint a varázslat — hogyan lehet ennyi költészet egy helynévben? De a többi nevekben is; ha fáradt vagyok, ha kedvetlen, csak felütöm a város nagyszü-

leim ifjúsága idején készített földrajzi leírását, hogy felviduljak: micsoda dús képzeletű, szemléletes nyelv ez, amely ilyen geográfiai fogalmakkal határozza meg Debrecen környékét: Kígyósfenék, Nagylapos, Fényestő, Görbeér, Méhesmocsár, Csirízesztő, Halasfarka, Kincsesfenék, Polturásfenék, Székfokító, Ludas papér, Bogárzó fok, Csörgelapos, Ördögös!"(577.)

SOLYMÁR IMRE

NÉHÁNY BECENÉV KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMILNÉL

A szerző közelmúltban megjelent munkáiban érdekes névhasználatra, elsősorban becenév-használatra figyelhetünk föl. Érdemes ezeket fölidézni, s névtani szempontból is értékelni.

"...Sok idő beletelt, amíg összefutottam hajdani osztálytársammal, Kiczko Zolival vagy Lacival. Azért vagy, mert keresztnévét felvállva használta..." (Az utolsó hullám.² Bp., 1981.127.)

"...Jékely Zsolival beszélgettem a Főtéren...Zsoli megbabonázva követte a tekintetével..." (i.m.131.) — Jékely Zoltán költőről van szó.

"...Ebben az egyben következetesnek mutatkozott, én Mí voltam, — ami a Miklós rövidítéseként is szerepelhetett, Hédiből Dí lett. Ezek az egytagú nevek szinte serkentették az affektálásra, hiszen már csak azért is el kellett nyújtani mindegyiket, hogy a nyomaték kiemelje őket a szövegből. Egy világ, amelyet csupa egytagú nevek népesítenek be, csak hazug és mesterkélt lehet. — Ide figyeljen, Pí, most elmegyek Ki-hez. Borzasztó!" (i.m.244.) — Valóban az, s ez most is terjed!

"Tanúnak a házasságunkhoz Bóka Lacit és a feleségét, becenevén Gigit, egész nevén dr. Zambra Siénát hívtuk meg." (Béklyók és barátok.² Bp., 1981. 765.)

h—m

EGY FANÉV A BIBLIÁBAN

A gyermekek számára kiadott magyar nyelvű képes Biblia-válogatás (Zrenjanin, 1974. 194) így adja vissza a Bírák Könyve 4. rész 4—5. versét: „Debbora prófétanő bíraskodott ebben az időben a nép felett. A róla elnevezett pálmafa alatt ült törvényt, Ráma és Betel között, Efraim hegységén...”

Az újabb bibliafordításokban az előbbtől kissé eltérően találjuk ezeket a sorokat. Az 1975-ben kiadott protestáns fordításban így: „Abban az időben Debóra prófétanő, Lappidót felesége volt a bíró Izraelben. Debóra pálmája alatt szokott tartózkodni Rámá és Bétel között, az Efraim-hegyvidékén...” Az 1976-os katolikus fordítás ekképp utal az elnevezésre: „Ebben az időben Lappidot felesége, Debora prófétaasszony bíraskodott Izraelben. Rámá és Bétel között, Efraim hegyén ült törvényt, a Debora-pálmafa alatt...”

Az 1590-es Károli-féle fordítás 1981-ben megjelent fakszimile kiadásában így található ugyanez a rész: „Déboráh pedig iöuendö mondó a[z]zoni állat, Lapidothnac fele[sége, itéli vala...Izraelt az időbe. Ő pedig lakic vala Déboráhnac pálma fáia alatt, Ramáh és Bethel között, Ephraimnac hegyén...”

A Vulgáta szövegét is megkerestem annak tisztázására, hogy valóban fanévvel van-e dolgunk. Ott ezt találtam: „Erat autem Debbora prophetis uxor Lapidoth, quae iudicabat populum in illo tempore. Et sedebat sub palma, quae nomine illius vocabatur, inter Rama et Bethel in monte Ephraim...”

CZEGLÉDY KÁROLY professzor úr szíves tájékoztatása szerint a Debôrá/h héber szó jelentése 'méh', a sémi nyelvekben még 'darázs' is. A Biblia saját szövegében megadott magyarázata szerint egy bizonyos pálmafát azért neveztek „Debóra /pálma/fájá”-nak, mert Debóra az alatt ülve szokott döntení az eléje terjesztett ügyekben. (Vö. Rákóczi fáj.

Amennyiben az izraeliek Debóra-korszaka az i.e. 1125 körüli évekre tehető, több mint háromezer éves faelnevezést találhatunk a Bibliában.

J. PAPP ZSUZSANNA

MOZDONYNEVEK

J. SOLTÉSZ KATALIN e témáról a következőket írja: „A hajók mintájára nevet adtak a mozdonyoknak, léghajóknak, repülőgépeknek is, amíg ezeknek a gyártása nem tömegtermelés volt” (A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 75). Majd így folytatja: „Hiába adnak egyedi nevet a svájci államvasutak mozdonyaiknak..., ezt az ember nem jegyzi meg” (uo.). Így is van! Legfeljebb a lexikonokból tudhatjuk meg, hogy nemcsak Svájcban, hanem nálunk is voltak ilyen egyedi nevek: Derű (az első magyar gőzmozdony), Árpád (az első gyorsmotorvonat) (ÚMLex. VI, 624—5).

Ha manapság nem is adnak egyedi nevet a mozdonyoknak, de a típusoknak már igen. Bár az igaz, hogy ezek a típusnevek csak szűkebb szakmai körökben használatosak, így jóformán a mozdonyvezetők, esetleg más, vasúti szakemberek ismerik valamennyit. Ez nem is csoda, hiszen ők voltak a „keresztapák”.

Mozdonyvezető ismerőseimtől sikerült összeszednem néhány elnevezést. Ezek száma azonban nem nagy, így felesleges lenne kisebb csoportokat megállapítani. Természetesen, zárójelben megadjuk a szak-

mai nevét is. A gőzösöknek csak számuk van, a dízel- illetve a villanymozdonyoknak betűjelük is (M = dízelmotor, V = villanymozdony) és számuk is.

Gőzmozdonyok: Bivaly (424. sz.): nagy erejű, Truman (411. sz.): amerikai segélyből gyártott magyar mozdonyok a II. világháborút követően, az akkori amerikai elnök nevére; Stuka (326. sz.): a stukára, a II. világháború német zuhanóbombázójára emlékeztet; Szputnyik (329. sz.): hegyes orrú, szovjet gyártmányú; Kecske (377. sz.): kis méretű, a kecskére hasonlít; Kacsá (326. sz.): a hátsó része mélyen ül (a köznyelvben ezt nevezik „kávédaráló”-nak); Kappan (325. sz.): vékony a hangja (vagy ahogy mondták: „kissé idétlen”).

Dízelmotordonyok: Piroska (MDA): piros színű; Béka (M 32) zöld színéről; Gokart (M 32): alakjáról; Szergej (M 62): szovjet gyártmányú (azt tapasztalom, hogy a közbeszédben az 'orosz, szovjet ember' jelentésű Iván keresztnévet egyre inkább felváltja a Szergej); Szúnyog, Dongó (az erdei vasutak mozdonyai): hangjuk után.

Villanymozdonyok: Gigant (V 63): nagyságáról; Leó: Ward-Leonard-hajtással működik; Szili (V 43): szilíciumos egyenirányítójáról; Dünyögő (V 41): a hangjáról.

Újból hangsúlyozzuk, hogy ezek a nevek inkább a szakzsargonhoz tartoznak, kevesen ismerik őket, és az elnevezések egyik alapja éppen a szakma flügvénye. A mozdonyvezetők egymás között valahogy ridegnek, keveset mondanak érzik a betűből és számból (vagy csak számból) álló megnevezést. A nevekből olykor a humor sem hiányzik. Úgy gondolják, hogy így közvetlenebb a kapcsolat az ember és a gép között. Ezt a közvetlen kapcsolatot éppen nem érzékeljük az egyes autótípusoknál, még akkor sem, ha többnyire becézésről van szó, pl. Zsiga (Zsiguli), Trabcsi, Strabanc (Trabant), Merci (Mercedes), Sevró, Sevi (Chevrolet) stb.

MIZSER LAJOS

KÉT ANGLIAI MOZDONYNÉV

JOHN CHARTERS arról tájékoztatja a Times olvasóit, hogy van két mozdonya az angol vasutaknak, amelyeknek oldalán saját nevük látható. Az egyik „Driver John Axon, GC”, a másik pedig „Driver Wallace Oakes, GC”. Mindkettő arról a mozdonyvezetőjéről kapta a nevét (1957- illetve 1965-ben), aki valamilyen baleset közben sem hagyta el a helyét, megmentette a vonatot és az utasokat, de ő maga sebesüléseibe (égési sebeibe) belehalt.

H. M.

NYÍLT LEVÉL A SZERKESZTŐKHOZ

A Névtani Értesítő vitát rendezett a névtani fogalmak terminológiájáról, terminus technicusairól. Ez a vita azonban nem azzal zárult, hogy kodifikálta volna az egyes szakkifejezéseket, tilosnak ítélve másokat. Ezért nem értek egyet a szerkesztők azon gyakorlatával, hogy a földrajzinév szó használatát önkényesen helynévre módosítják! Amíg e kérdésben egységes megállapodás nincs, minden szerzőnek joga, azt a kifejezést használni, amelyet ő maga helyesnek vél, s nincs joga a szerkesztőknek ezen változtatni. Éppen ilyen sértőnek tartom, ha a szerkesztő a fel-föl szópárokból a maga nyelvjárása szerintire javítja a kéziratokat.

M. V. M.

VÁLASZ E NYÍLT LEVÉLRE

A levél csak egyik szerkesztőre vonatkozik, vagyis rám, mivel az 5. számot én szerkesztettem. Ebben két cikke található levélíróknak, s az egyikben éppen tízszer fordul elő a „földrajzi név”, míg nyolcszor a „helynév”. Nem tudom a kézirattal egybevetni a megjelent írást, de ha mind én írtam át „helynév”-re, azt hat esetben most is jogosnak vélem, mert ezek összetételek (helynévgyűjtés, helynévgyűjtemény stb.). A második cikkben négyszer szerepel „földrajzi név” (egy mondatban kétszer is), egyszer pedig „helynév” (helynévanyag összetételben).

A „fel” igekötő az első munkában kilencszer szerepel, hatszor „fel”, háromszor „föl” alakban; a második cikkben háromszor, mindig „fel” formában. Még a „felesleges” szót is csupa e-vel találjuk, pedig ebben két e fölösleges. Mégis elnézést kérek a fönti (bocsánat: fenti) három ö-ért, ami tulajdonképpen a gépelő vétke, de mivel a magam szerkesztette számokat magam is gépelem xerox tükörre, csak az én bűnöm. Tehát kétszeresen kérek bocsánatot, s ígérem, a jövőben biztosan nem fog miattam bosszankodni — legalábbis nem ilyen hibákért — a kedves, s általam továbbra is nagyrabecsült, őszintén szeretett levélíró.

HAJDÚ MIHÁLY

REFLEXIÓK EGY KÖNYVISMERTETÉSHEZ

Magyar jogi népszokások című könyvemmel foglalkozott H. M. a Névtani Értesítő 1981. évi 5. számában. Cikkére nem térnék vissza, ha eredményeimmel szállt volna vitába és igaza lenne. H. M. azonban nem

a könyv koncepciójához tartozó eredményeket vizsgálta, boncolgatta s mégcsak nem is azt, hogy a nevek társadalmi vonatkozásai a megírtak szerint ebben az általános koncepcióban belefértek-e, elhelyezkedtek-e, azt a társadalmi funkciót töltik-e be, amit a könyv vázolt, hanem lényegében a névtani kutatásokban megszokott módszert és technikai formák alkalmazásának mellőzését kérte tőlem számon.

Ahogy pedig ezt felveti, arra lehet következtetni, hogy könyvem koncepcióját sem értette meg és az így kialakított egyoldalú szemlélete veszélyes módon hat minden interdiszciplináris kutatási törekvés ellen, amelyben főtéma és a bizonyítás célját szolgáló alárendelt témák, valamint a főtéma vizsgálatára alkalmas módszerek keverednek.

Könyvem főtemája ugyanis a jog és a társadalom, a jogban megnyilvánuló állami elvárás és a társadalomgyakorlata, az emberek magatartása közti kapcsolatok vizsgálata. E vizsgálatban a hangsúlyt arra fektettem, hogy az emberek az 1700—1945 évek közti időszakban az állami előírások szerint éltek-e, vagy nem és eredményeimet a VII. fejezetben összegeztem.

Közelebbről az eredményt — most csak a nevekre korlátozva — a következőkben foglalhatom össze. A társadalmi élethez a név is hozzátartozik, tehát ebben a vonatkozásban annak a megvizsgálása volt a feladatom, hogy az emberek az államilag kötelezővé tett személynév-rendszer (vezetéknév + keresztnév) alkalmazták-e vagy valami mást egymás megkülönböztetésére?

Helyi gyűjtéseimmel kiemelt és irodalmi adatokkal kiegészített kalotaszegi anyag alapján végeztem el a vizsgálatot. Az eredmények meglepőek voltak, mert azt állapíthattam meg, hogy az államilag elfogadott névrendszer helyett vagy mellett szokásjogon alapuló névrendszer alakult ki és érvényesült a ragadványnév formájában. A ragadványnév sajátos funkciókat töltött be. Sokszor hozzátapadt a belső telekhez (teleknévi nevek, ahogy B. GERGELY PIROSKA, A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere című példamutató munkájában nevezte), a nemzetségen belől pedig elhatároló szerepet játszott különböző szempontból, pl. házasodás, a közös úrbéri javak megosztása stb. Végül a ragadványnév nemcsak egy személyhez kapcsolódva élt önálló életet, hanem továbbszállt (pl. vőség esetén), vagy öröklődött és így is szám-talan, a társadalomnéprajz szempontjából fontos szabályt rejtett magában. Kétségtelen, hogy ilyen összefüggéseket — legjobb tudomásom

szerint — a magyar névkutatás eddig nem vizsgálta, legalábbis a nyomtatásban megjelent eredmények nem tükrözik ezt, talán még B. GERGELY PIROSKA kutatásai elégitik ki leginkább a néprajz ilyen irányú igényeit.

H. M. kritikája főleg módszertani vétségeket emelt ki, pl. hogy egyik helyen a nevek sorrendjében nem követem sem a betűrendet, sem a gyakoriságot, vagy kisbetűkkel írom a ragadványneveket, vagy hogy még KÁLMÁN BÉLA sok kiadásban megjelent jó összefoglalását sem vettem fel az irodalomjegyzékbe (ez ugyan nem igaz, mert a 148. oldalon mint irodalmi anyagra hivatkozom rá) stb.

A kritikának ez a leegyszerűsítő válfaja viszont komoly módszertani ütközéseket, problémákat vet fel, amelyeken érdemes elgondolkozni. Ezt így foglalhatnánk elvileg össze: egy tudomány köteles-e lemondani a saját leíró, feldolgozó, összehasonlító és ellenőrző módszeréről, ha egy másik tudomány területéhez tartozó témát kíván saját szemszögéből megvizsgálni és alkalmaznia kell-e ennek a tudománynak a konvencionális belső módszertani stb. szabályait, mégha ezek nélkül is remélheti eredményei elérését?

Nekem — láthatólag ellentétben H. M. véleményével — az a nézetem, hogy valamennyi tudomány az élet minden területén jogosult önállóan vizsgálni és saját módszereinek alárendelheti a másik tudomány módszereit. Nem köteles, de alárendelheti, ha saját módszereivel, fogalmaival, nomenklaturájával és jól bevált technikai gyakorlatával saját célkitűzéseit jobban elérheti. Hiszen ez a fontos és a társadalomnéprajz, közelebbről a jogi néprajz területéhez tartozó ilyenemű eredményeimet H. M. sem kérdőjelezi meg.

Azt mertem feljebb mondani, hogy H. M. egyoldalú szemlélete veszélyes lehet a magyar tudományos kutatásra. Miért gondolom ezt?

Sajnos, több tudományág területén egyre inkább találkozunk a való társadalmi tényeket és folyamatokat elfedő, a társadalom empirikus valóságától az elszakadást jelző terminológiai és metodikai öncélúsággal. Ezek sokszor takarnak áltudományos, a szóhasználatához vagy szaktechnikai fogásokhoz ragaszkodó tendenciákat. A többi tudománnyal való együttlépést inkább megszakítani akarják, mint erősíteni, az elszigetelődés a tudományos beltenyészetet inkább szolgálja, mint az interdiszciplináris igényekhez való felkészülést, amit pedig a Magyar Tudományos Akadémia több ízben is zászlajára tűzött.

Szeretném remélni, hogy sem a névtani, sem a néprajzi kutatásokat hasonló veszély nem fenyegeti s ha ilyen tendenciát véltem felfedezni H. M. cikkében, ez csak az én félreértésem alapján alapulhat.

TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ

VÁLASZ TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐNEK

Azt hiszem, mindenki örül, ha írására fölfigyelnek. Még akkor is, ha nem értenek vele egyet, vitatkoznak nézeteivel. De az írását bírálják, gondolatait, tévedéseit helyesbítsek, ne személyét támadják, s ne adjanak olyat a szájába, amit nem mondott! Először természetesen örültem TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ levelének, de ahogy végigolvastam, elkecsesedtem, s az volt az érzésem, hogy a „legjobb védekezés a támadás” taktikát alkalmazva nem azt vitatja, amit írtam. Nem félreérti, hanem félremagyarázza a állításaimat. Mivel úgy érzem, igazam volt a bírálatban, én csak védekezni fogok.

1. A NévtÉrt. hasábjain nem ismertethettem a teljes könyvet, csupán a nevekkel foglalkozó fejezeteket. Megállapításaim nem a „könyv koncepciójához tartozó eredmények”-re vonatkoznak, hanem a neveket érintő részekre.

2. Elsősorban nem „a névtani kutatásokban megszokott módszert és technikai formák alkalmazását” kértem számon, hanem hiányoltam azt az anyagmennyiséget, amelynek alapján — bármilyen módszerrel is — általánosítani lehetne. A könyv címe Magyar jogi népszokások, s ehhez nem tartottam — most sem tartom — elegendőnek egyetlen etnikum vizsgálatát. A többi fejezetben nem így történt, a névhasználattal foglalkozóban miért?

3. A névtudomány a „leginterdiszciplinárisabb” tudományág, ezt állítom, és le is írtam (Magyar becézőnevek. Bp., 1974. 17) — csak valamivel „magyarabbul” fogalmaztam meg. Azonban ezt nemcsak szavakban vallo, hanem tettekkel is igyekszem bizonyítani. A keresztnévek divatjának, a névadási szokásoknak a vizsgálatai, állatnévkutatásaim a néprajztudományt is szolgálják. Szerkesztői tevékenységem folyamán jónéhány néprajzi témájú tanulmányt adtam helyet a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorozatában.

4. Könnyen eldönthető, hogy KÁLMÁN BÉLA könyve szerepel-e az irodalomjegyzékben. A betűrendi helyén, a 868. lapon csak A zán-gó Biharugrán című cikkét találni. A nevek világa nem szerepel itt! A

148. lap lábjegyzetében valóban megtalálható, de nem hivatkozásként. Sőt! A nevekkal foglalkozó részekben egyáltalán nem lehet észrevenni KÁLMÁN BÉLA könyvének az ismeretét. JANKÓ JÁNOS múlt századi könyvén (Kalotaszeg magyar népe. Bp., 1892.) kívül egyetlen nevekkal foglalkozó munkáét sem! Pedig LŐRINCZE LAJOS alapvető tanulmánya (Szempontok és adatok személyneveink újabkori történetéhez. MNyj. I, 64—94) már 1951-ben megállapítja azokat a törvényszerűségeket, amelyek nagy részét TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ vél fölfedezni. S akkor még nem említettem MÁRTON GYULA (EM. L, 88—93), DANKÓ IMRE (Nyr. LXXVII, 375—86), MARKÓ IMRE LEHEL (Nyr. LXXIX, 113—24), PÁKOZDI ENDRE (MNyj. VII, 83—100), MÁTÉ JÓZSEF MNyj. XI, 43—58), BALOGH LÁSZLÓ (MNyj. XII, 109—33), BURA LÁSZLÓ (NyIrK. X, 369—77; XII, 147—50) és mások tanulmányát, de nem utolsó sorban ÖRDÖG FERENC, Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén (Bp., 1973.) című munkáját. Ezeknek mindegyike TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ könyvének nyomdába kerülése előtt jelent meg.

5. Ismét hangsúlyozom, hogy nem a szakirodalom ismeretét hiányolom a névtani fejezetben, hanem a szerző saját maga által kiemelt néprajzi „összehasonlító” módszer alkalmazását. Csak Kalotaszeg múltbeli ragadványnévhasználatáról ír, s anyagát nem hasonlítja össze semmivel. Természetes, hogy ilyen munkához kiegészítő kutatást nem végzett. A fenti felsorolásból azonban látszik, hogy lett volna mivel egybevetni a kalotaszegi ragadványneveket. (Hát még ha hozzávesszük a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában őrzött kéziratokat!)

6. A ragadványnevek nagybetűvel való kezdése nem a névtan „szaktechnikai” kérdése, hanem a Magyar helyesírási szabályzat törvénye (meghatározásom jogilag biztosan pontatlan — elnézést kérek érte). E helyesírási szabály megemlékezéséből olyan következtetést levonni, hogy „egyoldalú a szemléletem”, a „terminológiai és metodikai öncélúság” jellemez, sőt „áltudományos tendenciát” takargatok — több mint túlzás. Emiatt a Magyar Tudományos Akadémia zászlaját lobogtatni — aránytévészítés.

7. Ninc s ellentét közöttünk abban, hogy „valamennyi tudomány az élet minden területén jogosult önállóan vizsgálódni”.

8. Örülök, hogy TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ a végén fölfedezte írásomban a jogi néprajz területén elért eredményeinek elismerését. Most is állítom, hogy nagyszerű könyv, egészében nagyon tetszett,

hasznos, értékes munka. A nevekkel foglalkozó része azonban legfőbb tallózás; illetőleg a kalotaszegi régebbi ragadványneveket földolgozó fejezete olyan résztanulmány, amely folyóiratcikkek kiváló (a NévtÉrt. is örömmel adott volna neki helyet), a könyv „konceptiójával” — legalábbis címével — semmiképpen sincs összhangban.

9. Több ízben is azzal vádol TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ, hogy „egyoldalú a szemléletem”. Igen speciális szakfolyóiratról lévén szó, valóban csak a névtani fejezetekkel foglalkoztam ismertetésemben. A Névtani Értesítő szerkesztési koncepciói, történeti, néprajzi, statisztikai stb. vonatkozású cikkek közlései, saját munkásságom néprajzi vonatkozásai (többek között társszerzője voltam az Orosháza népi jogélete című, TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ által is fölhasznált és irodalomjegyzékében is szereplő tanulmánynak, az orosházi disznótartásról, disznóvágásról, méhészkedésről, kisebb háziállatok tartásáról stb. írtam néprajzi vonatkozású cikkeket) talán fölmentenek a szakbarbárság, egyoldalúság vádjá alól. A jövőben is igyekszem munkáimmal — névtani jellegű írásaimmal is — szolgálni valamennyi rokontudományt vagy érintkező tudományágat (természetesen a néprajztudományt is).

Végül is megérttem TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐt. Tudományos közéletünkben ritka a bírálatot is tartalmazó könyvismertetés. Természetesen vannak fórumok (Hungarológiai Értesítő), ahová ilyenek nem is illenek. A kisebb példányszámú szakfolyóiratnak azonban még viták (de csak személyeskedés nélküli, tárgyllagos viták) tüzeiben is tisztázni kell az eltérő véleményeket — akár egy könyv ismertetése ürügyén is. Nem ez az első ilyen vita a Névtani Értesítő hasábjain, s remélem, nem is az utolsó.

Elnézést kérek TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐtől, ha úgy érezte, hogy bírálatomban annak idején élesen fogalmaztam. Talán ezért fejtette ki a véleményét ő is kissé indulatosabban. Nem személyét, nem is a munkáját támadtam, csupán a szakma, a névtudomány szerepét és jelentőségét szerettem volna megfelelő, megillető módon és terjedelemben tárgyalva olvasni könyvében.

HAJDÚ MIHÁLY

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS AZ APAÁLLATNEVEKHEZ

HAJDÚ MIHÁLY, Békés megyei apaállatnevek 1925 és 1934 között (NévtÉrt. 4. sz. 30—42, 5. sz. 70—80, 6. sz. 19—27) című cikksorozatának néhány állatnévéhez szeretnék megjegyzéseket fűzni, s ezzel a névadás indítékára esetleg fényt deríteni, vagy a névválasztást érthetőbbé tenni.

NévtÉrt. 4. sz. 35: Ozora lónév. Az ozorai ménésre vonatkozó több adat közül GALGÓCZI KÁROLY (Magyarország-, a Szerbvajdaság s Temesi Bánság mezőgazdasági statisticája, Pest, 1855.) írását idézem. "...Győr megyében...urasági nagyobb ménes kevés van. Legjelesebb b. Szina Jánosé (ozorai származású) sz. Pál pusztán a szigetközben...Veszprém megye...legtöbb hatással volt a vidék lótenyésztésének nemesítésére hg. Eszterházy Pálnak Ozora mellett a tóthi pusztán létezett országhírű ménese, az úgy nevezett Kula, mely többnyire angol faj igen jeles lovakból állott. Ez 1848-ban az Ozora körüli táborozások elől felhajtott Eszterházára Sopron megyében s azóta onnan vissza sem került..." (311). "...a híres ozorai vagy tóthi kula maradéka Eszterházán van..." (312).

NévtÉrt. 4. sz. 40: Leperd lónév. — Alsóleperd ma pusztá Dombóvár mellett. Itt is ménesük volt az Eszterházyaknak.

NévtÉrt. 5. sz. 73: Perczel bikanév. — Perczel esetében többről van szó, mint híres emberek után történt névadásról. Perczel Mór köztudottan hirtelen haragú, mondhatni dühöngő ember volt. Azzal vádolták, hogy egy taktikát ismert: „Szuronyt szegezsz! Előre!” Nem törődött az erőviszonyokkal, váratlan és heves rohamokat vezényelt. — Ehhez a névhez kapcsolódik még a következő adat: "...Berczel tájszavunk jelentése 'meghág, megűz, megugor..." (KRISTÓ GYULA — MAKK FERENC — SZEGFŰ LÁSZLÓ, Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez. I. Szeged, 1973. 16.)

SOLYMÁR IMRE

ERDÉLYI BIVALYNEVEK

KÓS KÁROLY, Eszköz, munka, néphagyomány (Bukarest, 1980.) című könyvének egyik fejezete (A bivaly a kalotaszegi parasztgazdaságban. 197—277) szép számmal sorol föl XIX. századi és mai bivalyneveket (240). Érdekessége, hogy a bivalyt e h e n e k nevei között szerepel a Miska, az Ö k ö r bivalyok nevei között pedig a Zsófi és a Bori.

S. I.

KRÓNIKA

BENKŐ LORÁND KÖSZÖNTÉSE

1981. december 19-én Benkő Loránd betöltötte 60. életévét. Aki személyesen ismeri, nem hiszi, hogy már; aki pedig csak írásait olvasta, kételkedik, hogy csak most. S valóban! A közéleti tevékenység és tudományszervezés örök feszültségében élő, a magyar nyelvtudomány és annak művelői érdekében állandóan harcban álló, érvelésre, vitára mindig kész; vagy a nyelvjárási gyűjtőutak szüneteiben futballozó, esti összejöveleteiken népdalokat éneklő ember nem lehet még hatvan esztendősen. Lélekben nem is az! Higgadtságát, nyugodtságát, mindenkit megértő életbölcsségét tekintve azonban idősebbnek vélénk. Különösen pedig az ELTE Értesítőiben évente megjelenő publikációs jegyzékét lapozgatva döbbenünk meg: hogyan lehetett ennyit dolgozni ilyen rövid idő alatt? S milyen munkákat! Nyelvatlasz-gyűjtéstől nyelvelméleti munkákig, középiskolai és egyetemi tankönyvektől a TESz. szerkesztéséig, népszerűsítő újságcikkektől a legrégebb szövegemlékeink minden eddiginél alaposabb földolgozásaiig! És ebben az életműben a magyar névtudomány is rangos helyet foglal el.

Pályájának indulása is névtani munkákkal kezdődött. Összegyűjtötte, majd közzétette az erdélyi Nyárádmente helyneveit olyan alapos és újszerű földolgozással, hogy azóta is példaképnek tekintik a magyar helynevekkel foglalkozó kutatók (A Nyárádmente földrajzinevel. Bp., 1947. és A Nyárádmente földrajzi nevei. II. Adattár. Debrecen, 1950.)

A személynévkutatás területéről is ekkor közölte első tanulmánya-
it. A régi magyar személynévadás (Bp., 1949.) című könyve az első olyan nagyobb összefoglalás, amely az egész régi magyar személynévanyagot fölöleli. A történeti személynévvizsgálat kérdései (MNy. XLV, 116—24, 244—56) tudománytörténeti és módszertani szempontból egyaránt jelentős. Nyugodtan mondhatjuk, hogy megjelenésének idejéig az

az összes publikált idevágó irodalmat összefoglalja, értékeli, s hosszú időre irányt szab a történeti személynevek kutatásai számára.

A magyar nyelvtudomány más részterületein dolgozva sem szakított a névtannal. Számtalan névtudományi cikke közül hadd említsem meg az I. Magyar Névtudományi Konferencián tartott előadásának a Nyelvtörténet a névtudományban (NévtVizsg. Bp., 1960. 132—5) címmel közreadott változatát. A II. Magyar Névtudományi Konferencián (1969. szeptember 2—4.) Névtudományunk helyzete és feladatai (MNYTK. 70. sz. 7—16) címmel tartotta meg a konferencia fő előadását. A III. konferencián, 1980 szeptemberében pedig önzetlenül vállalta a nem könnyű elnöki tisztség betöltését, az egész konferencia elvi és módszertani irányítását. A névtanosok nemzetközi szervezete (International Centre of Onomastics) magyar delegátusának tagja, konferenciáinak — ha azok nem Amerikában vannak — rendszeres résztvevője és előadója. Minden névtani megbeszélésnek segítőkész támogatója és aktív részese. Számtalan szakdolgozat, doktori és kandidátusi értekezés irányítója, segítője és bírálója. Ami bennünket pedig különösen közelről érint: az ELTE névtani kiadványainak, köztük a Névtani Értesítőnek is lelkes támogatója. Mellénkállása, bátorítása és hathatós segítsége nélkül aligha jelenhetne meg egyetlen névtani sorozat is.

A magyar névtanosok nevében folyóiratunk is köszönti Benkő Lorándot születésnapja alkalmából. További jó egészséget, eredményes munkát, sok számos esztendő — több örömmel, kevesebb gonddal — kívánunk liszta szivből, őszintén.

HAJDÚ MIHÁLY

SUMMARY

In the column Studies, Articles, Data (Tanulmányok, Cikkek, Adatok) C. REUTER was continuing an examination of a name-etymology. Earlier, GY. KRISTÓ (NévtÉrt. 4.sz.) examined the origin of the name of a Hungarian village, Kakasd; and identified the German Hahnenburg with the Hungarian 'Kakasvár'. Now, C. REUTER presumed a Hungarian identification through form of Ahnenburg. — GY. DÉNES laid down the exact meaning and places of occurrence of two popular, geographical, common names (árnyék 'shadow' and verő 'bright, sunshine'). — B. RÓNAI proved that scientific research and classification of the popular etymologic explanations that occur in connection with the geographical names is very important. — Z. NÉMETH collected the place names of Taksony, in county Pozsony, in Czechoslovakia; and J. UGYÁRTÓ those of Visk, that belongs to the USSR. — E. LAKATOS classified the street names of Tata, on the basis of the meaning of their first and second parts. — L. BALOGH traced the reminiscences of the old yards among the names of Szamosszeg. — K. FEHÉRTÓI examined the "transitory" name-forms of the XV.—XVI. century notes, that preceded the formation of the Hungarian family names. — Á. SZABÓ T. published the names of the Hungarian students who continued their studies in the University of Franeken, Holland, between 1585—1683. — M. KAKUK examined the personal names of the town Kunszentmárton, in XVII., on basis of the data of ecclesiastic matriculas. — I. SOLYMÁR published an article on the name of Mór Perczel, a one of the generals of the Hungarian Liberational War in 1848/49. — L. BALOGH described the atmospheric changes of personal names on the basis of the changes in the nicknames and property names of three generations. — I. UDVARI put down the etymology of the family name, Dorocki. — G. VARGA classified the XVIII. century family names of village Bokod. — M. FÜREDI made investigations in the first names (Christian names) of

the second half of the XIX. century, in village Sári (now a part of Dabas). — L. MIZSER gave an account of the changes of college names of a secondary-school class at their 5th and 10th years class reunion. — ZS. KARACS compared the college names of two student generations. — K. J. SOLTÉSZ painted an interesting picture of Thomas Mann's literary naming on the basis of the study of Peter de Mendelssohn (*Der Zauberer. Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann*). — K. CSIGÉ systematized the naming customs of the XVIII. century Russian writers on the basis of contemporary onomastic books. — B. VITÁNYI looked for the real family names in the works of István Tömörkény. — N. TERÉNYI collected and classified the names of the Hungarian pop-groups. — J. KISS published a full collection of animal names in Mihályi of Rábaköz. — ZS. J. PAPP gave a collection of the mediaeval Hungarian settlement names which involve water-animal names. — M. HAJDU wrote about the oneitting customs of name-elements in Hungarian.